

АСТАРИЦЬКА-ЧЕРНІХІВСЬКА

ІВАН
МАЗПА

EX LIBRIS

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА

ІВАН МАЗЕПА

Драма на V дій і IX одмін

Згідно з постановою Вищої Науково-Репертуарної Ради при Відділі Мистецтв Головополітосвіти НКО УСРР з дня 1/III—1927 р. № 4680 до вистави по державних театрах дозволено з умовою показати соціальну роль Мазепи ближче до історичної правди.

Друге не змінене видання.
Накладом ООЧСУ і Української
Книгарні " Г О В Е Р Л Я ".
Нью Йорк 1 9 5 9 З. Д. А.

КООПЕРАТИВНЕ РУХ ВИДАВНИЦТВО

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літот.
Узр. Друку“, „Картковож-
реперт.“ та інших покажчи-
ках Укр. Книжк. Палати.

Державний Трест „Київ-Друк“
8-ма друк., вул. Толстого, 5.

Зам. Ч. 737—5000. 3¹/₄ арк.

Укрголовліт Ч. 1285. (820).

КИЇВ 1929.

ДІЙОВІ ОСОБИ.

- Іван Мазепа — Гетьман.
Андрій Войнаровський — Його племінник.
Василь Кочубей — Генеральний суддя.
Любов Кочубей — Його жінка.
Мотрона — Їх дочка.
Семен Палій — Полковник тогочасний.
Кость Гордієнко — Кошовий отаман запорізький.
Горленко — Полковник Прилуцький.
Апостол — Полковник Миргородський.
Ломиковський — Генеральний Обозний.
Орлик Пилип — Генеральний Писар.
Отець Аврам — Дидаскал Колегії.
Чернець 1 і 2 —
Петро I — Цар Московський
Меншіков — Князь.
Посланець московський
Карл XII — Король Шведський.
Лікар.
Баба 1 і 2.
Полковник.
Полковниця.
Полковники, старшини, російські вельможі, шведські генерали, козаки, спудеї, чоловіки, писарі, баби, дівчата.

Час відомий, початок XVIII ст.

*Ой горе чайці, чайці небозі
Що вивела діти при битій дорозі.
Народня пісня.*

ДІЯ ПЕРША.

Палац у Батурині. Канцелярія Гетьманська. Велика зала, переділена аркою надвое; по боках арки важка оксамитна завіса. Ліворуч вікна. Праворуч кілька сходів угору й двері, теж під важкою оксамитною завісою. На першому плані креселко гетьманське, стіл під дорогим килимом, папери, книжки. Попри стінах—старовинні меблі. По стінах портрети гетьманські. В глибині оксамитну завісу розсунено—видко саму канцелярію: довгі столи, за столами 12 писарів пишуть пильно. Старший писар ходить і диктує з оригіналу.

Я в а І.

Чути як риплять гусячі пера.

Старший Писар походить між столами й голосно диктує.

«Полковники й Сотники й вся Старшина, зостаючи під Самодержцем Російським, привлащають собі над слушність і право, і самодержавну владу, якою значне надвередили давні порядки, права й вольности військові не без всенародньої тяжести, а від того уросли многії в отчизні нестроєнія, прав і вольностей разоренія, посполитим тяжести»...

Канц. 1 до сусіда. Річ слушна: убогіє люди востократне воплять і ускаржуються на обиклії і нещасливі здиства.

- Канц. 2.** Московська наука.
- Канц. 1.** Наганяти до неї старшин не треба. сами ідуть.
- Канц. 3.** А з того й до того загибельного сина Петрика гультайство як вода пливло!
- Писар** диктує далі. «А тому Гетьман, застановляючися за кривди й тяжести людськії, на тее пильное і неусипное міти око буде, щоб людям військовим і посполітим збитечниї не чинилися тяжести, налоги, й утеменження, і здирства. Щоб всякії посполитиї і військовиї урядники не важилися панцизн і роботизн своїх приватних людьми посполитими відбувати і оних грабувати».
- Канц. 1.** Не смачний гостинець панам старшинам нашим.
- Канц. 2.** Ясновельможний—мудрий Соломон: він дав би всім лад належний, щоб кожен і козак, і посполитий, і старшина постерігав права, коли б не...
- Канц. 1.** Клеветники навітуючи...
- Канц. 3** тихо. Та ненависна потенція Царська.
- Канц. 1.** У всім нас понижує.
- Канц. 3.** А козаків на канали, на Інфлянти, на Сиберію...
- Канц. 2.** Е, правду Петрик мовив: коли б нам з'єднати самопали козацькі з шаблями кримськими—сильні б ми були проти потенції Царської.
- Писар** диктує. «А поневаж всякії на людей вірних тяжести, утиски і здирства походять від властолюбних накупнів,—забороняємо владою нашою всякії корупції Полковникам і Сотникам, і всім Урядникам як військовим, так і посполитим. Забороняємо

обтяжувати вдів та сиріт вимаганням датків і всяких посполитих повинностей. Всі ці пункти підписом його Милости Ясновельможного пана Гетьмана і Кавалера Івана Степановича Мазепи і притисненням печати військової стверджується».

Я в а П.

Увіходить Орлик.

Канцеляристи всі встають.

Канц. Вельможному чолом.
Орлик. Здорові будьте!
Універсал списали?
Писар. Всі.
Орлик. Гаразд!
Ви вільні. Канцеляристи кланяються й виходять.
Є які листи й папери?
Писар подає. Молдавського Господаря ось лист. Наказів п'ять Царя, та тогочинний Полковник наш Семен Палій прибув.
Орлик продивляючись листа. Давно прибув?
Писар. Прибув іще він зрана.
Джура на дверях. Ясновельможний Гетьман!
Орлик. Ну, гаразд! Писар вклоняється й виходить.
Джура підійма завісу над правими дверима, увіходить Мазепа:
Мазепа. Що, Орлику, усе уже готове?
Орлик. Ще підписи лише додати.
Мазепа. Ну! Сідає.
Давай сюди! Підписує і говорить пишучи.
Час трензелі накласти
На старшину. Убожіє нарід,
А старшина геть заростає салом.
Таких і в поле не підважиш. Їм
І військо, і поспільство—все байдуже:
Приватного пожитку хтивість всіх

Зневолює... In te suprema salus
Miserere tuorum¹⁾). Це закон,
A Salus reipublicae coloni
Saluti juncta²⁾).

Орлик. То правдива річ,
Держава та міцнішає на силах,
Бо і поспільству є що боронить
Від хижаків сторонніх...

Мазепа підписуючи. А від власних
Тікати всім світ за очі на Січ
До Петрика, до тих ребелізантів
Дніпрових і знесилювати край?..
Тут мальконтенти, там ребелізанти,
А над усім...
Monstrum horrendum informe, ingens
Cui lumen ademptum³⁾).

Орлик. Один закон, одна залізна влада...

Мазепа. Так-так! Але коли вона одна.
А як їх дві? Одна рука буде,
Друга руйнує й весь наш інтерес
До крайньої руїни препровадить.

Орлик. Ясновельможний Гетьмане, усі
На розум рейментарський уповають,

Мазепа. А всяк шука своїх лише приват...

Відає універсали.

Всім розішли! Що пише нам Господар
Молдавський?

Орлик. Знов у приязні своїй
Нас запевня, а пише з фундаменту
Такого він, що відомість узяв
Про акції, що сталися у Польщі,
Про свейського Каролуса.

1) Жалуй своїх, щоб тобі самому було добре.

2) Добробут держави зв'язаний з добробутом селянина.

3) Грізна потвора, сліпа, величезна, жахлива.

Мазепа.

Гм... він

В війні біглець.

Орлик.

За ним фортуна лине...
Звитяги скрізь... Непереможний круль!
Господарює в Польщі наче вдома.
Господар ще відомості узяв,
Що свейський круль із турками з'єднався,
Угоду склав, до них татарський хан
Теж приєднавсь... І ось—потрійна згода...
Під боком в нас...

Мазепа.

Так! Напиши листа
І наш акорд і неодмовну приязнь
В нім декляруй. Нехай Господар зна,
Що хоч і Швед потужно наступає,
Та постраху не відаємо ми
І оборонною рукою станем,
Але й його до спілки кличем ми:
Concordia res parvae crescunt¹⁾. Далі,—
Які накази маєм від Петра?

Орлик

розгорта накази й читає.
О заводах овечіих, які могли би способні
биті вовною до роблення сукон.

Мазепа.

На каптани.

Орлик

читає далі. О засіванні конопель,
Щоб з них віжки плести.

Мазепа.

Йому віжки потрібні.

Орлик.

О корабельних майстрах, щоб їх тут
Ясновельможний вишукав і ту ж мить,
«Не отимаяся ничем», прислав,
Щоб козаків усіх навчати зараз
Майстерства корабельного.

Мазепа.

Так-так...

Орлик.

Щоб труни всім не довбані робили,
А з дошок...

¹⁾ В згоді зростають і малі діла.

- Мазепа.** А й до наших трун узявсь!
- Орлик.** І козаків щоб знову десять тисяч
Ясновельможний вислав в Петербурх.
Ще Дончаки проти царя бунтують...
- Мазепа.** Так... так...
- Орлик.** І цар наказує, щоб ми
Без намедлення зараз Запорожцям
Наказ дали,—на Дін рушати всім
Булавина піймати.
- Мазепа.** Час тугий...
- Своїх би меж нам доглядати треба,
Але коли Пресвітлий цар сказав
Коритися ми мусим... Запорожцям
Пиши листа, щоб рушили на Дін:
*Similia similibus curantur*¹⁾.
Січовики до акцій звикли тих
І знайдуть шлях і до війни, й до згоди.
Про козаків, що на канали, ти
Так одпиши, що взглядом свейських факцій
Не видолаєм в малолюдстві ми
Втриматися, бо знужене все військо
І пишуться в поспільство козаки...
Ще маєм що?
- Орлик.** Прибув до нас чесніший
Отець Аврам і ті спудеї з ним,
Що за кордон учитися рушають,
Вклонитися бажають.
- Мазепа.** Накажи
Пустити всіх.
- Орлик віддає розпорядок
Велика річ—наука.
Вона дає державам силу й міць
І нам її плекати щиро треба.

¹⁾ Подібне подібним лікується.

Я в а ІІІ.

Увіходять чернець та спудеї.

- Спудеї** вклоняються.
Пресланому, Презацному Гетьману,
Ревнителю отчизни, б'єм чолом!
- Мазепа.** Вітаю й вас, молодики! А, отче
Чесніший наш, благословіть!
Підводиться. Чернець благословляє.
Мазепа, показуючи поруч із собою місце.
Сюди,
Сідайте тут! Здорожились. Ну, що там?
Преосвященний як?
- Чернець.** Хранить господь.
Мазепа. Одержали вже з скарбу все, що треба,
На новий зал конгрегаційний?
- Чернець.** Так!
Обитель вся й отець преосвященний
Ясновельможному вклоняються за те.
Бихом бо ми, аки дрєвá дубравні
Не имущє плода,—дєсниця ся
Окрила нас од вітрів бурних, лютих
Й Колегіум благопотребний наш
Літорослі, як древо, іпускає,
Науками розквітнувсь і вони
Сладчайшую нам воню возсилають,
А агнці сі учення млеко ссуть.
- Мазепа.** Я славний наш Collegium назавжди
Триматиму у ласці, щоб у нім
З дитинних літ козацька молодь вчилась
І квітнули науки й щоб від них
Розлився світ по цілій Україні.
- Чернець** бере з рук спудеїв велику книгу.
Ясновельможний Гетьмане, рач з ласки
Прийняти дар малий цей з наших рук.
- Спудеї.** Vivat

Dei gratiae praeclarorum exercituum
Cosacorum¹⁾ Гетьман Іван Мазепа!

Мазепа. Спасибі всім... і вам, чесніший отче!
Це юнаки, що у чужі краї
Од'їхати бажають?

Чернець. Так. Обрали
Найкращих ми. Козацькії сини,
Кохаються в науках. Цей в малярстві,
Цей в співах благочесних, в грі
На богогласних скрипках і цимбалах,
Цей в мудрості філософійській.

Мазепа. Так!
Хай їдуть всі. Хай студії відбудуть
В чужих краях. Нехай побачать світ.
Нас подоріж живих наук навчає.
Ховайтеся ж од злого, а добра
Навчайтеся. Як бджоли працювоті
З чужих ланів збирайте мед, несіть
До вулія родимого, щоб славу,
Пожиток, честь отчизна мала з вас.
Бо жатва є, та ділателів мало.
Духовний хліб отчизні сотворіть.

Слудеї. Презацний і преславний наш Гетьмане,
Ревнителю наш неоспалий, всі
Докладемо ми сил душевних наших,
Щоб студії відбути і наук
Навчитися достойних і отчизні
Пожиток з них принести, а коли
Потреба в нас настане, шаблі наші
І голови отчизні віддамо!

Мазепа. Лицарська річ. Наш Писар Генеральний.
Все видасть вам на подоріж, і вам
На монастир, на братію, на справи
Колегії...

¹⁾ Хай живе з божої ласки найясніший проводар козацький!

Чернець. Ясновельможний наш
Протекторе і оборонче, милость
Господня окрие всі шляхи
Ревнителя і церкви, і отчизни.

Мазепа. Чеснішому отцеві я листа
Ще одпишу. Щасливо ж вирушайте!..
Чернець і спудеї кланяються й виходять.
Орлик іде за ними і вертається назад.

Мазепа Ще маєм що?
Орлик. Полковник Тогобочний
Семен Палій прибув

Мазепа. Прохай,
Прохай його, веди!
Орлик виходить. Розглядаючи папери
Накази все...
Ще козаків... коноплі... труни... вовна...
Досвідчених майстрів до кораблів...
Свавілля тут, а там тиранство люте...
Тут кожен пан,—там кожен хлоп!

Я в а ІV.

Увіходить Мотрона.

Мотрона на порозі. Це я,
Ясновельможний Гетьмане і батьку.

Мазепа. Хрещениця? Мотрона? І сама!
А пан Суддя і пані Судієва?

Мотрона. Вони іще збираються, а я
Вперед прийшла. Не буду на заваді?

Мазепа. Ти, ластівко? Ніколи.
Мотря цілує руку. Ну, кажи ж,
Що діяла? Чи книжечку читала,
Що я тобі презентував?

Мотрона. Так... і
Журилася...

Мазепа. Журилася? Дитино,
Та чим тобі журитися? Чого

В тебе нема? Чи перлів, чи састів,
Шовкових брів, чи каралевих уст?
Мотрона. Я не кохаюсь в перлах і в састах.
Мазепа. То в діямантах? Перстень в мене є
Хрещениці коштовний.

Мотрона. Щира дяка.
Мазепа. Та справді ти зажурена, сумна...
Мотрона. Прибув до нас пан Ніженський.
Мазепа. Ну й свата
За сина?

Мотрона. Ні.

Павза.

Мазепа. Щось сталося тобі:
У очах ніч, насупила так брови?
Мотрона. Я книжечку всю прочитала...
Мазепа. І?
Мотрона. І жаль мені незносний серце стиснув.
Мазепа. Та ж там подій і не було сумних.
Мотрона. Там все було про славу, про лицарство...

Павза.

Ясновельможний Гетьмане, скажіть,
Чого живуть ляхи, і турки, й німці
І кожен з них свого лиш короля
І відає, й шанує, а над нами
Потенція московська. Нащо ж ми
Тих воевод царських скрізь напустили,
Його салдат впровадили в наш край?
В наругу їм даєм козацьке військо...
Пан Ніженський оце оповідав,
Що з ними там в Інфлянтах виробляли.
Нащо нам здавсь оцей протекторат
Независний царський.

Мазепа. Тс... Тихо, доню!
Яка палка! Любує нею.

Мотрона. Ясновельможний! Всі,
І старшина, і військо, і поспільство
Ненавидять царя, та й сам Богдан,
Як кажуть, хтів з царем навик порвати
Й з'єднатися із свейським королем.
А знову ми... Родитель завжди кажуть,
Що нас Петро боронить від татар
І від своїх, що розрухи гамусе,
Що без царя повстали б знов бунти
І колотив би кожен нашим краєм.
І не було б ні хліба, ні ладу...
Але ж по всіх...

Мазепа. Заспала Україна
Прокинулась, а вже сусіди всі
Упорались в своєму господарстві
Поставили фортеці і мури
Ровами обкопалися і варту,
І збройне військо, й право завели,
Засіяли лани свої і люди
Зібрали хліб і пожили. А ми
Серед степів під вітрами й дощами
Зібрались хату будувати. Ось
Доводиться в сусідів позичатись,
Бо ще не маєм фосів і мурів,
А понад все яке й було вже право,
То й те погасло в нашій стороні.

Мотрона. Ясновельможний батьку, але й дуб
Зроста з зерна маненького...

Мазепа. Як поруч
Зростають з ним і другі, а коли
Серед дубів столітніх проростати
Почне, тоді і заглушать...

Мотрона. Ні-ні!
Наш Гетьман всім дасть лад і певне право,
Вгамусе скрізь свавілля навісне,
Щоб козаки шабель лиш пильнували,

А орачі плугів, а крамарі
У гандлях край збагачували.

Мазепа. Доню,
Не в батька ти вдалася.

Мотрона. То ж не я,—
Україна вся.

Мазепа. Моя дитино люба,
Завзята ти, та добре пам'ятай:
Той, хто мовчить, той двох навчить.

Орлик увіходить.
Семен Палій.

Мотрона. Мені піти?

Мазепа. Ні-ні,

Лишися тут.

Я в а V.

Увіходить Палій.

Палій. Чолом тобі, наш батьку
І Гетьмане Ясновельможний мій!

Мазепа. Здоров, здоров, полковнику, сідай но,
Розповідай, що робиш, як живеш?
Це Судії дочка найменша, Мотря,—
Кажі при ній: вона козак.

Палій. Атож,
Хіба жінкам чужа козацька справа?
В нас дівчина з мушкетом скрізь гуля.
Панів-ляшків, немов черешні, трусить.
Чи смикає мов мичку.

Мазепа. Ха-ха-ха!

Палій. І панія моя за Наказного
Лишається у мене, пернача
Йй віддаю...

Мазепа. Про пані Палііху
Всі відають і слава скрізь луна.

Палій. І всі такі дівчата й молодиці,

Всі кінно й збройно на ляхів. А то ж,
Що там було! Сама страшна руїна.
Позаросли гаями всі міста,
Шляхи взялись шепшиною, тернами,
По хуторах осівся дикий звір...
Самі млини без млива скрізь мололи,
Та зрештою спинились і вони...
А глянь тепер, ясновельможний:—Фастів
І Біла Церква й Фастовщина вся,
Як дівчина уквітчана квітками,
Засіялась скрізь селами, до нас,
Мов повідь та, пливуть ізнов прочани
І осідають селами. І хліб
Збирають всі і поживають вільно,
Не маючи налоги нізвідкіль.

Мотрона. А як ляхи?

Палій. Що ті ляхи нам, панно?

Ходили вже нас зносити не раз,
Та облизня піймали небожата,
І так, повергши гордую пиху,
Піхотою верталися до Польщі,
Бо коні всі дівчата зайняли.

Мазспа. Ха-ха-ха-ха!

Палій. Коронний гетьман сунувсь,
Об Фастів зуби поламав. Та хай
Ляхи вперед упораються в Польщі.
Там свейський круль гостює...

Мотрона. А як круль?..

Палій. Коли з добром—зустрінем хлібом-сіллю,
А коли ні,—потилицю намнем!

Мотрона. Та ж свейський круль непереможний.

Палій. Панно,

Хто переможе козака? Ха-ха!
У нас нема ні статків, ні маєтків,—
Одна земля! Її не віддамо,
Та й Швед її не забере з собою:

Знесе міста—поставимо нові.
Нехай ідуть, упораємось з ними.
Але з'єднатись з вами треба нам.
Зростає в нас залізна Україна:
Вписалися всі люди у повки,
Одважників таких ще світ не бачив.
Полковники і Іскра й Абазин,
Самусь і я—тобі лише присяжні,
Ясновельможний Гетьмане, приймай
Під регімент свій знов Правобережну
Україну, бо треба військо все
Під капелюх єдиний...

Мазепа.

Друже й брате,
Радніший я, та й Україна вся...
Але Петро...

Палій.

Йому хіба то вадить?

Мазепа.

Го-го! Ще й як!

Палій.

Та ж сили зберемо.

Мазепа.

А сили ті потрібні, поки хана
Не вибив ще із Криму світлий цар,—
А коли й Крим фортецями осадить,—
Тоді кінець. Я на Москву писав,
Прохав царя дозволити прийняти
Під регімент свій ваші всі повки,
Та цар, проте, став на упорі: дума
Вкраїною привабити ляхів.

Палій.

А, сто чортів!! Даруй, Ясновельможний,
Та запекло. Ну, й чортів же той цар
Нетруженим зібрався мінжувати.

Мазепа.

Я, покищо, збуваю посланців
Привітними, одмовними словами...
І політичними листами. Вам,
Полковники, я раджу, не дратуйте
Ляхів, до часу замириться.

Палій.

Ні!

Первіше небо виоране буде,

А зорі всі на землю упадуть,
Ніж козаки з'єднаються з ляхами!
Та й звада в чім? Бо ми ж лише ляхів
З своїх земель, з дідизни виганяєм!
Нехай сидять у Польщі!

Мазепа.

Тим бо й ба,
Що землі в нас, на лихо нам, родючі
І вимага все панство від царя,
Щоб повернули землі ви державцям
Қолишнім всім.

Палій.

Ну, то вже чорта з два!
Нехай ідуть—сами беруть.

Орлик.

Заждати...
Не час тепер...

Палій.

Нам викруту нема!
Бо хоче лях із нас зробити хлопів.
Гулялі й ми ворони! І на те
Не підемо вовік, щоб не зостали
В ненависті й безчестю від людей,
Як віддамо ляхам їх загорнути.

Орлик.

Царя й ляхів не візьмемо сами...

Мазепа.

Тому й кажу сяку-таку угоду
На час лише...

Палій.

Так, справа не вкипить!
Чекати нам ніяк не випадає...
Війна, мов хліб, печи—коли зійшов,
Бо як спізнивсь, то й справа сяде маком!

Мазепа.

А коли ще як треба не зійшов?

Палій.

Якраз зійшов—удармо разом з нами,
То й Польща вся посуне шкереберть.

Мотрона.

О, Гетьмане!

Мазепа.

А що Петро нам скаже?
Чи військо все не приведе сюди?
Чи шведи нас зустрінуть хлібом-сіллю?
Як хто зібравсь пливти в далеку путь—
Щасливого той вітру дожидає...

- Орлик.** А тим часом готує паруси...
Отаманом громада кріпка, — кажуть.
- Мазепа.** А взглядом підупалости людей
Правобережних візьмеш ти, Семене,
Тялярів битих двадцять тисяч, та,
Як мовиться—*vis rase raga bellum*¹⁾.
З тобою я пошлю на правий бік
Свої повки, — ладу постерегати...
*Sapienti sat*²⁾.
- Палій.** Спасибі, батьку наш.

Я в а VI.

- Джура.** Пан Судія і пані Судієва.
Увіходять Кочубей і Кочубеїха.
- Мазепа.** А, кумонько і пані мні ласкава,
І куме мій. Спасибі щире вам,
Що до вдівця на учту завітали:
Я небожа чекаю.
- Кочубеїха.** Ми за честь,
Ясновельможний, дякуєм.
- Кочубей.** Полковник
Семен Палій? Яким це вітром? Га?
- Палій.** Вже там яким, а, мабуть, сильно-дужим,
Бо переніс мене й через Дніпро.
- Кочубеїха.** Полковника підважити не легко.
- Палій.** Ой, пані, ні. Бо ми там із коня
Не встаємо. Отут у вас пишнота
І спокій.
- Кочубей.** Тож бо найсвітліший цар
В непреламану взяв нас оборону.
- Кочубеїха** до Мотрі. Чого вперед порвалась ти сама?
Мотрона. Ви довго так збиралися...

¹⁾ Хочеш згоди, готуй війну.

²⁾ Розумному досить.

Кочубеїха

Хапатись

Поперед нас тобі не випада.

Орлик щось говорить Мазепі.
Кочубей до Палія. Хо-хо-хо-хо! Було всього й у нас:
І Кримський хан із злосними ордами
Нам городи потужно діставав,
Арматною і дрібною стрільбою
І турки нас вітали, козаків,
Жінок, дітей, нікого не живили—
Стинали всіх... Знесення городів,
Утяження, бунти, замішанина...
Ось що було в Україні... та все
Минулося. Без жодної налоги
В так добрее постановлення ми
Приведені естесьмо, бо Пресвітлий
Великий Цар, Московський Государ
На жителів тутейших має чулість
І неусипне око.

Палій іронічно. Це то так.

Кочубей. Того й кажу: егда пливеши благо,
Найпаче бурю споминай.

Кочубеїха. Щоб знов
Човном твоїм не закрутила.

Палій. Пані,
Від бурі ж хто врятує?—тільки бог...

Кочубеїха. Та берег.

Палій. Е! Та ж попід берегами
Усе життя не пропливеш...

Кочубей. А так!
Доводилось і нам маститись кров'ю.
Але тепера спокій обійняв
Україну...

Палій. Та що той спокій мертвий.
Натішимось тим спокоєм в труні.
А за життя ще мірятися будем...
Із ворогом! До Мотрі. Так, панно?

Мотрона.

Так!

Палій жартує з Мотрею.

Кочубеїха тихо до Кочубея. Вважай,
І прислухайсь... Чогось сюди прибув він...
Надумав щось із Гетьманом...

Кочубей.

А так...

Кочубеїха. Довідатись...

Кочубей одкашлюється. Гм... ге! Мовчи!.. Та й тепло ж!

Підходить до вікна.

Кочубеїха. А Орлик, глянь...

Кочубей тихо, не дивлячись на неї. Язик у мене є...

Мазепа голосно.

Уже прибув мій небіж; зараз ввійде...

Він студії в чужих краях відбув...

Мотрона. Андрій вернувсь?

Кочубеїха. Побачити цікаво.

Кочубей. Повіда нам він всенькі новини

З публічних пошт.

Мазепа.

А так, бо він чимало

По всіх світах там подорожував.

Кочубей. І розуму, і досвіду набрався.

Я в а VII.

Джура. Пан Войнаровський.

Войнаров. увіходить. Гетьману чолом!

Мазепа. Як вигнався! Іди сюди до мене.

Обніма й цілує.

Ну, як прибув? Як їхалось?

Войнаров.

Гаразд!

І слуги, й кінь! При боці добра шабля.

Чого іще?

Мазепа.

Чого іще? Літа...

Войнаров. Так, правда,—їх у мене не багато.

Не заваджали... Пане Судія

Наш генеральний... Пані Судієва,
Полковнику, вітаю всіх... і... і...
Не знаю хто і прошу вибачення.
Хороша панно...

- Мазепа.** Гляньте! Не пізнав.
Та це ж моя хрещениця Мотрона.
Це ж пана Судії дочка...
- Кочубеїха.** Не раз
І бавились у нас в садку... забули?
- Войнаров.** Забути? Ні! Та панна розцвіла...
З Мотрононьки красунею зробилась.
Не бачив я таких по всіх краях!
- Кочубей.** Ха-ха-ха-ха! Не жалує пан меду.
- Палій.** Дівчата всі, мов мухи.
- Мазепа.** Тим бо їх
І ловлять всі солодким словом...
- Мотрона.** Пана
Пізнала я одразу.
- Кочубеїха.** Теж і я.
Хоч два, чи три... так-так, три роки пана
Тут не було... і вбрання це...
- Палій.** А так.
Мені здалось, що пан якийсь німецький.
- Войнаров.** Так, як і всі... Людей я не лякав,
Як монстри ті—страшидла бородаті
У каптанах додільних, дорогих,
Звіроподібні посланці цареві.
- Усі.** Ха-ха-ха-ха!
- Орлик.** Всім поли цар відтяв
І бороди.
- Мазепа.** Сідай но та розкажуй,
Що робиться у панствах всіх? Як там
У Польщі Швед господарює...
Запрошує рухом усіх сісти. Всі сідають.
- Войнаров.** Добре
Саксона детронізував.

- Усі. Король?
Та як же він... а як ляхи?..
- Мазепа. Саксона
Пресвітлий цар настановляв...
- Орлик. Тепер
Він шведові того не подарує...
- Кочубей. Ох-ох-ох-ох!
- Палій. То прийде і до нас
Прохати на толоку всіх.
- Кочубейха. Щоб часом...
- Войнаров. Ще відомість я певную узяв,
Що Карл завзявсь Москву всю звоювати
- Кочубей. Нехай завзявсь, та не вскура, бо цар
З потугами зустріне його мощно...
- Войнаров. Як вже стрівав під Нарвою?..
- Палій. Сами
Не піддаємось ні шведам і нікому!
- Войнаров. Лицарська річ, полковнику, бо цар
Бажаючи ляхами укріпитись,
Пообіцяв їм правий берег весь.
- Палій. Ну ж і знайшов чим гóрод городити!
- Войнаров. Ляхів не зна, а спільника шукає,
Панів скупа, а гетьмана жону
Коронного, Синявського паштетом
Саджоним діамантами вітав.
- Кочубей. Оце б і нам такого паштетика!
- Палій. Нам пирогів сам Меншиків спече!
- Мазепа. А він митець!
- Орлик. То в Польщі *interregnum*?¹⁾
- Войнаров. Наставив Карл Лещинського.
- Мазепа. Стефан
Лещинський круль?
- Войнаров. Так, круль, Ясновельможний!
- Орлик. А як на те держави всі?

¹⁾ Міжкоролів'я.

- Войнаров. Кредит
Петрової держави підупалий,
Від недержання даних обітниць
І писаних трактатів...
- Кочубей. Гм...
- Палій. Брехнею
Світ пройдеш, та не вернешся назад.
- Войнаров. І на царя й на ті його звіроцтва
Держави всі з огидою глядять,
Дарма, що він там гемблювати вчився
Й сокирою у Саардамі...
- Кочубей. Та сокирою він цюка добре й вдома...
Там на Москві...
- Кочубеїха. Московські шиї мов
Од наших не тончіші, а на в'язах
Не вдержались в них голови...
- Войнаров. Так, скрізь
Публічні пошти вість розголосили,
Що цар стрільцям сам голови стинав.
- Кочубей. Чи ж то стрільцям!
- Орлик. Помічників мав добрих:
Світліший князь...
- Палій. Інґерменляндський! Він
На те біглець.
- Мазепа. А що ж робити? Dura
Necessitas ¹⁾. На нього бунт зняли.
- Кочубей. Атож, атож...
- Войнаров. Пробач, Ясновельможний,
На те катів трима монарх. Його
Французький круль, німецький і англій-
ський
Тираном—не монархом звать...
- Кочубеїха. Проте
Не видола ніхто з ним стятись...

¹⁾ Суворя конечність.

Войнаров. Пані,
 Хто зна, що буде?
Кочубей. Так, що буде... Хто ж,
 Один господь те відає...
Мазепа. Недобре
 Гадати про будуччину, самим
 Будуччину тра будувати. Що там
 Про наші справи чути?
Войнаров. Я не раз
 Доводив всім панам амбасадорам,
 Що коли цар до моря шлях проб'є
 І в Балтиці вкоріниться, то силу
 Візьме таку, що й шведів ізігне,
 Та й шлях туди й англійцям увірветься.
 Держави всі про справи козаків
 Розпитують і пишуть ось що.

Вийма часопис і читає.

«Це є нація, яку одна тільки любов до волі збрала на території між Дніпром і Дністром, тому не дивно, що вона боїться всякого ярма й шукає володаря, який найбільше сприяв би її свободі».

Палій. Правдива річ! Чи ж знайде хто лицарство
 Над козаків! І нас на торг вести?
 Ляхів за нас до спілки закликати?!

Мотрона. То ганьба нам!

Палій. Так, панно!

Кочубей. Гм...

Мазепа. А як
 На акції ті Карлові у Польщі
 Держави всі погоджуються?

Войнаров. Карл
 Вікторії укоханець, і кожен
 З монархів можновладних не бажа
 Його в своїй землі вином вітати,

Тому на те, що чинить в Польщі він,
Монархи всі крізь пальці поглядають.

- Палій. Моя мов хата з краю...
Войнаров. Що ж у нас?
Як живемо?
Кочубей. Та так і живемо...
Кочубейха. І живимось.
Мазепа. Як птиці у оборі...
Орлик. Під доглядом ласкавим...
Палій. Щоб в свій час
Всім голови жест та в кашу!
Орлик. Ну й полковник!
Усі. Ха-ха-ха-ха!

Мізансцена.

Орлик, Мазепа, Палій,—окремо Ко-
чубей і Кочубейха.

- Войнаров. до Мотрі. А панна як живе,
Що поробля?
Мотрона. Що ж я робити можу?
Життя у нас нудне...
Мазепа. Тепера він
Тобі про все, що бачив там, розкаже.
Войнаров. З охотою!.. У тих чужих краях
Я згадував не раз і ясну панну
І палац наш. Батуринський, де ми
У піжмурки, у схованки гуляли...
Мотрона. На те часу напевно пан не мав.
Войнаров. Там ринув час,—то справді,—водоспадом.
І студії, і учти й герці...
Мотрона. Пан
На герцях бивсь?
Войнаров. Стокrotnie, ясна панно!
Мотрона. За що?
Войнаров. За що? За різні справи. Честь

Обороняв,—то звичай є лицарський,
І шаблю цю ніхто не переміг
У герцях тих. Але, кажу правдиво,
Скрізь згадував я панну.

- Мотрона.** Від душі
Спасибі вам за добру пам'ять.
- Войнаров.** Панно,
А чи хоч раз згадали тут мене?
- Мотрона.** Відомості від Гетьмана ми мали
І кожен раз раділи.
- Джура.** Посланець
Пресвітлого царя.
- Кочубей.** Його величність
Шле посланця?.. Цікаво, з чим, чого?
- Палій.** Вивідини та ще й царські гостинці
Несмачнії...
- Мазепа.** Прохати посланця,
Орликові. Зустринь його і проведи в покої
До нас сюди. Вас, гості дорогі,
Прохаю всіх податись до господи.
Ви ж, кумонько поштивая моя,
Забавте всіх, а ми скінчимо справу
І вийдемо до столу,—посланця
Царського ми вітати гоїно будем.
- Кочубей** та **Кочубей** **Ха.** Гаразд, гаразд... Іде наперед.
- Кочубей** Палієві, ідучи. Усе по волі божій,
По диспозиції його... Все він
Всеправляючий... Ласкавее ж телятко...
- Палій.** Ми не телята—люди! Й нащо нам
Двох маток ссать?.. Одну ми матку маєм,
Заплакану отчизну...
- Войнаров.** до Мотрі. Руку дай,
Красунечко! О, певний я, ці очі
Вже не одно серденько пройняли
І в герцях тих не відали поразки.
- Мотрона.** Жартує пан... Виходять.

Я в а VIII.

Мазепа джурі. Хай ввійде посланець.

Увіходить московський посланець, за ним
Орлик.

Послан. Челом тебе, Ясновельможний Гетман
И кавалер Иван Степаныч. Как
Живете здесь, как здравствуете?

Мазепа. підводиться, вклоняється й знов сідає. З горем
Та з прикрістю: ядий моя хліба
Воздвигнув ще на мене й запинання;
Помовиська і лживі клевети
Невдячні в народі посівають,
І факції їх злоковарні ті
І прелесті диявольські царського
Пресвітлого величества приятнь
І ласку всю від мене одхиляють.

Послан. Пусть клевету плетут они, но к ним
Непеременна воля Государя.
И как допреж, опять он к вам прислал
Наветы их, вот все они. Подає. Ви ж, Гетман,
Имейте глаз и уши крепки здесь
На жителей малороссийских.

Мазепа. Тяжко,
Бо тут у нас на Україні всі
Начальні і подначальні люди
Духовні і миряни—в розтіч всі,
Мов колеса нерівні у возі.

Послан. Всі кажуть, що цареві я продавсь.
А Государь почтил за то вас, Гетман,
Доверием великим, к вам прислал,
Чтоб об'явить наедине секретно
Об акциях военных, и совет
И отповедь вы б добрую подали,
Как в тех делах пристойно поступить.

- Мазепа.** Дондеже жив, царю слугою буду
І голову за нього положу.
- Послан.** Так Государь о вас и помышляет.
Теперича нам надобно смотреть
На свейские трактаты-обороты.
Хоть оных круль викторию имел,
Да наши тож пардону не давали,
Одначе круль забрался в Польшу и
Дерзает там чинить такие ковы
И возбужденья, дабы на Москву
Воздвигнуть силы многие и если
Успеет в том, что, боже упаси,
Укрепится и нам уж тяжек будет.
- Мазепа.** Альянція із Турком—кепська річ,
А що ляхи...
- Послан.** Царь укрепит Саксона,
Но все паны, а через них король
Не раз уже писали нам, что смуты
Палей, Самусь заводят, что панов
Из вотчин их всех выбили...
- Мазепа.** Ті смути
Не суть противні нам.
- Послан.** Нет, авантаж
Нам укрепить свой надобно. Велел
Царь-государь, чтобы Палей и Искра
Все крепости ляхам вернули...
- Мазепа.** Та ж
Вогонь, бунти тут з того возгоряться!
Полковники благають всі мене,
Щоб їхній край під високодержавну
Монаршу область знов підхилен став.
- Послан.** Придет потом, о том не сумлевайтесь.
А чтоб бунтов и внутренних огней
В Украине не возгорелось, Гетман,
Под регимент свой вам и надлежит
Их всех принять, а там и выдать...

Мазепа.

Зроду

Не візьму я незносного гріха:
Своїх людей привітними словами
Схиляти до послуг, щоб потім їх
Ляхам віддати! Та на цій Україні
Від акцій цих зчинився б...

Послан.

Не ляхам,

А Государю, так-с, а Государь
Саксону сам отдасть тот край и панство
К Саксону все потянется. Изволь
Резонт свой нам на то сказать.

Мазепа.

Не можна

Ні в чім ляхам довіритись: собі
Сами вони всі вороги злелюті,
Невірні в брані й в згоді, пакти всі
Ламають, не додержують; в крулевстві
Дезордіум, бо кожен пан—король.
А краще нам всіх козаків зібрати
І взглядом турків в силі військовій
Припертися для збройного odporу
До городів своїх, а Государ
В той час повки свої на північ суне
Аж на межі Лівонії, тоді
Все військо Карл із Польщі мусить взяти.
Ляхів Палій до згоди приведе,
А Турка ми зустрінемо потужно,
І коли Швед подасться в край свій...

Послан.

Так-с...

Мазепа.

То й турки...

Послан.

Так-с... резонт, Иван Степаныч,
Но Палея нельзя нам выпускать
Вести войну сам-на-сам с Польшей,—знаеш,
Брось волку кость... и запорожцы с ним
В альянс войдут, татар потянут,—шатость
Подымется. А турку что? Ему
Ведь все одно,—Украина иль Польша,—

Пройдет мечем и грозен станет; с ним
И запорожцы, и Палей сойдутся.
Да и своих не удержат тебе,
Коли зачуют порох и подсылки
Прелестные. Палей, я чаю, им
Подсобнее. Когда же царь отдаст
Саксону все Правобережье, явит
Желательство свое к ляхам, і все
Вельможное и правящее панство
Лещинского отринет и к нему
Все перейдет, земель и вотчин ради
Не матиме з ляхів користи цар.
За Палія ж всі козаки...

Мазепа.

Послан.

Вот тогож...

Да Палею пришлет великий царь
И грамоту, и ласковое слово,
И наградит угодьями его
Подале от Украины. Так-с, Гетман,
Российский общий авантаж блюсти
Нам надлежит. Подае папера. В сиих секрет-
ных пунктах

Все сказано. Величество его
Пресветлый царь доверил вам их, Гетман,
Понеже ждет от вас на пункты те
Советов общим нашим интересам
Желательных.

Мазепа

кланяється. Ні стріли, ні логонь
Не розлучать мене во віки вічні
Від царської величності.

Послан.

А вам

Прислал дары Великий Государь
Для кушанья и для питья: белуги,
Икры зернистой, тешки, осетров,
Лимонов сто, да ренского две бочки,
Да Новгородский уксус да кафтан
Парчевый,—полы откровенны, бархат

Венедский алий, цвет златой, ковшей
Серебрянных двенадцать.

Мазепа. За здоров'я

Пресвітлої Величності його
З них питиму сьогодні, а тепера
Лишуся сам, а прошу вас бенькет
Родинний мій присутністю своєю
Скрасити—небіж мій прибув.

Послан. Слышал,
В краях заморских ездил он. Одначе
Курьером мне приказано везти
Одповідь вашу.

Мазепа. Зараз все розгляну
І одпишу величності його.
Ти ж, Писарю наш генеральний, пана
До нашої господи препровадь
І обері дари найкращі. Зараз
Прибуду й я.

Орлик кланяється. Гаразд!
Орлик і Посланець виходять.

Я в а ІХ.

Мазепа. Тут в пактах цих
І доля, і прийдешне України...
Починає читати. Карл віддає Україну ляхам,
Коли Москву пройде мечем звитяжним...
А він... її... Ось в чому річ... так... так...

Павза.

Тут маємо—Москва і Україна,
А там—Ляхи, Татари, Турки, Швед...

Павза.

Ляхи дарма... Король непереможний...
Старий Богдан... а Шведові Москва
Найтяжча... Пише. Бог всевідушый сам
вість,

Як пильне я стараюсь неусипне
Всіх бунтарів і Україну всю
Під Царської Величності Державу
Приводити і устрашаю всіх
Неласкою моєю і жорстоким
Царевим гнівом»... гнівом... гм... так...
так...

Павза. Перо в руці, замислився. Тихо.
А коли б Карл подався на... Україна
Тоді б звелась, як дикий кінь... Павза. «А я...
Знову пише. Скрізь всячески остерігати буду
Від шатостів Україну»... Павза.

Перо в руці, замислився. Тихо. Звелась...
Мов дикий кінь і вмить ярмо царськеє...
Та з Шведами у спілці... А!.. Бере знов перо.
«Іван

Степанович Мазепа, Гетьман Всея
України, Величності його
Покірний раб»... Задрюковує листа.
Я в а Х.

Мотрона на дверях. Ясновельможний! Там
Чекають всі...

Мазепа підводиться. Скінчив я... Ну ж, скажи,
Як небіж мій? Сподобавсь?

Мотрона. О, цікаво
Оповідати він так! Його речей

Мазепа. І слухати й не переслухати! Спускається.
Доню,

І речі ті оплутали твоє
Серденько? Так?

Мотрона. О, ні, Ясновельможний,
Речами не оплутає мене
Ніхто.

Мазепа. Ніхто? А візьме ж хто це серце?

Мотрона. Ніхто!..

Мазепа. Чому?

Мотрона. Не в голові мені
Зальоти і дівочі жарти.

Мазепа. Мотре,
В черниці ти зібралася хіба?

Мотрона. Ні, Гетьмане...

Мазепа. Але?

Мотрона. Коли навколо
Ганьба і глум отчизні!.. сором злий...
Не любощі печуть і палять серце!..

Мазепа. Так, дівчино! Орлице ти моя...
Гетьманшою вродилась ти...

Орлик на дверях. Готове
До учти все.

Мазепа до Мотрі. Дай рученьку, ходім!

Орлик дає знак. Музика грає туш. Мазепа з Мотрею підій-
маються по сходах і проходять у двері. Орлик за ними.

З а в і с а.

ДІЯ ДРУГА.

К а р т и н а 1.

Битий шлях, навколо степ. Просто глядачів—велика корчма: широкий піддашок, двері до корчми відчинені, на піддашку теж лави, столи, ослони. За столами, і в корчмі, і на піддашку сидять різними групами козаки й посполити. На столах штофи, пляшки, закуски та інш.

Я в а І.

Битим шляхом наближаються двоє ченців, в скуфейках, з торбами за плечима. Нужденні, в полатаних підрясничках. Вигляд підозрілий.

- 1 **Черн.** другому. Дом странний... прибіжище мандрівників.
- 2 **Черн.** І слухачеві... що в тверезого на умі, то в п'яного...
- 1 **Черн.** Поїдем і послухаєм, що рекуть сії загибельні сини, даби потім цареві все, як то потрібно єсть, виказати.
- Підходять до піддашку, відкашлюються
- 1 **Черн.** З неділею будьте здорові, люди добрі.
- 1 **група козаків на піддашку.** А! Преподобні отці. Заходьте... Сідайте до гурту. Здорожились?
- 2 **Черн.** Воістину, по образу пішого хожденія...
- 1 **Козак.** А! То пийте ж. Наливає ченцям. А звідки ви?

- 1 Черн. Трудовники божії, мандрівні ченці, нищуни...
- 2 Козак. А з якого монастиря?
- 2 Черн. Бисть нам мір монастир і послушаніє. Жаден ігумен нас не прийма ніщети нашої ради. Мусим ся й волочити по тій неволі.
- 1 Черн. І во іноцех без іменія трудно і вельми нудно.
- 2 Козак. А правда. Хо-хо!
- 2 Черн. Обуяло й духовних стяжаніє: як хто посолить добре талярами, того і на ігумена оберуть, а нищунів березовим пером по спині устав пропишуть.
- 1 Козак. Знаємо. Випийте ще, людям подорожнім не вадить.
- 1 Черн. Для сили не гріх чим ся й підсилити.
- 2 Черн. В сія дні разрішенія вина і еля в добрий час і доброю мірою.
- Голоси. Ха-ха! Душа міру знає...
- 1 Черн. підійма пальця. По тяжкий гріх воду в вино ліючим, і особам наклепи творящим піючим!
- Голоси. Це до речі! Це гаразд!
- 1 Черн. Понебез хто у вино воду мішає. Той богу тим кріпко согрішає.
- Голоси. Ха-ха-ха! А нуте, дівчата, вина, та дивись, Янкелю, без води!
- Янкель. Хто ту воду й на очі бачив?
- 1 Козак обхопив дівчину. Ну-ну! Чого пручаєшся, мальована.
- Дівчина штовхає і притримус пляшкв. Одчепіться! Мало не перевернули!
- 1 Черн. Гм... Перевернути, дівице, сіє гріх невеликий, бо:
 «Козацькій звичай тії дівиці мають,
 Що зараз по весіллі і діти рожають».

- Усі. Ха-ха-ха-ха!
- Черн. 1 Не треба таких дів карністю карати,
Що стараються в військо людей примно-
жати.
- Голоси. До речі! До речі! Постачайте, дівчата.
1 Черн. А ви, дівки, за сіє мене похваліте,
Та квартиру і другу горілки купіте.
Бо я се проказав вам то на похвалу,
А при вас і козакам-друзям чиню славу.
- Усі. Ха-ха-ха! Оце утнув!
- 2 Козак. Та в тебе їх, бачу...
- 1 Черн. По вся дні живота: добрим на восхваленіє
худим на восхуленіє.
- 3 Козак. Митець, митець! Та ти, знати, не тільки
до вина...
- 1 Черн. Уви мі грішному! Сам господь сотворив
і сатану, і бабу.
- Козак. То правду мовлять: баба, хлопець і біс
в однім цеху ходять.
- 1 Черн. Поневеж з тих трьох парсон все зло і по-
ходить.
- Козаки. Ха-ха-ха! Ну й прикладає... Та слухай,
отче, може тебе з монастиря, тее... за-
гріхи...
- Черн. Хто з нас без гріха? Тяжким покаянієм
гріхи свої змиваю. Ох, люди добрі, кай-
теся на нас... но... Підійма пальця вгору.
Хто схоче колвек согрішити,
Мусить себе тільки од людських очей
схоронити!
- Голоси. Ха-ха-ха! Правда... безпечніше!
- 1 Черн. провадить далі.
Бо мовлять, хоч відають, та нехай не видять,
І так грішникам люди не бардзо обридять.
Якщо хочеш сотворишь велика чи мала—
Утрись і замкнись, щоб сич і сова не знала.

Усі Ха-ха-ха!

1 Козак. Хмизом, низом під вербами.

Б'є ченця по плечі.

З тобою, бачу, і каятись весело.

Наливають шклянки. Чернець витягає з-за пазухи книжечку і читає далі. Його обступила група слухачів. Час від часу зривається сміх.

2 Черн. за другим столом. Провадить далі.

А вечорами показувався на заході вогнений змії. Спочатку підіймався на гору, а тоді згас. І теє за знак великий почитається: бисть гладу, і мору, і мечу на Україні козацкій.

4 Козак. А чого ще більше й треба. І так уже кінець, загибель всім. Хочє цар Вкраїну нашу в лабіринт та пустошення привести.

2 Черн. Ох! Так!.. Ополчишася, аки волци.

Посп. 1. Та цар—царем... а що свої старшини чинять. Гетьман роздає їм на ранг маєтки, а вони мало в плуги нас не запрягають! Примушують дрова возити, стані чистити, груби топити!

Посп. 2. Утяжають здирствами обиклими, а ще нарікають, що кожен з підданства хоче виламатись та за Дніпро тікає.

Черн. 2. Вопль і наріканіє межи народом посполитим. Драпіжці ненасищеніі, видерці злеюті!

Посп. 1. А стації, а підводи, а оренди! Вже чоловік собі пива й меду зварити не може, а яка й є копійчина—шинкареві неси!

Черн. 2. Істинно сія оренда тяжелоносна і досадна, і полна безчестія і хули.

Битим шляхом з'являються московські ратні, кожен ратний тягне на собі здобич: овець на плечах, гусей, поросят, подушки, лантухи з хлібом, кожухи. Ведуть корівку.

- Голоси:** 1) Диви, диви! Он військо царське! Десь уже село пограбували...
- 2) Драпіжники, з беззбройними як хвабрюють.
- 3) А гетьман їм все попуска!.. Продався сам, та й нас запродав!
- 4) За других гетьманів того не бувало. Впровадили сюди те військо...
- 1) Скурвого сина сини, а не військо. Козаками тільки й воюють. Хто Азова добув? А на Шведа кого?
- 2) Вже ж не царське військо! Як побачить шведина, так тіка, що й кінний шведин пішого салдата не дожене?
- 3) А під Нарвою. Коли б не козаки, не лишилося б їх, клятих, і на насіння.

За останніми ратними біжить молодиця.

Молодиця біжачи. Салдатики! Лебедики! Хоч корівочку... ой віддайте! Вона ж у мене одна!

Один з москалів останній. Чого голосиш... Смотри, как би хуже не вышло!

Молодиця біжить за ними. Та на господа милосердного!! Та хоч сиріт пожалуйте... *

Біжить за москалями за лаштунки.

Серед козаків. Ну й кляті. Так би тельбухи й випустив усі!

Черн. 1. підштовхує другого. Тихо. Похвала й хула!

Двоє з москалів, доганяючи загін, заходять до корчми з другого боку.

Салдат 1. Ей, ты! Вина!

Салдат 2. И печеного, и вареного!

Салдат. Все на стол тащи, не то—мы сами тебя потащим!

Козак 1. І сюди приперли.

Янкель. Зараз, зараз, вельможні пани,—сідайте, у мене все наготові.

- Салдати** підходять до столу, де селять козаки. **Вы** что ж не видите, что государевы солдаты пришли? Ишь как расселись, солдату сесть негде.
- Козак 1** Примостишся ти скрізь і непроханий!
- Салдат 1.** Твой что ль кабак? Царев!
- Козак 1.** Це тобі не дома! У нас усе наше!
- Салдат 2.** Как бы да не так. Все государево—и люди, и добро!
- Салдат 1.** А тебе за таковы слова быть в великом разорении! Хахлов своих не подымайте! Вы уж у нас в мешке!
- Козак 3.** Щоб часом!..
- Салдат 2.** Завяжем! Учинит вам государь закон крепкий!
- Козак 4.** Не кажи гоп, поки не перескочиш!
- Салдат 1.** Ты что ж это? Бунтовать?!
- Козак 1.** Останню корівку в удови забрали...
- Салдат 2.** День, вишь, был скоромный.
- Козак 2.** Розперезались! Царські слуги!
- Салдат 1.** А тебе что? Наше дело на государевых ослушников ходить.
- Козак 3.** Та які ж вони ослушніки?! Чоловік її на канальській роботі умер...
- Козак 4.** Драпіжники, злодії неситі...
- Салдат 2.** Вы это что?! На государевых людей!
- Салдат 1.** Войско царево поносишь!
- Козаки.** Добре військо, що своїх грабує!
- Козак 3.** Стрільців—вже дасть-бі!
- Черн. 1.** Іде же всі праведніі упокоюються.
- Козак 1.** На селі які хвабрі, а на війні козаками воюєте!
- Салдат 1.** А фронт государеву войску!
- Козак 2.** Обсаджуються нашими людьми, щоб наших вперед вигубляли.
- Салдат 2.** При нужде і дермом город городят.

Козаки зриваються з місць і кидаються з кулаками до москалів.

Ах ви, кляті пилипони! Постривайте ж!..

Салдат 1. Бунтовщики! Быть вам всем в смертной казни!

Салдат 2. Только ткнись,—рожу рознесу!
Виходягь.

Я в а ІV.

Козак 1. Ну, й кляті салдати!

Козак 2. Тряся його матері, така то протекція московська!

Посп. 1. Ще й справді село сплять.

Посп. 2. Тепер начувайсь лиха.

Козак 3. Городи в свою область почали приводити. Скрізь воеводами обсаджують, а наше козацьке військо від нас шлють.

Козак 4. На канали, на Інфлянти!

Козак 2. А все то на те, щоб військо козацьке заплшало й замужичіло!

Козак 1. Не служба—неволя царська!

Черн. 1. Істинно дана їм власть, яко сатані на Іова,—тільки душі не коснись.

Посп. 1. А без Москви краще було? Та за Москвою хоч поле виорали.

Козак 2. Виорали, та на кого?

Козак 3. Ще й не то буде! А нащо гетьман охочекомонні повки заводить? А бунчуківніх товаришів? Щоб з його ласки живилися та у всім йому послушні були? А чим же він їх живитиме?! Працею вашою.

Голоси. А з чиеї наприви?

Козак 4. Ще й не те цар вигадась,—весь наш нарід посполитий за Волгу зажене, а край наш своїми обсадить!

- Голос 1. Гетьман того не попустить!
- Голос 2. А, саме він цареві у всім і фольгує.
- Козак 4. Тю на тебе! Заборонив козакам з кацапками і братися!
- Голос 2. Для визерунку! А сам з ними й братається, й кумається.
- Козак із задніх рядів зскокує на стіл. Покришку змінити треба!
- Голоси. Тихо, тихо!
- Песп. 1. Під ляхами, мов, краще було...
- Песп. 2. За царя добро деруть, а ляхи шкуру дерли.
- Козак 1. Та один тепер козакові шлях—хоч на Запоріжжя, хоч до Палія.
- Песп. 1. А що ж той Палій?
- Козак 1. Знатиме, куди повертати.
- Козак 2. І на війні удатлиь!
- Козак 3. І в підпитті веселий!
- Черн. 2. Сіє для воіна—первійша річ.

Я в а V.

До корчми під'їздять троє запорожців.

Гордієнко (отаман).—Зскокує з коня, кидає поводи наймитові, що вискочив з корчми. Виводи ж добре, коня, а тоді напувай!

Козаки побачили запорожців,—радісний рух у корчмі.

Голоси. Отаман Гордієнко! Запорожці! Слаза, слава! Сюди до нас! Вина, Янкелю, найкращого!

Ченці одсовуються геть на бік, щось межи собою тихо говорять, скоса поглядаючи на запорожців.

Козаки. Сюди, сюди, батьку! Сюди, панове-запорожці! Підносять келехи. За здоров'я славних січовиків і батька козацького Костя Гордієнка!

Усі. Слава, слава! П'ють.

- Запорожці п'ють. Спасибі, спасибі! За здоров'я товариства! П'ють.
- Гордієнко. Ну що, як живете, панове-козаки-лейстровики? Чи добре цар трактує?
- Козак 1. І ворогові своєму не зичив би такого трактаменту.
- Козак 2. Повпивалися, батьку!
- Козак 1. Голів не підведемо.
- Козак 3. Мов перепилиці під'яструбом.
- Посп. 1. А за ляхів вгору дерли?
- Посп. 2. Мужикові царські порядки не суть противні: на Слободській Україні люди живуть і хліб жувають.
- Гордієнко. Поки їх у кріпаки не привернуть. Гей, не приставайте ви до того царя, як риба судак до невода!
- Голоси. Го-го-го!
- Запор. 1. Хіба ще й досі не ввірилися, що в царя стільки правди, скільки в шелягові срібла.
- Голоси. Правда, правда!
- Посп. 1. А де ж дітись?
- Запор. 1. Тільки й світа що в вікні?
- Посп. 3. Світ широкий, та нам зав'язаний.
- Гордієнко. Не бридь ледачого! Хіба ми не вільний нарід?
- Посп. 1. Еге, вільний! Вже й козаки в мужики пишуться, а старшина забирає козацькі ґрунти.
- Запор. 2. Так чого ж потураєте?
- Козак 1. Знемочило, пане отамане, військо, не ви-долаєм постояти!
- Козак 2. Міцна рука за ними!
- Гордієнко. А спрягтися не можна?
- Запор. 1. Сусідів немає.
- Запор. 2. За кого хан, той і пан.
- Посп. 1. Орачеві хан помічником не буде.

Посп. 2. Знаємо добре ту допомогу. Бодай їх уже всіх вигубили.

Гордієнко. Ой ви сліпі та невидющі... Та як лицарство татарське вигублять, то й ми загинемо.

Козаки. Правда, батьку, правда!

Я в а VI.

До корчми під'їздить коляса Кочубеєва. З коляси виходять Кочубей і Кочубеїха.

Кочубей до машталіра. Та тільки ви, хапайтеся!
До Корчмаря. Гей, слухай! Холодного внеси!

Машталір відпряга коня і відводить. Янкель кидається на зустріч високошановним гостям.

Янкель. Пан Судія.

Ой, честь яка! І пані Судієва.

Прибирає місце.

Кочубей. Ну-ну—хапайсь! Янкель пішов.

Кочубеїха. до Кочубея. Кажу тобі, вже час.

Кочубей. Ой, Любко, цить!

Кочубеїха. Ти вітру вже боїшся?

Кочубей. Тс... люди скрізь.

Кочубеїха. Не розберуть. Вчаща
Якийсь то ксьондз. Вже й другі помі-
чають...

Перейдуть шлях... Ей, задніх не паси...

Кочубей. Та знаю все... Мені все писар каже...

Кочубеїха. Ото ж то й є... і Мотрю нашу час

Засватати... Чуйкевича втеряти

Не випада... і добра, і ґрунти.

Син одинак! Я знаю, що Мотроні

У голові пан Войнаровський та

Дурниці те...

Кочубей. Еге ж...

Кочубеїха. Захожі люди...

Якщо... тоді...

- Кочубей. Так-так... оце ж у нас
На бенкеті Ясновельможний буде
І дозволу попросимо...
- Янкель з тацею. Просю...
З льодовні... Ой! Стріляє просто в вічі.
- Кочубей. Ну ж, наливай... А це там хто?
Янкель. Пани
Січовики й отаман Гордієнко.
- Кочубей. Кость? О! До жінки. Ти тут зажди... я зараз.
Ну... Підходить до Гордієнка. Отамане!
По волі, чи неволі?
Гордієнко. підводиться. Пан Судія! Вітаються.
- Козак 1. Лисиця.
- Козак 2. Хитрий пес.
Хвостом усім ласкаво крутить.
- Посп. 1. Пану,
Не мужикові.
- Кочубей. Звідки і куди?
Гордієнко. До вас, до вас прямуємо із Січі...
До гетьмана осяржити царя
- Кочубей. Гм... як то... щ!
Гордієнко. За кріпості Самарські.
Самарську товщу забирає цар
Та й кріпость та як сіль нам в оці...
Запор. 1. Знаєм,
Нащо її поставили...
- Кочубей. Щоб Січ
Від бусурман обороняти.
- Запор. 1. Добрі
Упадники знайшлися.
- Запор. 2. Боронить
Нас здумали! Порадці благочесні,
Скоромного постами не їдять,
А голови в святий четвер стинають...
- Кочубей. А татарва, мов, вас не вигубля?
Гордієнко. Нас—ворогів, а не своїх підданців.

- Кочубей.** Братаєтесь з невірою, а хто ж
Святі церкви паскудить і руйнує?
- Запор. 1.** Та з чаш святих не хлюпає вина.
- Запор. 2.** І не вбира на глум церковні шати.
- Запор. 3.** По гульбищах не зневажа Христа.
- Гордієнко.** З татарами живем ми споконвіку.
Де двоє б'ються,—третій не мішайсь.
Не борони, коли тебе не просять...
- Кочубей.** Отамане, й пани Січовики!
Колотиться ще й досі Запоріжжя,
А час татар приборкати навік...
- Запор. 1.** Вони комусь, мов дірка в мості.
- Кочубей.** Людям
Нема життя. Все розрухи. Ой, час
І орачам вже спокій певний дати.
- Запор. 1.** Щоб на старшин всі порали лани!
- Запор. 2.** Ні, чорта з два! Ще поки Запоріжжя
Колотиться, то є куди й втекти
Від тих святих попихачів царевих.
- Гордієнко.** Супліку ми від війська веземо,
Бо кріпость та, бач, вищиряє зуби
Не на татар,—на військо...
- Кочубейха.** На старшин,
Щоб мужики не працювали? Ще б пак!
- Янкель.** Ой, бунтарі... гевали!..
- Кочубейха.** Вітряки!
- Ченці** осторонь прикрашалися, лригладжували волосся, те-
пер підходять смиренню до Кочубейхи.
- Черн. 2.** Господарко, рачительнице наша,
Як здоровіє?
- Кочубейха.** А, ви, чесні отці
Варфоломей і Досіфей.
- Черн. 2.** З душею
І плотію...
- Черн. 1.** Многострадальною.
- Кочубейха.** Давно вже вас не видко в нашім краї.

- Черн. 1. Смирялися молитвою, постом.
- Черн. 2. Обтяжила нас четверочисленна
Скорб чоловіча, люта ніщета,
Озлоблення, і гріх, і немощ.
- Черн. 1. Гнівом
Ісполнися господня длань,—нарід
Не кається, на жертви забуває...
- Кочубеїха. Зубожіли... Оце візьміть собі,
Це на свічки, це часточку подайте
В монастирі за здрав'є наше...
- Черн. 2 ханас гроші її цілує руку. Ох!
Заступнице, предстательнице наша,
Господь тобі воздасть за все...
- Кочубеїха. А ви,
Чого отут в корчмі?
- Черн. 1. Благовіствуєм,
На праву путь наводимо нарід.
- Черн. 2. Содома скрізь, непослух, безначальє,
А сказано в Писанії:—«раби
Господіям своїм всі повинуйтеся!»
- Черн. 1. І всяка власть од бога,—мислим так.
- Кочубеїха. Правдива річ.
- Черн. 1. Сії Сарданапали
Не хтять того урозуміти.
- Кочубеїха. Їх
Вже учено, та мало ще... А звідси
Куди йдете?
- Черн. 1. Грядемо на Москву.
- Кочубеїха. Як? На Москву?
- Черн. 2. Святиням уклонитись.
- Кочубеїха. В Батурин ми вертаємось, до нас
Заходьте, ми велику справу маєм.
- Черн. 2. Дім панський, странным всім приют,
господь
Благословить і брашном і, слеєм.
- Черн. 1. І медом.

Машталір підходить до Кочубея. Все вже зладжено.
Кочубей. Гарзд!

Слуга впрягає коня.

Ну, прощавай, отамане мій любий,
В Батурині і нас не забувай!
Вас, молодці—преславні запорожці,
Прохаю теж господи не минать.

Гордієнко. Побачимось...

Запорожці. Щасливо!

Кочубей підходить до жінки. Їдьмо, Любко!

Кочубеї ідуть до коляси. Ченці з низькими поклонами їх проводжають.

Кочубеїха. Так ви ж до нас в Батурин і хутшій.

Кочубей. А то чого?

Кочубеїха. Вони в Москву простують.

Кочубей. Ох, господи...

Ченці проводжають до коляси Кочубеїв.

Черн. 1. Грядем до стоп твоїх.

Коляса од'їздить. Ченці розглядають свою здобич.

Талярів два і п'ять цехинів битих.

Черн. 2. І справа ще! Ну, забирай сакви!

Черн. 1. перекидає сакви через плече.

Ех, мандрівочко, рідна тіточко!

Запор. 1. дивлячись услід колясі.

Ну й хитрий лис, як солодко співає!

Запор. 2. По-вченому.

Гордієнко. Учився на Москві.

Ґрунтами до науки приганяли.

Та нас вони не проведуть, дарма!

Нащо повки ці охочекомонні

І бунчукові товариші,

Щоб завш своє послушне мати військо

І волю геть приборкати!

Голоси.

Так-так!

Гордієнко. Та поки Січ не впала Запорізька,

України не загнужда Петро!

Його усі лякаються мов дідька,
Та не такий вже чорт той і страшний.
Підвівся Дін, Булавін закликає
До спілки Січ! Бунтує на Москві
Увесь нарід. Башкирці теж повстали.
Роскольніки в Сибірських пушах всі,
Хоч зараз в бій!

- Голоси. Та хто ж? Коли??. А гетьман!
- Козак 1. Чи ж згодиться, чи стане на чолі?
- Козак 2. До Палія рушаймо всі, дасть раду...
- Козак 3. А коли що, сам стане на чолі.
- Голоси. Хай вік живе Семен Палій... Музики!
- Запор. 1. Вина сюди. Частуємо усіх...
По-нашому по-запорізьки! Меду,
Горілки!.. Ченці прислухаються.
Гей, до гурту й тих ченців!
- Запор. 2. Дівчата, ну зі мною танцювати!
А, може, й ти, пречистий отче!
- Черн. 1. Ох,
Во младості гріших многовертимим
Плясанієм...
- Запор. 1. То випий і згадай!
- Черн. 1. Воістину і цар Давид плясаша.
- Козаки гуртуються коло Гордієнка і Запорожців. Жвава розмова.
- Черн. 1. бере шклянку, перехилиє.
І восплещем руками,
І воспляшем ногами!
І откуду мні сіє,
Що вино у чарці є?
Танцює.
- Усі Ха-ха-ха-ха!

З а в і с а.

Картина 2.

Мурований покій Кочубеїв, пишно прибраний. Кінець бенкету. Слуги виносять полумиски й страви. Просто—довгий стіл, розкішно прибраний; золотом гаптована скатертина. На столі лише чарки, келехи, жбани. За столом Старшини й жінки старшин. Праворуч менший стіл, на нім спеціально різні грунки. Мотря й Кочубеїха беруть звідти на срібні таці пляшки, жбани й частують гостей. Кочубей теж частує гостей на дальньому кінці столу. Ніч. Воскові свічки у високих шанжалах освітлюють стіл і кімнату. Темний колорит.

Я в а І.

Мазепа, Апостол, Горленко, Ломіковський, Скоропадський, Іскра, Кочубей, Кочубеїха, Войнаровський, Орлик, Мотря.

Ломіков. Ні, краще ми й додержували поля
І на війні ми краще бились...

Апостол. Так,

Правдива річ!

Ломіков. А що нові? Упоравсь
На господарстві й дибле до дівчат,
Або всю ніч в великий кухоль трубле.

Горленко. Ха-ха-ха-ха! Бач чернецем зробивсь
Преславний наш Обозний генеральний,
А чулисьмо...

Кочубей. Та ліки є у нас
Од всіх хвороб: од немощі, од туги,
Од старости. Сюди, сюди чарки!
Це елексир, вітематьон рекомий,
Бо й мертвих він вертає до життя.

Усі. Ха-ха-ха-ха!

Кочубей. Це—*aqua cordialis*,

Лікує всі сердешні рани.

Горленко. О,

То ось кому налийте повну чарку.

Показує на Войнаровського.

- Войнаров. Сердешних ран не відав досі я,
Бо пан Амур до мене був прихильний.
- Горленко. І обминав чи потрапляв?
Усі. Ха-ха!
- Войнаров. У згоді з ним працюємо ми завжди.
Усі. Ха-ха-ха-ха!
- Кочубей. А пані мої
Поштивії, а наші білошийки,
Невже ж і їм не треба ліків цих?
По чарочці?..
- Полковниці. Вони нам непотрібні,
Чоловікам здадуться.
- Кочубей. Е, для них
Є в нас «горілка особливих skutків».
- Полковниці. Ха-ха-ха-ха! Сюди її, сюди!
Кивають на Ломіковського.
Тут декому вона в пригоді стане.
Жвава сцена. Вибухи сміху.
Кочубеїха й Мотря пораються біля другого столу.
- Кочубеїха. Не намагайся. Казала вже тобі,
До Гетьмана ми зараз удамося.
Він згоду дасть, тоді й свати...
- Мотря. Свати..
- Кочубеїха. Син одинак, в батьківське ступить стрем'я.
Ґрунтів у них, млинів, добра...
- Мотря. Мене...
- За нього ви...
- Кочубеїха. Атож, старий полковник
Вже ветхій деньми, років зо два—й ти
Полковниця!..
- Мотря. Ні, мамо, ні! Ні за що!
- Кочубеїха. Ти при собі? То воля наша.
- Мотря. Я...
- Кочубеїха. От так і є! Це, певно, Войнаровський
Тобі в думках? Дурниці ці покинь.

- Гетьманський він племінник, та й по
всьому.
- Хоч гарний сам, та вітер в голові.
Тепер усі під богом. А Чуйкевич
Ще з прадіду не мілко уродивсь
І рід його козацькій, старожитний.
- Мотря. Я ж не люблю...
- Кочубейха. Що, що? Ні пари з уст.
- Мотря. Ви ж світ мені...
- Кочубейха. Та годі, годі... Знаю,
Що треба, я, а ти мовчи. Іди,
Показує Мотрі, куди йти частувати.
за столом Ха-ха-ха-ха!
- Усі
- Кочубей. А ця—«солодкі мрії»...
До Мазепи. Ясновельможний Гетьмане?
- Мазепа. Ні, нам
Міцнішого з другої б діжки треба,
Бо час тугий.. підсилити б себе...
- Горленко. Як наш Палій тепер себе підсилив.
- Апостол. Запобіга у нього ласки лях,
А козаки за ним в огонь і в воду.
- Горленко. І Запорожці лавами ідуть,
Поспільство все... про нього тільки й
мови...
- Мазепа. Хіба?..
- Скоропад. Атож, всім волю обіця...
- Ломіков. Сидить собі, мов чорт у очереті,
А ти б сюди до нас прийшов... Ха-ха!
То на слизьке загнався б, брате, зразу.
- Орлик. Скрізь розсила своїх закликачів..
Всім обіця...
- Кочубей. Обіцянки—цяцанки...
- Мазепа. А дурневі все ж радість.
- Апостол. А не так?
- Горленко. Ще й Швед ляка. З Саксонії вже рушив.
Я відомість у Києві узяв,

- Що на Литві всіх ратних¹ постинали,
І Меньшиков заледве перевів
Царські повки з бідою через Вислу.
- Мазепа.** Ха-ха-ха-ха! Війна—не пироги.
Як замісив, так і спечеш.
- Ломіков.** Бува,
Що й вимісять, а тісто маком сяде.
- Кочубей.** Де ще той Швед, а гості дорогі
Вже журяться.
- Войнаров.** І від того фрасунку
Геть спорожнять всі панськії льохи.
- Мазепа.** Пан Судія знавець на господарстві,
Його льохи на всю Україну. Скрізь
Щастить йому у всім. Оце сьогодні
Я їхав і поглянув на жита.
Мов золотом порозстилались руна...
Та поросли... Петрові батоги²
І хліб глушать...
- Кочубей.** Гм... гм... Чи ж я їх сів?
Ніхто, як бог.
- Ломіков.** Бог сіє і бур'ян,
Але його виполюють.
- Апостол.** Господар
Лани свої від того стереже.
- Горленко.** І коли тра, то й переоре поле.
- Кочубейха.** В Петрівку?! Ні. Спізналися,
Мазепа. Чому?
- Ломіков.** Риля Петрівна дасть родючі жнива...
Як зерно є,—Петрівський довгий день:
Ой, тяжкий день! Роби й не переробиш...
Ні спочину, ні спокою...
- Апостол.** Так-так!
- Горленко.** Петрівка та над силу людям довга.
- Войнаров.** Аж підвело всім черева постом.
- Орлик.** Як мовиться: Петрівка—голодівка.
Або Петрівка—переднівок.

Ломіков.

Ех!

Хоч розговін діждатися.

Войнаровській і Орлик. Діждемось!

Тоді вже, пане Судія, даруй.

Твої льохи з твоїм вітематьоном

Всі вип'ємо, бо й мертві оживуть!

Полковники. Розумна річ. Хай оживають мертві.

До помочі стають.

Кочубейха. Нехай живуть

Усі живі, а мертвим вічний спокій.

Ясновельможний Гетьмане, дозволь

Ще раз тебе вином почастувати.

Кочубей. Хай вік живе наш славний рейментар?

Усі. Vivat! Vivat! Наш Гетьмане, наш батьку,

І пастир добрий, що остеріга

Отару від вовків лихих! Господар,

Що переоре поле все й зерном

Добірним і новим його засіє!

І винищить всі плевели! Vivat!

Мазепа. Спасибі вам. Тяжкеє рейментарство

Мені судив господь. Отак живу,

Не маючи і певної надії

У цілості своїй, немов той віл,

Що обуха чекає, і отчизні

Не бачачи щасливого кінця.

Ломіков. Ох-ох-ох-ох!

Мазепа. Згадаймо тих гетьманів,

Що дбали про отчизну нашу й їй

Вже, як могли, кували кращу долю.

Та розбрат все в руїну повернув,

Бо не в один гуж тягнуть всі.

Полковники. То правда.

Мазепа. Вже повертав Виговській справу так,

Щоб вибити з неволі Україну.

А хто йому на перешкоді став?

Свої ж. Пушкар, полковник наш.

- Початок добрий Брюховецький мав,
 Як воєвод із городів всіх вибив.
 Та знов свої всі не пішли за ним,
 Зчинили бунт, зчинили противенство
 Й завзяття все загинуло його.
- Ломіков. Ото ж то й є. Коли б не та незгода,
 То й нам Петро—дешевший був би.
- Апостол. Ох,
 Ясновельможний, що було—минуло.
 Вже знаємо, по чому лиха ківш.
- Горленко. Хто сіяв зло, той пожинав скорботу.
- Орлик. А ми її вже мелемо.
- Апостол. Проте,
 Як мовиться, пригоди учать згоди.
- Мазепа. Коли б то так! А панія моя
 І кумонька поштивая про згоду
 І слова нам не мовила. Жінки—
 Розрадниці...
- Ломіков. З жінок вся звада в світі.
- Орлик. Та ж постраждав з-за жінки й пан Адам
- Горленко. І рай втеряв.
- Кочубеїха. Він заповідь порушив.
- Мазепа. А хто ж його на гріх той і призвів?
- Кочубеїха. Бо спокусив нечистий дух, та більше
 Не спокусить він жінки.
- Мазепа. Ха-ха-ха!
 Ой, кумонько, вперед не зарікайтесь.
 Антихристом він зробиться, царем
 І не пізнають люди духа злого...
- Орлик. Заким господь не покара його!
- Мазепа. А й сон мені цю ніч страшний приснився.
 Читав я про антихриста. Дивлюсь:
 Під деревом ми з паном Судією,
 А з дерева на нас глядить Петро...
- Кочубеїха. Хто? Як?

- Мазепа.** Петро. Та витріщив так очі,
Мов пугач. Я — гей, пане Судія,
Націль його!
- Кочубей.** Кого?
- Мазепа.** Петра... До правди,
Пан Судія злякався вже, а в сні
Мушкета він завзято взяв і стрельнув.
І птах упав, та був то не деркач,
А сич страшний, весь сивий, здоровезний
- Ломіков.** То добрий сон... Пан Гетьман ворогів
Подужає...
- Орлик.** Ох, ворог не дешевий.
- Войнаров.** Французький круль, німецький цисар, всі
Із Карлом не бажають воювати.
- Горленко.** Непереможний круль. В Ліфлянтах ми
Те бачили.
- Апостол.** Й зазнали. Та не знати,
Чи на Москву Карл рушить, чи на нас?
- Ломіков.** Як нам самим,—не видолаєм.
- Орлик.** Ратних
Ведуть ізнов на Україну...
- Горленко.** Та
Тих ратних ми вже бачили.
- Ломіков.** З-під Нарви
Тікали як!
- Апостол.** Що й Швед їх не дігнав.
- Горленко.** І «Сам» прорвався походом скорим.
Охляп
І без сорочки.
- Усі.** Ха-ха-ха-ха-ха!
- Ломіков.** Це на манір німецький, мабуть?
- Мазепа.** Прикро,
Що не підвольна нам тепер Орда.
Бо наказав Султан нам помагати
За той Азов.
- Ломіков.** Потрібний він нам був,

Як мертвому кадило. Та на бога
Покладемо надію, друзі, і
Як за шаблі всі візьмемося разом,
Меч процвіте зелом і вороги
Сватами нам ще зробляться.

Орлик.

Красуню ж

Ми маємо, є й знатні женихи.

Горленко.

Та сватати всі раді гарну кралою...

Апостол.

Без Гетьмана ж невільно старшині
Дітей своїх єднати.

Ломіков.

Як він скаже,

Так і повинно бути.

Мазепа.

Государ,

Пресвітлий цар тепер нам оборона
І захист наш. То ж вип'ємо усі
За здравіє величності його.
Щоб ворогів усіх і супостатів
Потужньою рукою загорнув.

Усі.

Vivat! Vivat! За здравіє царево.

Хай він живе! Vivat! Vivat! Vivat!

Кочубеїха

до Кочубея. Мете хвостом.

Кочубей

А розумій, як чтиши...

Словами як лукаво накида.

Іскра.

Горіхи гриз з ляхами.

Мазепа.

Підводиться, а за ним і всі старшини.

Ну, спасибі ж

Вам, кумонько, за учту гойну. Нам

Рушати тра, за північ повернуло.

Де ж Мотронька? Га, пан Андрій вже там
І упада.

Кочубей і

Кочубеїха. Ми, ваша милість, маєм
Домовее ще діло...

Мазепа.

Що ж? Кажі.

Кажі яке? Відходить набік.

Старшини гуртуються в глибині сцени.

М і з а н с ц е н а.

- Кочубей. Ми маємо дочку,
А пан Чуйкевич сина й приреклисьмо
З собою слово привести дітей
В маліжонство..
- Мазепа. Як? Мотрононьку?
- Кочубей. Мотрону.
- Кочубейха. Й прохасмо на тее згоди ми...
- Мазепа. Гм...
- Кочубейха. Ну, а вона ж, Мотрононька?
Дурниці,
Ясновельмоний Гетьмане, плете,
Що не коха, не любить. Та дівочих
Не переслухаєш речей, а шлюб
Бажаний нам.
- Мазепа. Ви, кумонько, не кваптесь.
Заждіть, лишень, Знайдуться люди ще
Зацніші і моцніші з того боку...
- Кочубей. При немоці і старості моїй,
Бажав би я хутшій те діло скласти.
Межуємо з Чуйкевичами ми...
Син одинак...
- Мазепа. Я мушу розпитати
Хрещеницю вперед... Та де ж вона?
Кочубейха іде по Мотрю.
А що межа... е, пане судія,
Чи ж знаєш ти, з ким будеш межувати?
Зажди, кажу.—А, Мотронька! Ви нас
Лишіть на час. Кочубей відходять далі.
Що ж, Мотре, заміж підеш?
Найшовся той, що серце привернув
І ласкою його оплутав? Сотник
І молодий, і гарний, і ставний.
Чого ж мовчиш? Кажи...
Ясновельможний...
- Мотря. Ну, що ж, кажи!
- Мазепа. Не хочу я.
- Мотря.

- Мазепа. Чому?
Мотря. Не любий він.
Дитино, вередуєш.
Та кращого і не знайти.
- Мотря. Ні-ні!
Мазепа. То другий хто тобі запав у серце?
А, бачиш, як спалахнула! Очей
Не підведеш. Ти щось таїш?
- Мотря. Нічого.
Мазепа. Ні, признавайсь, у очі мені глянь.
Кажки усе, усе по ширій правді,
Сестринич мій?
- Мотря. Ні-ні!
Мазепа. То хто ж?
Мотря. Ніхто.
Мазепа. Ні, Мотронько! Дівоче серце квітка
Й до сонечка голівку повертє.
Дай рученьку. Коли ж тобі й кохати
Як не тепер? Кажки ж, бо мушу я
Батькам твоїм на шлюб твій згоду дати.
О, Гетьмане, благаю я...
- Мотря. Що? Що?
Мазепа. Ти плачеш...
Мотря. Я...
Мазепа. Поглянь мені у очі
Мотрононько, та хто ж коханий твій?
Мотря. Не можу я... Лишіть мене.. втоплюся,
А не піду я заміж...
Мазепа. бере її за руку. Постривай,
Не виривай руки. Яка ж хороша,
І люба ти, рожевий квіте мій!
Ну ж, не журись: тебе обороню я...
До Кочубея. Ні, куме мій,
Хрещениці я силувать не хочу.
Хай почека ваш молодий... Та й то,
Що сотник він...

- Кочубей.** Полковником він буде...
- Мазепа.** Полковниця ще й не велика честь.
Гетьманшею могла б Мотрона бути...
- Кочубей.** Гетьман... Надходить Кочубейха.
- Мазепа.** Не дам я згоди на цей шлюб.
Нащо дочку неволити? Заждіть но,
Знайдуться їй ще кращі женихи.
- Кочубейха** кланяються. Коритися гетьманській волі
мусим.
- Мазепа.** А ми ще раз подякуємо вам
За хліб, за сіль, та й рушимо!
- Кочубей** Гей, світла!
Ясновельможний Гетьман од'їздить.
- Гості.** Господарю і пишній Господині
Чолом!
- Кочубей і Кочубейха.** Кланяються. Гостям шановним
слава й честь!

Всі виходять за Мазепою.

Я в а II.

- Войнаров.** Підходить до Мотрі.
Що сталося? Якась притуга, горе?
Все ваша мость зажурена? Ввесь час
Ні жартами, ні думними речами
Розважити не міг я.
- Мотря.** Так... було...
Але тепер—минуло все.
- Войнаров.** В чім справа?
В пригоді я не міг би стати?
- Мотря.** Ні.
- Войнаров.** Пробач, пробач... це може таємниця...
- Мотря.** О, ні! Мене просватали були.
- Войнаров.** Просватали? І ваша мость...
- Мотря.** Зреклася.

І Гетьмана благала, щоб на шлюб
Не згодивсь він...

Войнаров. І Гетьман вволив волю

Й заборонив? Хто ж нареченим був?

Мотря. Син судії Чуйкевича.

Войнаров. То ж красень

І запальний юнак.

Мотря. Нелюбий він.

Войнаров. За ці слова... о ваша мость... Цілує її руку.

Слуга. Увіходить. Пан Гетьман

В колясі дожидає пана.

Войнаров. Вмить!

До Мотрі. Хто рученьку білесеньку цю
візьме,

Щасливішим той буде з всіх людей.

Хутко цілує руку й вибіга.

Мотря. Сама. Ні... ні... ні... ні...! Бачить на креселк

гетьманську хустку. Його хустина!..

Притуляє її палко до уст.

Я в а ІІІ.

Увіходять Кочубеї.

Кочубеїха. Чого ти

Отут сама із Войнаровським?

Мотря. Він...

Пішов уже...

Кочубеїха. Пішов? Іди в світлицю.

Проти батьків задумала піти?

Ну ж, постривай!

Кочубей. Залиш... Іди, Мотроно?

Світатиме вже швидко... В голові,

Мов у млині

Мотря. Добра-ніч! Цілує руку.

Кочубеїха. Це ще зілля!

Побачимо! Замикає двері.

Кочубей. Тс, Любко, не картай!

Маше мотрі рукою, щоб ішла. Мотря іде.

До Кочубеїхи. Залиш, кажу!

Кочубеїха оглядає всі двері.

Не знаєш ти, пан Гетьман

Мені оце словами накидав,

Що, може быть Гетьманшею Мотрона...

Хе-хе-хе-хе! Хе-хе-хе-хе-хе! Ова!

Річ не плоха гетьманським бути зятем.

Кочубеїха. Повертається від дверей і наближається до нього.
Не Гетьманом?

Кочубей. Тс... Любко... Схаменись.

Почує хто... Та ти, либонь, здуріла?!..

Кочубеїха. А ти ще й досі глузду не придбав?

Ти чув, про що він накидав словами?

Виговського вихвалював за що?

Про воєвод, що вигнав Брюховецький,

Про тогочасних знатних женихів

Нащо згадав? Про батоги Петрові,

А про свій сон? Невже не бачиш ти,

Що з Орликом вони плетуть вже зраду...

З ляхами він з'єднався і Станіслав...

Кочубей. Хай наклада... та наша хата з краю...

Де двоє б'ються,—третій не мішайсь...

Кочубеїха. Поки його не натовчуть обидва?

Забувся ти, що назирати мав

За Гетьманом...

Кочубей. Тс... тихо...

Кочубеїха. Спить вся челядь

І замкнено всі двері... Коли ти

Свого часу не сповістиш...

Кочубей. Писали

Вже кілька крат цареві... Соломон

І Сусло, і Забіло. Зробили?

Писанням тим цар віри не поняв

І як скарав. І ти того схотіла?

- Кочубеїха. Вони не ти і час тепер другий.
Вогонь занявсь, хутшій гасити треба.
- Кочубей. Загинемо... Загинемо усі...
- Кочубеїха. Як спізнаємось...
- Кочубей. Мовчи!.. Мовчи!..
- Кочубеїха. Не буду
Мовчати я... Мазепи час минув.
Він упова на Карла й Станіслава,
Але Петро пюдужа всіх,—тоді,
Як Гетьмана на колеса московські
Посадовлять, то й старшину його
В Сиберію і пішки запровадять...
- Кочубей. О, господи! О, господи!.. Хто зна?..
- Кочубеїха. Я знаю все... татари, Запоріжюя
Вже одцвіли... а там зроста батіг
І кожного навколюшки поставить.
- Кочубей. Хто відає. Хто відає... та ж Швед
Саксона скинув...
- Кочубеїха. Ха!.. Москва—не Польша...
Петро цупкий...
- Кочубей. О, господи! Та хто ж
І одвезе?
- Кочубеїха. Про цеє не турбуйся.
Ченці вже тут.
- Кочубей. Ох, господи!
- Кочубеїха. Вони
Не зрадять нас... це певні люди...
- Кочубей. Любко,
А коли цар Мазепі поверне
Мої листи?
- Кочубеїха. Тоді втечеш... Василю!
Коли не ти, а другий ознайомить
Про зраду цю, тоді усі загинем,
Бо зрада ця й на тебе упаде.
Демка, згадай, оскаржив Брюховецький
І Гетьманом зробився; а його

Попович те ж прискаржив і гетьманство
На себе взяв. А хто звалив його?
Через кого загинув Самойлович?
Хто наустив усіх старшин і сам
За те узяв гетьманські клейноди?
Мазепа.

Кочубей. Ох! Та ж вірить цар йому
Над всіх... над всіх...

Кочубейха. До часу. Як рубають
Де дерево, сокири б'ють та й б'ють,
А дерево хоч хилиться,—не пада,
Останній вдарить,—дерево впаде.
Бери ж хутшій насталену сокиру,
Другий візьме,—то візьме й булаву.

Кочубей. Не спокушай...

Кочубейха ставить каламар, перо, кладе папір.

Сідай, пиши...

Кочубей. Не можу...

Рука тремтить...

Кочубейха. Соромся,

Кочубей. Тс...

За лаштунками чути далекий окрик варті.

Вартуй!

Вартуй! Вартуй!

Кочубейха. То вартові на мурах.

Пиши...

Кочубей бере перо і знов кидає. Стривай... ще чистий
папір цей...

Ще наш злочин не вилився на ньому...

Вернутись ми на шлях старий...

Кочубейха. Ні-ні!

Від берега човна ми відпихнули...

За долею...

Кочубей. Але ж вона сліпа...

Кочубейха. Поводирем її ти будеш...

- Кочубей. Любко,
Морозом мов осипало мене...
- Кочубеїха. Бери перо... не бійсь... не отягайся...
Стає за ним і дивиться, як він починає писати.
- Кочубей Пиши... так... так...
виводить і говорить. До Пресвітлішого
Великого Царя і Государя,
Пресвітлого Величства його
Секретнеє і вірне і неложне
Підножничче доношення. Пише далі
- Кочубеїха. Так... Так...
Пиши про те, що мати Вишневецьких
Княгиня Дольська обіця йому
Чернігівське князівство і що постіль
Коштовную від неї привезли,
Іще й музик капеллу; що непевні
До Гетьмана вчащають люди... Так...
- Кочубей пише й проказує. Коли дізнавсь, що в горо-
дах Літовських
Повистинали ратних всіх, зрадів,
Учав тоді з того сміятись вельми.
- Кочубеїха. Іще й про те, що знатних жемихів
Нам обіцяв і вирікав словами:
Хочай би ми ляхам не піддались,
Але вони сами нас завоюють
І будемо, конечно, вкупі...
- Кочубей. Ох!
Батіг... Сибір... сокіра...
- Кочубеїха. І на Порту
Він наріка, що не пуска татар.
- Кочубей пише й проказує. Послушливим його
бажанням бути...
- Кочубеїха. Що лядської породи слуг трима,
Що пропуска людей на правий берег
І слободи там нові заклада;
І рясно в них поосідали люди.

- Кочубей.** А Запорожців перестерега,
Що хоче цар їх знести й розорити
І щоб вони себе кріпили.
- Кочубейка.** Так.
Пиши й про те, що він забороняє
З Московськими брататися людьми
І в стислу приязнь входити.
- Кочубей.** Ох, Любко...
- Кочубейка.** Військовий скарб без догляду...
- Кочубейка.** Так-так...
- Кочубей.** Із городів собі бере прибутки.
- Кочубейка.** А краще б їх цареві піднести
На ратних. Ще казав, як Шведин прийде
То казаків не утримає він...
- Кочубей.** Склада пісні противнії цареві.
Всіх козаків до згоди заклика.
А нащо та йому потрібна згода?—
Розумному тлумачити не слід.
- Кочубейка.** Прилюдно він і Писар генеральний
Висміюють царя. Здається все?
- Кочубей.** Усе, усе... аж тридцять пунктів.
- Кочубейка.** Дай но
Мені сюди.
- Кочубей.** Що робимо?.. На що
Відважились?..
- Кочубейка.** Підписуй!
- Кочубей.** Любко, страшно...
- Кочубейка.** Страхополох... сама я підпишу.
- Кочубей.** Ну... Підписує. На, бери... Та де ж вони?
- Кочубейка.** Чекають. Підходить до дверей, проходить у
другу хату і тихо кличе: 'Отці чесні!'

Я в а ІV.

Ченці увіходять і кланяються.

- Кочубейка.** Все зладжене. Тепер

Клянiтeся на цiм пречеснiм дрeвi,—
кляє на стiл евангелiю i хрест—
Що таiни не виявите ви...

Ченцi. Клянeмoся.

Кочубеїха. Клянiтeсь, що нiкому
В Україні не скажете, чоґо
Ви на Москву простує.

Ченцi. Клянeмoсь.

Кочубеїха. Клянiтeся, що вiддасте до рук
Царевi це писанiє i словом
Все ствердите.

Ченцi. Клянeмoся. Хай хрест
Животворящий нас скара, спасiння
Хай вiчного не знатимемо ми,
Як таiну цю виявим.

Кочубеїха. Так, вiрю.
Ось вам папiр, ось грошi, полотно,
Харчi i хлiб. А конi вже за садом
Чекають вас. В час добрий. Хай
господь,

Чернець Поможє вам дiстатися, як швидше.
дивиться на Кочубея, що стоїть осторонь, мов
закам'янілий.

Блаженний муж, що не iде на раду
Злих нечестивцiв; путь загине їх.
Благослови ж господь...

Кочубеїха. Ужє свiтає.
Iдiть сюди... садком... там перелаз.
За перелазом конi й бричка... Тихо...
Щоб вас нiхто не вгледiв.

Черн. 2. Аки тать

В полунощi.

Кочубеїха. Господь вам допоможе.
I одверне усе лихе... Ченцi виходять.

Павза.

Я в а V.

Кочубей.

Пішли...

Понесли... ох! Павза. Чути коні. Поїхали...
Ну, Любко... Що буде... що?

Чути дзвін до заутрені.

Кочубеїха.

Отець Іван озвавсь.

Вже дзвонить до заутрені. Христиться.
Ходім!

Спочити час. Бере його за руку.

Кочубей.

Ох, Любко!

Кочубеїха.

Помиливсь!

Не Любка я, а пані Гетьманова,
Ясновельможний Гетьмане!

З а в і с а.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Картина I.

Покій в Батуринському палаці; двері ліворуч і праворуч, і просто. Двері просто широко одчинені на веранду, з веранди чудовий краєвид на Сейм. Соняшний день.

Я в а I.

Мазепа й Вайнаровський грають у шахи.

Мазепа. Ну? Ставить фігуру.—Шах і мат!

Вайнаров. Ні!

Мазепа. Так.

Вайнаров. Сюди.

Мазепа. А бацта?

Ха-ха-ха-ха!

Вайнаров. І мат в ту саму мить,

Як мав я сам...

Мазепа. А згарячу порвався.

І зняв свою заслону... О, в цій грі

Тра розумом розважувати добре

Не те, що ти вчинити хочеш сам,

А що тобі твій ворог комплікує...

Життя держав теж дошка ця і там

Вперед всього ховай свої заміри

І виявляй чужі...

- Войнаров.** Si tacuisses
Filosofus manisses¹⁾.
Розставляє знову шахи.
- Мазепа.** По мені
Обнімеш ти гетьманство. Україна
Розхитана, неповорана. Щодень
Думки про те, щоб збити всіх, з'єднати.
- Войнаров.** Ясновельможний чудо вже зробив,—
Скрізь певний лад...
- Мазепа.** Далеко ще, далеко
До певного ладу. Хибкий нарід,
А старшина оспала. Запоріжжя
Все ремствує на мене, що завів
Товаришів я бунчукових, військо
Охотнее. Держава має міць,
Як військо є державцеві підлегле,
Як ратаї спокійні за свій лан.
Січовики ж всі ремствують, бажають,
Щоб в Україні був той самий лад,
Як в Січі. Ні! Даремна річ! Немає
На світі всім таких держав.
- Войнаров.** О, так!
Бо той шука спокою, той завзяття,
Той плуга, той...
- Мазепа.** Де сорок куренів,
Там сорок рад, а язиків тьми тисяч
Ні-ні-ні-ні! На вольностях таких
Держава не втрималася б ніколи:
З тих Чорних Рад зростає чорний бунт,
Що поверта весь край в страшну руїну,
З-за волі волю знищить, бо юрба
Страшна, сліпа, топтати тільки вміє
Й потопче все і стане на чолі
Той, що юрбу приборка батогами

¹⁾ Як будеш мовчати, філософом зробишся.

І запряже в нове ярмо. Так-так...
Огурливі і легкомисльні люди!
Як корабель пливе між грізних хвиль,
Хто всім дає належний розпорядок,
Хто знає, як нап'ясти паруси,
Як в бурю злу до берега пристати,—
Один стерник то відає,—його
Не заляка і буря, як круг себе
Завятих певних чус він пловців.

Войнаров. Так, гетьмане!

Мазепа.

Річ Посполиту ми
Свою міцну повинні закладати:
Не польській Сейм—свавільних бунтарів,
Не холопів приборканих Петрових
А лицарів—України синів
Горливих, не зрадливих і завятих.
Всім розіслав універсали я,
Оповістив всім ради генеральні.
З усіх повків, з старшин, із козаків,
Обібраних з міщан і з посполитих.
Скликатимем на раду ми, щоб всяк
Своїх потреб доходив, пильнував би
І в справах тих зростав і розумів,
Що певний лад дає всім певний спокій.

Войнаров. О, Гетьмане! Ти розумом монарх

Понад усі моцніщі потентати,
Але чого ж...

Мазепа.

Дай часу... постривай,
Не вбились ще в колодочки ми, треба
На зі боки дивитися нам...

Я в а П.

Увіходить Мотрона.

Мазепа.

А!

Мотрононько! Ходи сюди, дитино,
Яка бліда! Чи все гаразд?

- Мотрона** цілує руку. Спасибі, все. Пан Гетьман наказали,
Щоб я прийшла?
- Мазепа.** Так, справа є у нас:
Татарочку ми маєм охристити.
Тебе в куми запрошуємо. Ти
Піди дізнайсь, Андрію, чи готове
Все в пан-отця?
- Войнаров.** Дізнаюся ту ж мить.
- Мазепа** до Мотрі. Ну, як, кажи, родителі картали?
Як матінка? Як Судія?
- Мотрона.** Мовчать
- Мазепа.** Родитель все, а матір приском дишуть.
Не бійся їх: нікому я не дам
Образити тебе... Коли б, Мотроно,
Мені з плечей хоч тридцять років, я...
Та що про те!.. А знав би, що чинити.
- Мотрона.** О, Гетьмане!
- Мазепа.** Дай рученьку. Чого
Рука тремтить? Чого тремтить, Мотроно?
Мій квітоньку, яка ж хороша ти!
Яка кохана Мотрононько! Ці очі...
Життя за них віддати мало... Ні!
Шаленість це... безумство... Я помислив,
Що ти...
- Мотря.** За вас всю душу... все життя!
- Мазепа.** За мене? Ти? Мотрононько... що кажеш?..
Жартуєш?.. Ні? Скажи ж, скажи мені,
Скажи ще раз... мене... мене?
- Мотря.** Кохаю!
- Мазепа.** Мотрононько! Та ти ж моє життя,
Ніколи я так не кохав нікого...
- Мотря.** Мій Гетьмане! Мій орле!
- Мазепа.** Сивий... Глянь,—
Морозом геть присипало чуприну...
Чи ж зможеш ти...

- Мотря.** Кохаю над життя!
- Мазепа.** Красо моя! Мій квітоньку рожаний,
Зоря моя! Обніма її. І згодишся мені
Цю рученьку на вік віків віддати?
Мотря. Другий її не візьме!
- Мазепа.** Світе мій!
Єдина, сподівана, бажана,
Укохана, жадана! Ні, гріха
Я не візьму на душу... Ні, кохана,
Мій льос тяжкий. Непевний шлях життя,
Над темною безоднею страшною
На терезах гойдає мій талан
Фортуна зла... Тобі потрібне шастя
Безжурне, ясне, молоде...
- Мотря.** Ні-ні!
Мій Гетьмане! Тебе лише кохаю...
Що молодість! Нащо вона мені?
Дівочих мрій не відаю, не знаю,
Я мрій твоїх вогонь в душі ношу!
Де будеш ти,—там буду й я. Всі муки,
Злигодні всі з тобою поділю,
І радощі, і славу, і неславу...
Твоім шляхом піду вправець, уплав,
Крізь бурю й ніч, стежками-манівцями...
- Мазепа.** Стривай, стривай! Урватись може шлях
І ми тоді...
- Мотря.** Впадем в безодню разом.
Життя чи смерть,—з тобою і навек!
Та вірю я, що ти все переможеш,
Що зірвеш ти ненависне яро.
Що ти даси вінець державний...
- Мазепа.** Мотре!
- Мотря.** Коханая!
З тобою завжди, скрізь,
І тут, і там! До смерті і по смерті!
- Мазепа.** Стиска її в обіймах.

Зоря моя! Рожевий квіте мій!
Твої слова, мов крила блискавиці!
Тебе одну над все життя люблю
І радістю, і захватом, і палом
Шаленої, останньої жаги...
Хай буде так. Дай рученьку. Ну, доле,—
На герць тебе ми кличемо! Ідуть.
Я до батьків пошлю сватів сьогодні ж
І напишу цареві про мій шлюб...
Моя, моя!

Мотря. На вік віків...

Войноровський виходить.

Я в а ІІ.

Войнаров. Готове

Уже усе і пан-отець чека.
Й хрещениця чекає теж.

Мазепа. Мотроно,

В покої там візьми ти крижму.
Мотрона виходить. До Войнаровського. Ти ж
Візьми хреста,—там все уже готове.

Войнаров. Візьми хреста? Нащо мені той хрест?

Мазепа. Бо кумом ти Мотроні будеш.

Войнаров. Кумом?..

О, Гетьмане, та ж, може, хто другий.

Мазепа. Така кума тобі не до вподоби?

Войнаров. Я мислив...

Мазепа. А! Не помилився я...

Залиш думки! Друга тобі судилась.

Я наречену вже тобі знайшов.

Войнаров. Мені знайшли?

Мазепа. Не вспів ще ознаймити.

Потрібний шлюб нам цей тепер. Візьмеш
Данілича сестру.

- Войнаров. Як? Я? Кацапку...
Пирожника Московського сестру?
- Мазепа. Царевого укоханця і князя.
- Войнаров. З таких князів сміються всі.
- Мазепа. Проте
Він поверта царем, як хоче.
- Войнаров. Пане,
Ясновельможний Гетьмане, та ж я...
- Мазепа. Ха-ха-ха-ха! Князівну не кохаю...
Не пригорну! Державний шлюб нудний.
Кохання втіх він нам не обіцяє.
Але коли так справа вимага,
То мусимо коритися. До того ж
Манастирів дівочих досить є.
І як мине потреба...
- Войнаров. Ваша воля,
Ясновельможний Гетьмане... але...
Я Судії дочку хотів...
- Мазепа. Мотрону?
Спізнився ти: вже слово подала.
- Войнаров. Кому?
- Мазепа. Мені.
- Войнаров. Як?
- Мазепа. Так. Гей, хлопче любий!
Ще довгий вік твій, знайдеш ти собі
І до душі, і до любові, Мотря ж
Гетьманшею тут буде.
- Увіходить Мотря з крижмою в руці.
- Войнаров. Мушу я
Коритися.
- Мазепа. А, ось вона. Ну, кумці, йдіть.
Увіходить Орлик, тихо до Мазепа.
- Орлик. На час, Ясновельможний.
- Мазепа. Що там?
- Орлик. Прибув оце Московський капітан,
Михайлів Петр. Якісь то ордонанси

Він від царя привіз і має їх
Яснішому лише до рук віддати.
Тиха розмова.

Войнаров. Оддалі до Мотрі. Дай рученьку, хороша панно!
Ох!

Не то я хтів...

Мотря. Пробач; не слуха серце;
Воно само керує нами.

Войнаров. Так.
Поранений складаю зброю я,
Болить душа і рине крив гаряча,
Розвіялись юнацькі мрії всі,
Що образ твій так пестили ще здавна...
Щаслива будь.

Мотря. Андрію...

Войнаров. Затамуй,
Козаче, крив! Забудь усе. З тобою
Не так хотів до церкви вдвох іти,
Але дарма! Ми мусимо коритися
Ходім.

Виходять.

Мазепа Орликові. Пусти. Прохай його сюди.
А сам зажди в покої тим, як треба—
Покличу я.

Я в а ІV.

Орлик впускає Петра.

Мазепа кидається. Пресвітлий...
Петро спиняє знаком. Капитан
Михайлов Петр прибыл от гусударя.
Секретное есть дело.

Мазепа робить знак Орликові,
Орлик виходить праворуч.

Мазепа. Ваше...

Петро. Тс...

Я капитан, ты слышал. Так и будешь
Ты называть меня здесь. Содержать
Себя весьма зело я тайно должен:
Понеже нужный случай настоит.
Что ж ты стоишь? Садись.

Мазепа. Але з дороги

Спочинути...

Петро. Нет, время яко смерть.

Коль пропустил—что умер. Дай-ка водки
И хлебушка.

Мазепа дзвонить. Увіходить слуга,
Мазепа йому дає розпорядження. Слуга іде.

Петро. Не пару лошадей

Загнали мы. Теперь садись. Чай знаешь:
Карл Августа принудил реверс дать,
Саксонский пес отрекся от короны
И обещал ретироваться сам,
А Левенгаупт столь добрый трактament
Нам учинил, что многих не оставил,
Да Меньшиков хоть вывел остальных.

Мазепа. Так, чулисьмо,—конфузія не мала
Там сталася. Журились.

Петро. Не изволь

Печальным быть: всегдашня удача
До пагубы не раз вела людей.

Мазепа. Напружує вітрила тільки буря,
Скло молот б'є, але кує меча.

Петро. Понеже меч в огне лишь закалится,
Но в дисперации такой давно
Мы не были. Всяк хочет модератно
Со Шведом быть, аккорд не нарушать.
Цесарский двор, король французский,
пруский

Не малую имели робость все
От близости его, и униженно
Во всем ему старались угождать.

Надеянья иного не имею,
Как на себя. И все то усмотря,
Прибыл к тебе: ум хорошо,—два лучше.
Увіходить слуга, вносить на таці
різні напитки й найдки.

Мазепа. Венгржини.

Петро. Нет, мне водки наливай!
Вот так. П'є. Добро! Еще! А сам ты,
гетьман?

Что ж ты не пьешь? Налей-ка! Будь здоров!

Випива. Мазепа знову наливає йому й собі.

Мазепа. Встає. За здоровіє величності його
Пресвітлого царя і государя. П'є.

Петро. На те дела какой же твой резон?
Что скажешь ты на то, Иван Степаныч?

Мазепа. Я конфідент величності його

І розум весь, і серце, й дума...

Петро. Знаю.

Наливає й п'є?

Мазепа. Я радив би забратися хутшія
Із Польщі і з Литви в свої кордони.

Петро. Полки свои из Польши вывел я...
Там, там дела, что молодая брага,
Кипит, бурлит, а крепости то нет,
К падению идет сия корона.
Да ей вот стал помощником Палей,
Великое горячество имеет
К свободе он, Лещинскому ж теперь
Союзники хотя на час потребны
И если он умыслит Палія
В альянс с собою сманивать, то правом
И льготами его он укрепит,
И нам Палей уж больно крепок станет.
А посему партикулярный мир,
Вредительный всем нашим интересам,
Вам надлежит пресечь.

Мазепа.

Пресечь... та як?

Петро.

Не баснями, вестимо. Наливає її п'є.
Когда с ляхом замирится Палей,
То все к нему на правый берег хлынут,
И ты своих не сдержишь казаков,
Понеже все разбойники и воры,
И им Палей желательней тебя.

Мазепа.

Хибкий нарід...

Петро.

А потому немедля
Ты Палеязаманишь, закуешь
И нам пришлешь для розыску; мы ж сами
Придвинемся к российским рубежам.
Баталию мы здесь дадим, понеже
Нам для сикурсу надобно иметь
Свой ретирад, когда бы учинилось
Несчастье какое.

Мазепа.

Слушна річ.

І провіянт, фураж, квартал для війська
В своїй землі.

Петро.

Но вот то дело в чем:
Пойдет-ли Швед оттоль на Украину
Иль на Смоленск—не ведаем. Затем
И прибыл я. Нам надобно подале
Их заманить. Но ежели король
В Украину пойдет, скажи-ка, гетьман,
Не вспыхнут ли бунты у вас? Послушны-ль
Здесь все твоей пребудут булаве,
Коль им ляхи прелестныя посылки
Учнут оттоль с Правобережья слать?

Мазепа.

Прийдешне всім невідомо, futurum
Incertum est. Та, кажуть люди в нас,
Що чоловік шукає все, де лучче,
А риба де...

Петро.

Поглубже. Ну? Наливає собі.

Мазепа.

Нарід
Свавільний в нас, свавіллям кожний

Диха,—

Бо шаблю не брав ще нас ніхто!
І через те всі стації й побори,
І розрухи, що ратні чинять тут
І утиски від воєвод, походи,
Руйнуючи до щенту козаків,
І військ царських твоїх тут переходи
Не малую противність чинять нам.
А коли б цар на плач, на вопль, сте-
нання

Людей тутешніх око преклонив,
І від убивств, від дальніх розореній
Людей мого рейменту свободив,
То і бунтів не стало б на Україні,
І лях би тут нічого не вскурав.
Хіба ж ревуть воли, як ясла повні?
Вол не ревет, а бык то все ревет.
А твій народ, що глупий бык рогатий.
В ослабе он великой перебувал,
Понеже тут и ветер бунтом дышет.
Но регула первейшая всех царств,
Чтобы народ был в крепком послушаньи
И коли мы, персоны своя
Все трудности перенося, нимало
Не бережем и не щадим,—то вам
Отпор чинить ни в чем не подобает
И надлежит все снести,—не для меня,
Для славы и для пользы государства.

Петро.

Мазепа

наливає Петрові.
Пресвітлий цар, як мудрий Соломон,
Все зміркував, та, пане капітане,
Коли вогонь на стріху хати впав,
Не час тоді точити хатні свари...
Де Крим, Де Рим... а козаку свій лан
Своє добро і слава, і держава,—
До нього Швед ще рук не простягав.

Нам треба так диспонувати військо,
Щоб Швед пішов на північ, на Москву,
Бідніший край, шляхи—ліси, болото:
Слухняний люд... Тоді б я козаків
З України забрав усіх і ззаду
На короля потужно наступив.
Без дрів вогонь у нас не возгорівся б,
В чужій землі послушни б козаки
Мені були. А тут, зачують порох—
І враз бунти...

Петро. Бунты пресечь и впредь,
Чтобы не быть от нас в большой опале.
Ей, шею заплатит всяк за бунт,
И быть тогда всем в тяжком разореньи!
Деревни, что пристали к воровству,—
Все сжечь до тла, людей рубить нещадно,
Чтоб к воровству охоту оторвать!
Заводчиков на колесо, на колья.
Заказ чиню: быть крепким должно вам.

Мазепа. Цареві стовп я непоколебимий
І адамант несокрушимий... та
Загонистий і гордий наш нарід
І Дніпрові ребелізанти наші...
І кар таких ніхто тут не знесе.
Збунтується усе поспільство, військо
Ущерблення всіх вольностей згада,
І до 'ляха порвуться всі на осліп
Воздвигнення шукати павших прав.

Петро. Ха-ха-ха-ха! Ты шутки шутишь, Гетьман?
А каковы у вас были права,
Как под ляхом служили вы? Забыли?
Чай ненадежны были животов,
Детей и жен, церквей и благочестья.

Мазепа. Та шаблею одбились ми. Сами
Своє взяли: і волю, й рідну землю,
І Польщу всю звалили.

- Петро.** А к отцу
Потом пришли с повинной головою.
- Мазепа.** До згоди ми братерської прийшли,
Як рівний з рівним, вільний з вільним.
- Петро.** Полно!
Кто крепко на своих ногах стоит,—
Протекции себе не ищет!
- Мазепа.** Зроду
Протекції нам не шукав Богдан,
Він спільників—щоб Крым і Польщу...
- Петро.** Полно!
Ха-ха-ха-ха! Искал, да не нашел.
Что мыслил он, то мы и совершаем.
Как Ной тружусь, чтобы воздвигнуть Русь
От Бела Моря і до Арарата,
От Немана і по Чукотский Нос.
Дай только нам управиться со Шведом,
В Балтицком море твердо стать, тогда
Придет черед на Крым. Литва и Польша
Сами идут к паденію и Русь
Об'емлет все. Не для себя тружуся—
России польза впредь. Народы все
Политику имеют, чтоб Россию
В неведеньи держать, но мы теперь
Из тьмы во свет выходим и породу
Я новую людей здесь создаю.
Помощником ты верным быть мне должен.
О вольности ты говоришь? Ха-ха!
Не к месту здесь нам аглицкая вольность.
Она в России, что к стене горох!
- Мазепа.** Україна зросла на вільній волі
І не втрима...

Мімічна сцена: Мазепа впивається в Петра очима і, затискуючи ножа в руці, заганяє його в стіл. Петро не постеріга цього руху.

- Петро.** Удержим крепкий кнут.
Озорство мы унять сумеем. Слушай,

Стрельцы бунты затеяли, а чем
Окончили? Со праотцами ныне.
Так будет всем послушникам моим.
Я—царь. Мне бог вручил бразды
правленья.

Ответчик я за все...

Мазепа.

Та козаків

Приборкати...

Петро.

Ха! Палка, вишь, нема,
Да даст ума и нет того спорее,
Кто кулаком даст недругу по шее!
Я эту Сечь до камня разорю,
Гнездо воров, гнездо измены, бунта!
Полковников своих вам дам. Тебе
Лишь одному я верю здесь, понеже
Ты стар, ты дряхл, одной ногою ты
Уже в гробу и двадцать лет мне
верным
Ты пребывал и, Гетман... ха...ха...ха!
Ненавистен своим ты.

Мазепа.

А!..

Петро.

Но только

Закроешь ты глаза,—гетманства здесь
Уж не видать, где двое правят—душно.

Мазепа.

А!.. Стискуе ножа в руці, хоче кинутись на
Петра, але перемага себе, заганя ножа в стил, ніж
ламається.

Петро.

Что с тобой?.. Павза. Так, Гетман,
Нам в помышленьи надобно иметь
Всегда одно: России честь и славу!
А козаки пусть сеют хлеб. Иду.
На Шведские смотрите обороты
И упреждать во всем их! А чтоб вам
Покрепче быть, я два полка пришлю.

Мазепа.

Як?

Петро.

Свои полки: они вас оградят

От казаков мятежных. Вам же, Гетман,
Как верному отечества слуге
Сей орден я дарую: Первозванным
Вы были и пребудете.

Мазепа.

Вовік.

Петро.

Иду. Мазепа робить крок, щоб провжджати його,
Петро рухом спиняє. Постой, останся:

капитан я.

Как только Швед до наших рубежей
Приблизится,—ничем не отымаясь,
Вам надобно полки собрать и ждать
Наш ординанс. А в том спокойны

будьте:

Пусть страшен Швед,—но пусть мне
правит бог.

Виходить.

Я в а V.

Мазепа зриває орден. А, геть тавро ненависне під
ноги!

Орлик. Вискакує з сусіднього покою.
Що сталося?

Мзаепа. Ведмідь на лапи сп'явсь!
Ти бачив,—цар це був!..

Орлик. Сам цар?

Мазепа. Московський
Тиран і кат! Він ознаймив мені,
Що вольність всю знесе на Україні,
Що козаків поверне на драгун,
Старшин в Сибір, зруйнує Січ до щенту,
Гетьманство тут скасує... Ха-ха-ха!
І на Москву хліб сіяти ми будем!

Орлик. Цього не може бути.
Трактати всі так нагло скасувати?!
Царські слова...

Мазепа. Його трактат—батіг!

Слова—брехня. Нащо цей ніж зламався?
Чом тричі я не повернув його.

Орлик. Ясновельможний...

Мазепа. Кат сліпий, твій колос
На глиняних ногах. А, батагом
Кайданами, катівлями будуєш
Ти Русь свою і хочеш проглинуть
Україну і випить нашу волю,
Усю до дна?! Не вип'єш, ні?!

Орлик. Вовік!

Мазепа. Ха, я старий? Стою в труні ногою,
Не здужаю повстати?! Помиливсь,—
Ще здужаю! На силу встане розум...

Орлик. Так, Гетьмане.

Мазепа. Будуєш Русь ти, ми
Будуємо—Україну... Хоч згинем,
А вернемо всі згаслії права.
Загину я... за мною підуть другі.

Орлик. І поки тут хоча один козак
Зостанеться, не зломить України
Довіку він.

Мазепа. Що перемога?! Хміль.

Душа—життя. І з душ козацьких волі
Не вип'єш ти, не вип'єш! Ні! Клянись,
Мій Орлику, що коли смерть завчасно
Порве життя, коли не зможу я
З України ярмо ганебне знести,
Що ти підеш шляхом моїм. Клянись,
Що віддаси життя, родину, славу,
І честь свою за волю нашу, що
Україні даси державну силу,
До згону днів і до кінця життя
Боротися за це з царями будеш.
Клянись мені!! Клянись мені!!

Орлик. Клянусь!

З а в і с а.

Картина 2.

Той само покій. Мазепа читає, на столі розкрита книга. В високих шандалах горять свічки. Двері на веранду відчинені Місячна ніч.

Я в а І.

Мазепа. Відсовує книжку.
І Цезар впав скривавлений, а потім
Сам Брут упав на меч свій... так... так...
так...

Встає задуманий і робить кілька кроків.

Палій... Палій... Vox populi¹⁾

Хтось стука в двері. А хто там?

Голос Орлика. Ясновельможний Гетьмане, це я.

Мазепа. А, ти? Заходь!

Я в а ІІ.

Орлик увіходить.

Мазепа. Щось нагле, мабуть?
Орлик. Прощу

Пробачити, що пізній час, але
Листи привіз Зеленський нам.

Мазепа. Від кого?

Орлик. Княгиня Дольська.

Мазепа. А! Вона... Читай.

Читай хутшій...

Орлик. Зрива печать.

Мазепа. сідає в креселко. А де ж Зеленський?

Орлик. В мене,—

Secretum petere²⁾ прохає він.

Мазепа. Гаразд. Вперед читай листа.

Орлик. Княгиня

¹⁾ Голос народу

²⁾ Таємного побачення.

Конфіденційально пише нам.

Мазепа.

Так-так...

Орлик

продивляється листа і переказує:
У посланця Московського на утчі,
Коли вино розжеврїло усіх,
Вона вела розмову політичну
Із князем Шереметевим і він
Повідав їй, що Меншиків завзявся
На Україну: прискаржує старшин,
Всі вольності козацькі знести хоче
І до гетьманства стелить шлях собі.

Мазепа.

А чом би й ні? Та ворогів у мене
Як в небі зір. Струтити всяк мене
З гетьманського рейменту був би радий.
Але мене не легко й обійти,
Як зналого і ношеного птаха.
Подякуєм за звістку ми проте...

Орлик.

Іще не все: княгиня сповіщає,
Що в Палія зростає військо...

Мазепа.

А!..

Орлик.

Що плавом скрізь пливуть до нього люди,
І в грізній силі вже стоїть Палій,
Але іде на згоду з Любомірським,
Бо боронити з ними хоче він
Від підданства тиранського Україну.

Мазепа.

В козачества до Польщі вже нема
Ні віри, ні охоти...

Орлик.

Так. Княгиня ж

Ось що про те нам подає в листі.
Читає: Чи ж козаки з ляхами не б'ратались?
Не кидались сукупно на татар?
Із Сагайдачним і з Жолкевським разом
Не здобували турка? Чи ж король
Стефан Батур не був козацьким батьком?
Козацькими руками загрибав
Для Польщі жар.

Мазепа.

- Орлик** читає далі. Чи ж Владислав Четвертий
За козаків на сеймі не стояв?
- Мазепа.** Ха-ха-ха-ха!
- Ляхам велика охить
Зігріти руки без вогню...
- Орлик** читає далі. Минув
Час розбрату і tempora mutantur...
Mutamur nos in illos.¹⁾ Козаків,
Що билися з Богданом, вже немає,
Хіба які старі діди,—нові ж
Говорять скрізь про Гадяцькії пункти
Й канальськії роботи на Петра.
- Мазепа.** Ха-ха-ха-ха! Розумна з біса баба,
Тонку пряде.
- Орлик** читає далі. Сейм твердо обіцяв
Повернення усіх отчистих прав.
- Мазепа.** І вилами їх на воді пропише:
- Орлик** читає далі. То ж і Палій на згоду
пристає
- Й всі козаки.
Ото ж, коли б хтось інший не знайшовсь
То Палія король і сейм признають
Правобережним гетьманом.
- Мазепа** Як? Що?
- Орлик.** І коли круль із Карлом на Україну...
- Мазепа.** Тоді Палій?!..
- Орлик** Із військом теж іде
І обіця Україні й Запоріжюю
Протекторат...
- Мазепа** зривається. В руїну піде все!..
Він втворить тут страшну замішанину,
Свавілля, бунт...
- Орлик** згортаючи листа. Все щиро подаю
До відома... Sapienti sat.

¹⁾ Часи змінюються, змінюємось і ми.

Мазепа.

Так правда.

Sapienti sat¹⁾. Я радив, я казав,
Під регімент мій всі повки прийняти...
Коли б Палій в моїй державі був
Поплечником мені він був би вірним...
Не слухав цар і ось тепер Палій
На власну руч буде Україну...
Два гетьмана ізнов... Ні... ні... ні... ні!
Спинити це, будь що не будь спинити,
Поки вогонь не возгорівся скрізь.
Цар наказав. Так-так! В заліза взяти
І до царя.

Орлик. Ясновельможний, це
Порве усіх:..

Мазепа. Нехай, нехай... Не з мене
Те станеться... Всі відають, що я
Горливим був до всіх правобережних,
Семенові я другом був, але
Вже й так пройшло залізо мою душу.
Проти мене іде він? Ні-ні-ні!
Коли мене й моя правиця зрадить,
Я одсічу її.

Орлик. Та козаки...

Мазепа. Хай ремствують.
Що більше—краще. Завтра ж
Наказа ти царського напиши.

Орлик. Ясновельможний, може ab irato...²⁾

Мазепа. Не гнів, не гнів... а певний розсуд;
він

Зруйнує все, всі сили нам розіб'є,
Збунтує чернь. Іди, пиши, пиши!

Орлик. Тут ще щось є... ще лист...

Мазепа.

Який? Від кого?

¹⁾ Розумному досить.

²⁾ У гніві.

- Орлик.** розгорта маленького листа і читає підпис:
Sanislav Cról.
- Мазепа.** Що? Що?.. Стривай... я сам...
Бере листа. Stanislav Cról!... шалена,
необачна...
Вона усіх загубить... на... спали...
Ні-ні. Стривай! Фу! Душно як! Шалена!
Читай... ні дай... я сам... я сам... іди...
З ксьондзом сюди ти прийдеш перед світом.
І ми тоді... Іди... Іди!
- Орлик.** Іду... Виходить.

Я в а ІІІ.

- Мазепа.** Сам. Читає листа.
Stanislav Cról... і славу нескорту
І всяку вольність й визвіл з-під ярма
Царського і тиранського навіки
Хто обіця? Ха-ха-ха-ха! Та з ним
Той, що зрива і надяга корони...
А певний ти у перемозі? Ні!
Ні, Мартовські ще не скінчились Іди.
Ще не хвались! Читає далі. Секретний цей
трактат
Безпечніший за бунт. А... бунт... повс-
стання....
Я на чолі... прийдешнє мов та ніч...
Непевний крок... Сокира... У!.. А нащо
Те все мені... шаноба... злото... честь...
Спинитися... поки ще час... Спинитися...
Павза.
І втратити єдиний слухний час,
Щоб напотом нас будучи... Довіку
Всіх козаків і вільний наш нарід
У холопів царевих повернути.
І щоб Петро на трупах наших всіх

Уґрунтував своє тиранське царство...
Ні-ні-ні-ні! Хай згину я, але...
Я Гетьман тут і прапора України
Перед тобою не схилю... Ідуть...

Підносить до свічки лист короля й палить його.

Я в а І V.

- Слуга докладає. Полковники!
Мазепа. Нехай ввійдуть...
Увіходять двоє полковників. Ну, що?
Як справились? Де ж рушники? Де хліб
ваш?
- Полк. 1. Ясновельможний...
Мазепа. Що? Що?
Полк. 2. Пан Судія...
Мазепа. Що? Що?
Полк. 1. І він, і пані Судієва
Вклоняються і дякують за честь
За ласку ту, що їх дочці, їх дому
Ясновельможний ознаймив, але...
Мазепа. Але?..
Полк. 1. Але противляться.
Мазепа. Як?
Полк. 1. Кажуть,
Забороня нам церква шлюб такий.
Мазепа. Нема ніде такої заборони...
То вигадки!
Полк. 2. Казали те і ми
Й отець Іван обезпечав їх в тому...
Та пан Суддя, як вірний християнин,
Нам поминув таке переказати,
Що жаль тяжкий і смуток обняли
З дружиною його, але радніший
Умерти він, як будучи в живих
Належати до тих людей реєстру,

Що для пожитку свого віддають
Своїх дочок на ганьбу й поношення
І ближніх власних, і домовиків.

Мазепа.

На чесний шлюб...

Полк. 2.

Але з хрещеним батьком...

Мазепа.

І з Гетьманом! Пан Судія здурів
Або упивсь.

Полк. 1.

До стоп ніжок він рабськи
Вклоняється з дружиною й блага
У вашбї вельможности покїрно
Ласкавого пробачення собі.

Мазепа.

Гм... так... ідіть!..

Полковники виходять.

Одмовити насміливсь...

А! Це вона... але чого... чому?

Непевне щось... довідатися треба...

І коли що...

Я в а V.

Крізь двері, що на веранду, вбіга Мотрона.

Мотря.

Мій Гетьмане!..

Мазепа.

Хто?! Ти?

Сама... вночі...

Мотря.

Так, я... сама... додому

Я не вернусь...

Мазепа.

Дитино дорога,

Ти вся бліда... тремтиш мов в лихоманці...

А очі...

Мотрона

припада до нього. А...Тримай мене... тримай...

Так... пригорни... замкни хутшій всі

двері,

Їх не впускай!.. Вони сказали,—ні!

Не віддадуть, не віддадуть ні за що!

Мазепа.

Та через що ж? Не відаєш?

Мотря.

Немов

Хрещениця. Але не те... родитель
Аж сполотнів... а матінка умить
Скипіла вся...

Мазепа. А ось!..
Мотря. Нелюдським гнівом.

Ох! Ох... вони...

Мазепа. Кохана, заспокойсь,
Все розкажи.

Мотря. Дух забива... не можу...

Коли пішли полковники... до ніг
Я впала їм, казала, що кохаю...
Благала їх погодитись... Вони,
Мов коршаки, накинулись на мене...
Кричали, що замкнуть у манастир,
Що прокленуть, коли з думок не вирву
Про шлюб оцей і гадки я... Вони...

Мазепа. Тут друге щось...

Мотря. Вони мене замкнули,
Але в вікно я видерлась... тепер
Вже не вернусь... вже не вернусь
ніколи...

Я тут лишусь...

Мазепа пригорта її. Коханая моя!
Єдина, жаданая! Як серце
Тріпочеться, мов пташка у сільці.
А рученьки, мов крига... Ох, ці ручки,
Ці вустоньки, ці очі... Цілує.

Мотря притискається до нього. Любий мій!
Бажаний мій, коханий мій, з тобою
Не роз'єдна мене ніхто! Хутшій
Візьмемо шлюб... Хай зараз нас звінчають.
Мазепа. Як? Зараз?!

Мотря. Так, хай прийде пан-отець...
Він в замку тут...

Мазепа. Без дозволу царського
Не можу я вінчатися...

Мотря.

Як так,

Я в замку тут чекатиму дозволу
І рік, і два... додому не вернусь.
Ти, орле мій, сховай мене, де хочеш...
Замкни мене, за ґратами в тебе
Щаслива я, як сонце ясне, буду...

Мазепа.

Мотрононько, укохана моя,
Моє ти серце, квіте мій рожаний,
Моє б то щастя й радість, щоб жила
У мене ти, але дарма. Уважмо,
Який кінець із того стався б? А!
Всі родичі твої б розголосили,
Що ґвалтом взяв у них вночі дочку
І держить, як підліжницю, у себе.
Не можеш ти...

Мотря.

Як?

Мазепа.

Піде поговір,

Безецна лжа... і радість наша й втіха
У смуток, в плач обернеться.

Мотря.

Ні-ні!

З моїх очей не вирвуть сліз ні наклеп,
Ні поговір!.. Що поговір, клятьба!
Ах, що те все! Коли тебе кохаю,
Коли отут лиш дихаю й живу.

Мазепа.

Моє життя, моє ти щастя й радість,
Ти сонечко вечірнеє моє!
Шумує крів... вогонь пашить у серці...
Але проте стриматись треба нам,
Мечем покласти розум межи нами.
Коли б ти тут лишилася, клянусь,—
Не міг би я жаги затамувати,
І мусіли б з тобою жити ми,
Як каже всім малжонство, а на потім
Прийшла б клятьба від церкви...

Мотря.

Хай і так.

Хай клятьба, гнів, і неблагословення

І з ними я кохатиму й без них!
Тобі—усе і ти—усе!

Мазепа.

Мотроно,
Не знаєш ти... не розумієш...

Мотря.

Ні!

І нарікать і жалувать не буду
Ані за чим! Лиши мене отут...
Не можу я... не хочу розлучатись
Ані на мить! Без тебе день—труна!

Мазепа.

Мотрононько!

Мотря

одхиляється. Хіба мене не любиш?
Коли тобі життя я віддаю,
Коли сама всього, всього зрекаюсь,
Як можеш ти зречатися мене?

Мазепа.

Дитини я не хочу окрадати...
Коханая, та так, як я... ні-ні!
Того вогню тобі не зрозуміти:
Бо ти іще не відала жаги,
Не знала мук і заздрощів кохання!
Ти перший квіт весни... а я... а я...
Люблю тебе без пам'яті, шалено...
Але в цю мить, коли такий тягар
Я зняв... коли скрізь, звідусіль за мною.
Вони зорять весь час в тьми тем очей
Вивідчиків і шпигунів,—не можна
До пашквілів нагоду дати їм,
Твоїм батькам ображеним, нагоду,^і
До скарги дати до царя, а всім
І військові на глум... тому, кохана,
Здушивши серце, мушу я...

Мотря.

Як?. ти?!

Мазепа.

Вертатися тобі додому треба.

Мотря!

Додому! Ні! Ні за що! Ні!.. Лиши
Служебкою мене в своїм палаці,
Лиши мене челядницею тут,
Пошли мене на поле,—все, що скажеш,

Мотря.

Звінчають

Із нелюбом...

Мазепа.

Ніколи. В манастир
Тоді іди до Києва. А далі
Вже знатиму, що нам чинити: цар
Нам дозвіл дасть. Тоді мою дружину
Я силоміць візьму. Ось перстень мій,
Я кращого не маю... Руку дай...
Клянись мені, що другому ніколи
Не віддаси руки моєї, що
Дружиною мені, мені лише будеш...

Надягає Мотроні персня

Мотря. Клянусь!

Мазепа.

Господь вінчає нас: Притиска її. А, ти
Не відаєш, яку нелюдську силу,
Щоб в хвилию цю тебе віддати з рук...
Ще мить одна... і поглине безодня...

Мотря.

Коханий мій, на грудях в тебе я.
І жити, і умерти хочу...

Мазепа

пригорта її. Мотре...

Мотря.

Жадана... Павза. Що?.. Чути набат.

Мазепа.

Десь в церкві дзвонять...
Як?

У глупу ніч?

Мотря.

Мабуть якась пожежа...

Мазепа.

Як дзвін кричить, а заграви нема...

Павза.

Гвалт в дзвони б'є... Людей скликає матір,
Чи чуєш ти? Полоха всіх вночі,
Щоб на мене публіку, ганьбу, клямство...
Щоб до царя летіли посланці,
Щоб попелом взялись усі зміри..
Не намагайся! Не похитне мене!..
Мотрононько, ти знаєш, як кохаю,
Яким вогнем пала моя душа

І від цих уст, жадобою палючих,
 Як одірватись тяжко в цю мить...
Мотря. Ох, Гетьмане!

Мазепа. Гетьманша ти душею...
 Коли прийшов отчизні слухний час,—
 Все, все з шляху, залізом збити серце,
 Віддати все...

Мотря. Віддати все життя,
 І радість всю...

Мазепа. Дай руку... Хто держави
 Будує, той—поборює себе...
 Дзвонить. Покликати полковника...
Мотря кидається Мазепі на шию. Мій орле!
 На вік віків скінчилось все...

Мазепа. Ні-ні!
 Гетьманшею ти будеш на Вкраїні,
 На Україні вільній...

Мотря. Зникло все...
 Скінчилось... умерло...

Мазепа. Мотре, люба...
Мотря. Скінчилось все... на вік віків...
Мазепа. Ідуть!

Мазепа Увіходить полковник Московської служби.
Мазепа до Полковника. Полковнику, візьми вель-
 можна панну
 Та проведи до пана Судії.
 Перекажи, що жичу їм здоров'я
 І... а! Ідять... ідять...
 Мотря з Полковником виходять.

Тобі,
 Тобі усе... тобі!..

З а в і с а.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Картина 1.

Сцена уявляє місцевість над Дніпром. Гори. Здалеку, праворуч від глядачів видно Печерську Лавру і другий монастир. Просто попід горами поблискує Дніпро. В глибоких ровах козаки копають землю. Обшарпані, босі, нужденні... Другі тягнуть тачки з землею, з камінням. Доглядачі царські походжають і приганяють до роботи, б'ють шпадами.

- Орлик. Надходить з лівого боку.
Ясновельможний Гетьмане!
- Мазепа. Пилипе,
Готове все?
- Орлик. Усе. Пресвітлий цар
Нам переслав для милости твоєї
Цього листа.
- Мазепа. Від кого?
- Орлик. До царя
Донóшення нове.
- Мазепа. Як? Знов? Від кого?!
- Орлик. Хто написав?!
- Орлик. Дізнавсь від москалів,
Що два ченці донóшення привезли.
- Мазепа. Що ж кажуть?! Хто?
- Орлик. Ще не питали їх,
Чекатимуть дарського повороту,
Але листа цар нам віддав.

Мазепа. Де лист?
Орлик подає листа. І підпис є, ось глянь, Ясно-
вельможний,

Чиє письмо!

Мазепа розгорта листа. Він, він! Вона! А, пси!
Запроданці, недовірки прокляті!
Його письмо, її слова... Її...
В цю мить страшну... Іуда, Каїн, зрадник!
Все продає і голову мою!
Фу... що ж там ще?..

Орлик. Та там усе дурниці.
Одно лише, що ксьондз до нас вчашав...

Мазепа. Як він дізнавсь?

Орлик. Хтось виказав...

Мазепа. Вже й цього
Цареві досить... Ні... й будуй... Ха-ха!..
Поплечники хороші... Ох... Фу... Душно...
Де зараз цар?

Орлик. Роботи огляда.

Руша сюди.

Мазепа. Як з Палієм—питався?

Орлик. Сам хоче цар допитуватись...

Мазепа. А!

Орлик. Він наказав полковника привести
В гетьманській покої...

Мазепа. А... гаразд...

Так-так... Царя ми тут зустрінем...

Слухай,
Щоб гармаші ревнули враз з гармат,
Як світлий цар до нас в гостину
рушить.

Полковники і старшина нехай
Усі сюди збираються, та хутко.

Орлик вклоняється і відходить.

В глибині сцени з'являється Мотрона, за нею дві чер-
ниці роздають козакам з кошиків пироги, різні харчі.

Мазепа читає «доношеніє». А... «похвалявся, що під
ляхами будем».
У, гадина! Так ось чому на шлюб
Ти згоди не давала! Щоб допастиш
До булави—усе ти продаєш...
«Вихвалював Виговського!»... Іуда...
«Ксьондз Тринітар»... На смерть мене
ведеш?..
Побачимо ще хто кого... побачим...
Запроданці... горливі сини
Отчизни... А... Іще й Палій що скаже...

Дивиться і бачить Мотрю і за нею дві черниці.

Вона!.. вона!..

Черниці. Порівнялись з Гетьманом, вклоняються.
Спаси Христос!

Мазепа. Стривайте,
Сестриченьки! Я чув уже не раз,
Що козаків годуєте ви, хворих
Під догляд свій берете в монастир.
До матінки-ігумені збираюсь
Давно вже я, а покищо, візьміть
Від мене: це на монастир віддайте
Ви, її мосці це дарунок, це
Вам на харчі козацькіі.

Мотрона. Спасибі,
Ясновельможний Гетьмане. Господь
Сторицею воздасть за кожную жертву
Й спасеніє душі пошле.

Мазепа. Амінь.
Сестриченько, лишіться на хвилину...
Я маю вам переказати щось. Черниці ідуть.
Нарешті ти! Павза. Мовчиш? Очей не
зводиш?..
Мотроно... як? І слова не знайдеш
Озватися?..

- Мотрона.** Ясновельможний Гетьман,
Казати мав...
- Мазепа.** І все?.. Мотроно, ні,
Не так, не те... Скажи ж мені, нарешті,
Чом, через що так одмінилась ти?
Скажи мені, що сталося між нами,
Тепер сама, віч-на-віч... Через що
На всі листи мої єдиним словом,
Єдиним словом не озвалась ти?
Чом і разу не вийшла на розмову?
Мотроно, я ж благав тебе, шалів,
Горів в вогні і знемагав від муки.
Клянусь тобі, коли б не булава,
Я б кинувся і силоміць прорвався б
До тебе в двір і вихопив тебе
Від тих катів...
- Мотрона.** Ясновельможний Гетьман...
- Мазепа.** Що? Як? Ізнов... Ясновельможний... Так?
І більш мені нічого не почути?..
Чи ти ж це? ти?! Черниця мовчазна...
- Мотрона.** На те була тоді гетьманська рада...
- Мазепа.** Як певний крок до шлюбу. Мотре, глянь,
Як перше ти дивилася на мене...
А, погляд твій... холодний і чужий...
Не те, не те... мов мур стоїть між нами...
І все мовчиш?.. Чи ж там в монастирі
В душі твоїй весь запал погасили?
Чи ти?.. Ні... ні!.. Скажи ж мені, скажи,
Де ті слова, що ти мені казала,
Де ті клятьби? Що сталося? Вони,
Батьки твої, вони напосідали?
- Мотрона.** Пан Гетьман знав про те і наперед.
Минуло все, і згадувати нащо
Про те, що я натерпілася там.
- Мазепа.** Я знав! Чого ж ти не відповідала,
Як посланців я посилав тобі?..

Мотрона. Що ж я могла замкнена, мов
в в'язниці?..

Не сміла я і вийти за поріг,
Не бачилась ні з ким, ні з ким та й словом
Озватися не вільно там було.
Під вікнами у мене чатували,
А двері на замках були... Та й що!
Про що було й писати, як умерло,
Умерло все...

Мазепа. Чому? Тому, що я
Не скористав з дівочого завзяття,
Від спраглих уст сам келех відхилив
Залізною і мужньою рукою...
Заради справ, яким віддав життя...

Мотрона. Той, хто коха, так мудро не міркує!

Мазепа. Міркує той, хто на рамена зняв
Увесь тягар, все горе України,
Той жертву зна.

Мотрона. Пізнала й я її,
І віддала, що мала: і кохання,
І молодість...

Мазепа. Ні, чорний цей каптур,
Страшний, мов смерть, ти скинеш, Мотре,
скинеш!

Кажу тобі: вернися до життя,
І не кажи, що вмерло все... кохаю ж
Шалено я й кохаєш ти мене!
Життя ж мого остання ти квітка...
Остання... Надходить вже зима
Без радощів, без skutku, без надії...
А навкруги розрада, гвалт... Мовчиш?..
Батьки тебе прокльонами лякали?

Мотрона. Вони кляли...

Мазепа. Будь прокляті вони
Во вік віків і в напотомних людях!
Ти думала, про тебе дбали, так?

Гріха вони боялися? Поглянь но,
Дивись сюди... Чиє письмо?

Показує Мотроні Кочубеєве доношення.

Це...це...

Мотрона.

Це батьків лист!

Мазепа.

Пізнала?! А до кого?—

Цареві він виказує в листі
На мене все, що хочу Україну
Я вирвати з-під царського ярма,
Що хочу їй наддати міць і силу
Держави непідтяжної... Читай...
Читай сама... Що зраджую цареві,
Що з Шведами пактуюся... Ха-ха!
І голову мою кладе на плаху,
Аби собі здобути булаву

Мотрона

дивиться на лист. О, господи!

Мазепа.

Сама тепер ти бачиш,
Батьки вони, чи вороги тобі?
Мотрононько, коли б ти тільки знала,
Які мечі це серце пройняли.
Ти, ти одна, мов сонце серед ночі
І грієш, і живиш його... Лиши ж
Страшні думки... моему вір коханню...
Тут цар, його проситиму і він
Нам згоду дасть на шлюб.

Мотрона.

Ні-ні! Ні за що!..

Наш шлюб тепер зневага нам і всім.
В той час, коли у цих ровах, мов бидло,
України надія—козаки
Під нагаєм царевим знемагають,
Колн Петро посів геть чисто все
І топче впень і волю нашу й славу,
І весь нарід наш нівечить... Ні-ні...
А! кожен день—зневага і наруга...
І сором злий страшним вогнем пече
За всіх, за все. Про шлюб гадок немає...

В монастирі, під чорним каптуром
Сховати жаль, і горе, й розпач люту,
І в келії тісній, в німих мура́х
Потай людей, хоч виплакати слізьми,
Мов оливо, важкими сором наш,
Що ми свій край сами занастили,
Що гине все і нікому...

Мазепа.

А хто ж
Руйнує все і нівечить? Отчизни
Горливії і вірнії сини,
Петру царю сами у всім голдують,
І продають за гроші рідний край!
Що там Петро! Свої страшніш, Мотроно!
Оспалість, розбрат, зрада тут, а там
І буйнеє й невпоране свавілля.
Нарід глухий... А, коли б знала ти,
Як кидаюсь я лисом на всі боки,
Як міряю гадками кожен крок,
І як мовчу, коли кипить у серці
Живицею вся крив, щоб думка та,
Яку й собі самому серед ночі
Не вимовлю,—зорею розцвіла
І шлях новий...

Мотрона.

Мій Гетьмане!

Мазепа.

Мотроно,

Ти бачиш глум, неславу нашу, а
Не відаєш того, що тут зростає,
І за що я і голову несу...

Мотрона.

Пробач мені... пробач мені...

Мазепа.

Мотроно,

Хай буде так. Лишайсь в монастирі,
Поки тебе не виведу я звідти
На Україну вільну і тоді
Дружиною й гетьманшею Мотрону
Перед усім народом наречу...
І славою укохану окрию.

Хай буде так... Лишайсь в монастирі,
Аж поки я мечем не стукну в браму.
Та сліз не лий, а господи благай,
Щоб він скріпив, зміцнив мою правицю,
На шлях тяжкий мене благослови...
Вже час приспів, уже лежить сокира
При дереві...

Мотрона. Господь благословить,
Владичиця небесна, мати божа
І янголи окриють путь твою...
А я... а я... мій любий, мій жаданий,
За муrom там чекатиму тебе,
З тобою я гадками завжди буду,
Молитимусь... Чути гармату. Гармата?

Мазепа. Появляються старшини. Рушив цар...
Старшини йдуть... Чекай мене, Мотроно,
І сподівайсь!

Мотрона. Чекатиму весь вік!

Мазепа. Ну, Гетьмане України, іди
Московського тирана зустрічати. Іде Гармати.
Ховай свій гнів, але прийшов той час,
Що ти його мечем з пихви добудеш!

З а в і с а.

К а р т и н а 2.

Кімната в Мазеппиному будинкові на Печерському. Пишна,
важка оздоба квартири. Праворуч і ліворуч низькі двері. Просто
широкі вікна. Вікна відчинені, з вікон видно Лавру, гори,
Дніпро і початки фортеці. Вечоріє.

Я в а І.

Мазепа показує Войнаровському доношення Кочубеєве.
Його письмо.

Войнаров. Та й підпис... Він!

Мазепа. Сам цар

Вернув мені листа цього

- Войнаров.** Іуда,
Єже лобза...
- Мазепа.** Вже скільки їх було,
Але тепер Суддя сам генеральний,
По Гетьмані друга персона.
- Войнаров.** А!
- Хай доведе.
- Мазепа.** Й доводити не треба,
Як цар йому повірить, а Петро
З підозрою на всіх...
- Войнаров.** Ясновельможний,
Мазепі цар...
- Мазепа.** До часу, до часу...
А мить одна й по всьому... guta cava!...¹⁾
Запроданці, підхлібники. Кажі,
Що там Палій ще виказав на мене?
Ти був при тім. Допитував сам цар?
- Войнаров.** Казав, що хтів з'єднатися з Москвою,
На ординанс царський не уважав,
Бо під ляхом не хтіло військо бути,
Та й нарід весь на те не приставав,
А хтіли всі Україну з'єднати.
- Мазепа.** Знайшов кому й казати те!
Що ж цар?
- Войнаров.** І гнівався, і лявся, і грюкав
Так кулаком об стіл, що за малим
І кулаків царських не покалічив.
Кричав, що з всіх тут викурить на вік
Свавілля дух, що й старшині й війську
Царський наказ—закон, що бунтарів
Він горлом всіх каратиме.
- Мазепа.** Семена ж?
- Войнаров.** Аж на Сибір заслав.
- Мазепа.** Ну й заробив

¹⁾ Крапля добче.

- Мвзєпа.** Від берла православного! Не слухав,
На власноруч хотів, і дочекавсь
І шани, і подяки... Як Данілич,
Ти про сестру казав йому?
- Войнаров.** Казав.
- Мазєпа.** Ну й що ж?
- Войнаров.** Всміхнувсь і одказав зухвало,
Що обіцяв він милості твоїй,
Додержати ж проте не може слова,
Бо ніби цар сам сватає її.
- Мазєпа.** Брехня!.. А так, глузує з нас світліший,
Понижує мене у всім. Гаразд,
Затямимо іще і цю образу...
- Войнаров.** Ясновельможний...
- Мазєпа.** А, не те співав
Він років два... щось має вже на мислі.
Гаразд, гаразд... Де цар?
- Войнаров.** Заснув умить,
Там, де й сидів, роз'ятрений і п'яний,
Страшний, мов звір неситий.
- Мазєпа.** Ну, а всі ж?
- Войнаров.** В столовому покої...
- Мазєпа.** Хай трактують
Старшини їх. Не жалуйте вина.
Я забарюсь на хвильку, маю справу...
Іди пильнуй.
- Войнаров.** Іду. Увіходить в двері.
- Мазєпа** робить кілька кроків. Так, так!
- Войнаров.** одхила двері. Палій. Зникає.

Я в а ІІ.

Московська сторожа вводить закутого
в кайдани Палія.

- Палій.** Пан Гетьман тут... Дозволь, Ясновель-
можний,
Ще милості твоїй сказати...

- Мазепа. Що?
- Палій. На самоті лише два слова.
- Мазепа. Добре.
- Ідіть, заждіть надворі.
Сторожа виходить.
- Що ж, кажи,
Як маєш що прохати...
- Палій. Ні, спасибі.
- Не прошу я... подякувати хтів
За ласку, за братерську допомогу,
Потрагував, як слід...
- Мазепа. Не я — сам цар.
- Палій. Ха-ха-ха-ха! Закликали в гостину...
- Мазепа. Не все одно, чи де, чи як? Єднак
Цар наказав тебе в заліза взяти.
- Палій. Нехай би й взяв у Січі! Палія
Їде кожен чорт подужав би!.. Все військо,
Все як один за мене б полягло...
Та й степ, і Січ...
- Мазепа. А цар тебе впіймав би,
Бо ти йому у всім противний був...
- Палій. Йому? Ха-ха! Тобі, Ясновельможний,
Противний я у всьому був... Палій
Мазепі був, як сіль у оці... Люди
До нього всі з гетьманщини ішли...
- Мазепа. Так, і мені. Сам знаєш кількокрратно
Цареві я писав, щоб з військом вас
Під регімент мій взяти всіх дозволив.
Цар не хотів. Казав я і тобі.
Зажди, стривай, на час ладнай з ляхами,
Тягни зі мною... а, не слухав ти,
Скликав усіх і тут замішанину
І заколот чинив.
- Палій. Я не скликав.
Сами пливли з гетьманщини до мене,
Бо волю всім я людям обіцяв.

- Мазепа.** Ха-ха-ха-ха! Обіцянки—цяцянки,
А дурневі й те радість. Що ж ти дав?
В кайданах сам, розпужене все військо,
Ляшки-панки фортецю зайняли.
- Палій.** Бо ти мені ставав на перешкоді,
Не хтів зі мною разом ти іти.
- Мазепа.** Куди?
- Палій.** Куди?! До волі України!
- Мазепа.** Яким шляхом?
- Палій.** Тим, що і Богдан ішов.
- Мазепа.** Вже ті шляхи позаросли тернами...
- Палій.** Бо ті терни зростила старшина,
Що вільний люд в підданців повертає.
Як встав Богдан—усі пішли за ним,
Бо кожен знав, що повстає за волю,—
І повіддю все ринуло у бій.
А билися ж і косами, й дрючками,
Та чули волю і перемогли.
- Мазепа.** І думав ти знов косами й дрючками
Україні здобути волю? А!
Минулося! Тоді була лиш Польща,
Тепер Петро господарює скрізь,
І швед іде, а наше військо в мандрах...
- Палій.** Коли вода іде, то все змива,
Всі гатки рве! Та що той цар і Польща
І Шведський круль! Коли б Україна вся
Мов збурене, розсатаніле море,
Знялася б враз, то й потопила б всіх.
- Мазепа.** Нема тих бур і тих вітрів скажених,
Щоб море те розколисали знов
І кинули розсатанілі хвилі...
Нарід встає,—як викруту нема,
Як смерть йому стоїть перед очима...
Пан, чи пропав! Тепер не ті часи.
Глянь, подивись! Показує у вікно.
Он наші козаки,

Мов грабарі, які рови копають,
Щоб тут Петро фортецю осадив
І з неї бив останню нашу волю.
А нарід що? Чи то йому болить,
Чи дума він про те, що з того стане?
Ха-ха-ха-ха! Семене, друже мій,
Ти вистарів свій розум! Польська шляхта
На горло всім ставала, старшина ж
Хоч і дере, та якось можна жити.
На слободи Петро ще заклика,
Хоч згодом всіх там зробить крепаками,
Але проте сьогодні...

Палій.

Старшина

Пеклується мов волею Вкраїни.
Голдуєш їй! Звіряєшся! Та ж їй
Та воля так: як мертвому кадило!
Розпаслися, набили череси,
Обклалися млинами й хуторами...

Мазепа.

Без старшини ж...

Палій.

Були Барабаші

У гетьмана преславного Богдана...

Мазепа.

Був Барабаш та не було Петра...

Не мав Богдан чуже при боці військо,

Що оточа з усіх боків щомить,

Вивідує, слідкує хижим оком

За кожним рухом, кожним словом... А!

Коли й мої прибічники тепліші

Прискаржують Петру щораз мене,

Та коли б я хоч рушив з місця, зразу ж

Знайшлися б тут Іуди і Петро

За гетьмана найгіршого обрав би...

Палій.

Та весь нарід...

Мазепа.

Ха-ха-ха-ха-ха-ха

Нарід—юрба... Юрба розсатаніла

Вона й несе, мов хвиля навісна,

І підійма на височінь стримчату,

І у безодню вергає... Ні-ні!
Хто звиривсь їй—години той непевний
І стало б тут два гетьмани, і бунт,
І заколот, загибель решти волі.

Палій.

Ха-ха-ха-ха! Чи бунчукові ті
Товариші, а чи повки охотні
Вірніші і надійніші? Ні-ні!
За гроші ще ніхто не бивсь за волю.

Мазепа.

Як фатум злий Вкраїну оточив
Державами потужними, міцними
І кожен з них на неї зазира
Зажерливим, неситим оком, годі
Бунтами і повстаннями досягти
Воздвигнення погаслих прав і волі.
Політика—рятунок дасть, але
Той, хто веде, сам відає, сам знає,
Що і коли вчинити.

Палій.

А як сам
Всіх заведе у вічне послушенство,
То що тоді?

Мазепа.

Сам відповідь всім дасть
Своїм життям...

Палій.

Не тепла нагорода
Тим, що навек в неволю упадуть...

Мазепа.

Не ти мене тут маєш сповідати
І не тобі мої гріхи...

Палій.

Ні-ні...
Залізом цим, кайданами питаю,
Іду в Сибір, хоч знатиму за що.
За розум свій...

Мазепа.

Палій.

Хай так. Дурний і п'яний
Та знаю все і сидячи в мурах.
Страшний Сибір мене не залякає,
Не випили ще сили кайдани.
Звідтіль сюди літатиму лумками,
І коли ти з-за власної пихи,

З-за власнодумства гордого Вкраїну
Занапастиш, хай тричі мій прокльон
Тебе поб'є на всіх шляхах...

Мазепа. Семене!..

Палій. Хай крив уся, що досі пролилась
На цих степах...

Мазепа. Мовчи! Мене судити
Найвищий буде судія, і він...
Він Палія з Мазепою розсудить.
Увіходить Московська сторожа.
Иди...

Палій в сугроводі сторожі виходить. Чути, як
дзвенять кайдани.

Пішов... залізо ще дзвенить.

П а в з а.

Я в а ІІІ.

М а з е п а т а О р л и к .

Орлик. Ясновельможний Гетьмане...

Мазепа. А, де ж він?

Прибув?

Орлик. Прибув.

Мазепа. Привіз?

Орлик. Від Короля

Тут все. Подає пакти.

Мазепа продивляється. Так-так, усі дванадцять
пунктів.

Гаразд, гаразд... хай прийде уночі...

Шкатулю дай. Замика в секретний ящик.

Ніхто не постеріг?

Орлик. Він козаком прибрався достоменно,

Ніхто б його ні за що не пізнав.

За лаштунками чути гвалт.

Там гвалт зірвавсь! Перепились?!

Войнаров. На дверях. Прокинувся

Світліший цар!

Мазепа Орликові. Вина! Вогню! Музик!!!

Я в а І V.

За лаштунками музика. Мазепа іде праворуч. Орлик дає слугам накази. Слуги зачиняють вікна, затагують завіси, запалюють «бра» по стінах, люстру. Пробігають зі жбанамми вина і різним овочом. Двері широко розчиняються, двоє джур стають по обидва боки. У кімнату входить П е т р о, М е н ш і к о в, за ними М а з е п а, тоді московські старшини, а тоді вже й українська старшина.

- Петро** валиться на лаву.
Іш духота! Что баня.
- Мазепа.** Тута лучче
Пресвітлому цареві буде. Гей!
Холодного із льодом. Слуги розносять всім.
- Петро.** Што ти, Гетман,
Перепойть задумал нас?
- Мазепа.** Нема
В моїх льохах таких медів, мальвазій
І вин старих, щоб дужого Петра
Подужали, бо Петр—се камінь!
- Петро.** Верно!
- Мазепа.** А что ж Иван?
Послушливий, і він
Послушливим слугою вічно буде.
За здоровіє цареву по всяк час
І день, і ніч він п'є!
- Петро.** Здорово, Гетман!
Да ти—шутник!
- Мазепа.** Підносить келех. Щоб славний наш орел
Льва Шведського разив і в преісподню
Російської корони злих врагів
Усіх загнав.
- Голоси.** Vivat! Победа! Слава!..
- Петро.** П'є й обтирається. Фу отлегло!
До Меншікова. А ти чего не п'єш.
- Меншіков** І пить устал.
- Петро.** Смотри, быть роже драной!

- Мазепа.** Сього вина дозволя, пресвітлий цар.
Сю бочку я з льохів турецьких вивіз,
Коли Азов ми в турків добули.
- Петро.** Храни его на память.
- Мазепа.** В швидкім часі
З Стамбулу ми добудемо вина
І мажами козацькими приставим
І на Москву, й на Петербург.
- Петро.** Ха-ха!
Ти, Гетман, скор!
- Мазепа.** Поспіть хощу за льотом
Російського державного орла.
Старшини московські оточують Петра,
наливають і п'ють.
- Меншіков** Мазепі.
Да, Гетман, ти явить нам должен
верность
Не на словах—на деле...
- Мазепа.** Все життя...
- Меншіков.** Ти верен нам, да должен ты измену
Искоренить...
- Мазепа.** Ізміну?!
- Меншіков.** Вкруг тебя
Она гнездо себе свила.
- Мазепа.** Круг мене?!
- Меншіков.** Світліший князь...
Старшини все твои
Изменники и воры!
- Мазепа.** Боже збави!
- Меншіков.** Ну-ну, молчи! Все знаю, тех врагов
Давно пора искоренить.
Рух серед українських старшин, хтять іти,
Мазепа показує ім рухом, щоб залишились.
- Мазепа.** Світліший,
Не час тепер: не скінчено війну,
А ми почнем другу домову.

Меншіков. Гетман, какая там война?! Искоренить
Изменников и воров!

Мазепа. То—навіти!

У війську бунт повстане.

Меншіков. Нас бунтом

Не запугать. Вся армия здесь 'с нами
И государь.

Мазепа. Але ж за що, скажіть?

Меншіков. Что пользы с них царю и государству

Российскому? Изменники здесь все..
Старшин своих поставим мы над войском
Людей Петровых. Должен ты явить
Знамение нам верности, чтоб память
Во все роды оставит по себе,
Чтоб государи все тебя блажили,
За то, что ты нам прямо верен был
И учинил царю и государству
Изрядную тем пользу...

Петро. Сашка, ти опять не п'єш?

Иван Степаныч, что ж ты?

Козацкою нас пляскою потешь!

Мазепа. Готове все. Гей—козаки, музики!

Дівчат сюди й молодиків

Меншіков. до Царя. Добро!

Здесь девки—мед!

М і з а н с ц е н а.

Починається козачок. Петро й Меншіков разом на лаві,
ввесь час регочуться, придивляючись до дівчат і говорять
якісь цинічні речі один до одного.

Петро. Ха-ха-ха-ха! Танцують лихо парни!

Еще поддай! Еще! Еще!..

Меншіков Хахлы

На танцы, да на песни только гожи,
А девки—мед!

Петро. Ну, будет... Время нам

На свой квартал отъехать. Эту девку

Пришли мне наночь!.. Ну, і сьт, и п'ян...

Рух серед українських старшин.

Мы, царское величество, довольны...

И так и впредь мы в милости тебя

Содерживать изволим, а изветам

Доводчиков, сплетенной ихней лжи

Мы веры ять не хотим, зная верность

Твою к нам, Гетман. Объявим і впредь

Клеветникам, что вера им не дастся...

Мазепа. Пресвітлий цар... Кланяється.

Петро. Ну-ну, спокоен будь!

Эй, Меншиков, пойдём... Без промедленья

Тех девок нам прислать.

Виходять: Петро, його ведуть Меншиков і Мазепа. За ним російські старшини, а за ними українські. Чути за лаштунками галас, гвалт, вигуки: «Ура», «Слава». Тупання кінське.

Я в а V.

Павза.

За лаштунками щодалі більший галас, крики: «ура!» Нарешті чути, як тупотять коні і торохкотить каруца. Все затихає.

Я в а VI.

Увіходять Мазепа, за ним Орлик, Ломіковський, Горленко, Апостол і другі.

Мазепа. Чули ви?

Так по всяк час вони цю саму пісню

Співають тут і скрізь, і на Москві...

Заятрилось... цареві... Зглянься, боже,

Не попусти вчинити їх того,

Що думають...

Ломіков. Ясновельможний батьку,

Та й звір себе боронить. Що ж то ми

Всі до Петра сами підем на страту?

Чернігівське княження просить князь

Світліший той. Та горло своє ставлю,
Хай на сугави роздеруть мене—
Він гетьманом осяде тут, старшин всіх
Зашле в Сибір, все військо в п'ятаки,
І Січ знесуть, січовиків розпудять,
А ввесь нарід обернуть в крепаків.
Коли тебе на Коломацькій Раді
За Гетьмана обрали ми, ти клявсь
Україну і військо захищати...
Ну ж, захищай, бо слухний час настав...

Апостол. Ясновельможний, батьку! Очі всіх
З надією на тебе уповають...

Як кинеш всіх в такій біді, то нас
Не то Петро, як непотрібне сміття
На смітнику, і кури загребуть...

Горленко. Яка біда була на Україні,
Коли Богдан зібрав січовиків
І на ляхів, немов Давид той, рушив.
За те і ми, і діти наші всі,
І діти їх, блажимо його ймення...
І так тебе клястимемо усі,
Коли ти нас із царської неволи
Не визволиш тепер.

Войнаров. О, батьку наш!
Чи ж довго нам терпіти цю наругу?
Тягти оце ненависне ярмо,
З холопами московськими еднатись,
Тиранові вклонятися й йому
На глум, на смерть лишати Україну?
Чи ж ми раби, чи ж не лицарство ми?..
Чи ж ми шабель не маємо при боці?

Мазепа. Шабель! Ха-ха! Були колись шаблі..
Але тепер оце ваш меч і шабля...

Кида насеред кону заступа.

Ломіков. А сто чортів! Москва того не діжде!

Кидається, топче ногами заступа і трощить:

- Отак його! Трощити на скалки,
Як і ярмо ненависне Петрове.
- Старшини.** Пан чи пропав—рятуй нас, Визволяй
Україну! З тобою всі! Не гайся!
- Мазепа.** Що хочете?
- Ломіков.** Царське оте ярмо
На вік віків з України зірвати!!
- Мазепа.** Куди піти? Самим снаги нема
Втриматися.
- Ломіков.** Були сусіди кращі,
Що бидлом не вважали нас.
- Апостол.** Вони
Єдналися як з рівними.
- Ломіков.** Ось пакти,
Що в Гадячі укладено було.
- Розстіба жупана й виймає старий, пожовклий папір. Читає.**
«Як вільний з вільним, рівний з рівним,
зацний
Із зацним скрізь, аж поки засягне
Вкраїнського народу мова. В спільній
Отчизні всім однакові права,
Оздоби і прерогативи. Війську
Всі старожитні вільності. Суди
Гетьманські скрізь і військо чужоземне
Впровадити в Україну ніхто
Не сміє...
- Старшини.** Так!
- Ломіков.** ... Лицарські люди всі
Від тягарів, від всіх податків вільні
I ad extrema vita sua...¹⁾)
- Мазепа.** Польща
Пообіця, але не дасть, коли
Петро в ній сам як цар господарює.
- Апостол.** А Шведський круль до помочі іде.
- Старшина.** До Карла нам удатись зараз треба...

¹⁾ До кінця життя свого.

- Мазепа. Кому?
- Старшина. Усім!
- Мазепа. А підуть всі?
- Старшина. Усі!
- Мазепа. А Абазин, Самусь, правобережні...
Не згодяться...
- Старшина. Ова! Про Палія
Прочули вже!
- Войнаров. Дай, Гетьмане, лиш гасло,—
Під прапор твій зберуться всі: і Січ,
І всі повки правобережні, люди
І козаки...
- Старшина. Веди нас всіх, веди!
При обороні прав своїх до крові
Стоятимем всі, як один!!:
- Мазепа. Гаразд!
А хто ж про це Цареві завтра скаже?
- Старшина. Уб'єм як пса!..
- Мазепа. Як пса? А що ж тому,
Хто знов писав на мене доношення
І одіслав цареві?
- Старшина. Хто, коли?!
- Мазепа. Погляньте, ось—цар наказав віддати
До рук мені цього листа. Подає листа.
- Старшина. роздивляються листа. Він, він...
Це... Кочубей... його письмо!
- Мазепа. Ви чули,
Що цар казав про всіх отих, що лжу,
Навіти злі сплітатимуть на мене...
- Старшина. Смерть зраднику. Смерть, смерть йому!
- Мазепа. Гаразд:
Смерть зраднику!.. А коли нас Петро
Подужає?..
- Старшина. Виремо з тобою разом!
- Войнаров. Та знатимем,
За що виремо!!.

- Старшина.** Кажи,
Як клястися, яку нам роту скласти,
Що ми тебе вождя свого повік
Не кинемо... що підемо з тобою
Аж до кінця життя!
- Мазепа.** У вас
Всіх діти є... я—безпотомний... Нащо
Пускатися мені в непевну путь,
Коли мене тримає цар у ласці
І на мій вік...
- Ломіков.** Так, маєм діти ми.
Ти, Гетьмане, ти маєш Україну:
Заплаканій отчизні батько ти!
- Старшина.** І ти її не кинеш на поталу,
Бо Гетьман ти.
- Мазепа.** Я Гетьман, так, тому
Не відаю я радості й спокою...
Те, що тепер ви кажете мені,
Обмислив я давно вже. З Станіславом
І з Карлом я умовився...
- Ломіков.** Коли?!
- Мазепа.** То річ моя... На мій звіряйтесь розум,
Не заведетесь з ним... Настав вже час
Україну державою зробити
І не шукати ласки у сусід...
- Старшина.** Так, батьку наш!
- Мазепа.** Не Польща,—Шведський Круль
Всі вольності Україні приверне,
І допоможе скинути навек
Царське ярмо.
- Старшина.** Що? Як? Коли?..
- Мазепа.** Про теє
Я відаю. Я знаю: як, коли...
А вам про те у свій час ознаймую...
Але скажу: Карл рушить на Москву
І коли він подасться до Смоленську,—

Петро звідсіль все військо забере
І ми тоді ударимо на нього...

Старшина. Так, батьку!

Мазепа. Шш... а з Волги Дончаки
З киргизами й татарами...

Старшина. Ой, батьку!..

Мазепа. А Станіслав із Карлом. Ми тоді
З'єднаємо нарешті Україну
Й відпишемо Цареві: Вільно ми
З'єдналися з Москвою й вільно нині
Відходимо від неї..

Ломіков. Так, але

Як по війні?

Мазепа. Петро противний Шведу
І Польщі теж. Щоб Балтика йому
Лишалася, Швед мусить добре дбати,
Щоб не росла ні Польща, ні Москва,
А щоб зросла на силах Україна.

Старшина. Так, Гетьмане!

Апостол. Чи ж згоден Карл?

Горленко. А з ним

Умова є?

Ломіков. З якого фундаменту

Те станеться?

Мазепа. Чи ж дурень я, щоб мав

З ним писані умови передчасно?!

Побачимо, яку він приведе

Потенцію і військ його прогресса.

І аж тоді...

Ломіков. Що ж Карл нам обіця?

Мазепа. Те, що в нього Мазепа вимагає:—

Українську Державу непадтягну.

Старшина. Хвала, хвала!! Во віки слава!!

Мазепа. Тс...

Хоч п'яні всі, та й стіни мають вуха.

До Орлика. Шкатулю дай. Вийма з неї Карлів

універсал. Ось вам універсал...
Звертається ним Карл до України
І обіця в нім все...

Ломіков. бере універсала, розгорта, читає. Carolus rex...¹⁾
Ломіковського оточують старшини, універсал переходить
із рук в руки. Мазепа щось каже Орликові, Орлик виходить
в сусідню кімнату і виходить з євангелією та хрестом і кладе
їх на столі.

Старшини. передаючи один одному універсала.
Carolus rex... Довічня згода з Шведом...
Усі права... всі вольності усім...
І королевські всі сукцесорове...
Ховатимуть довічно згоду цю—
Україна із Швецією в спілці!..

Мазепа. Ще маєм час. Сюди універсал.
Порвем його і край розмові нашій.
З Москвою нам довіку жити тут...
Пресвітлий цар усім нам дасть боярство
І землями наділить...

Старшина. Зроду!! Ні!!
Кінець тому! На тебе уповаєм!
До Карла нас веди!

Мазепа. Клянїться ж всі,
Як я тепер клянусь перед вами
На цім хресті і цим хрестом...
Підійма хреста. Клянусь—
І присягаюсь богом всемогущим,
Що віда все: не для своїх приват,
Ні для своїх гонорів, не для слави,
Не для скарбів і прихотів яких,
Але для вас, дітей і внуків ваших
І напотом нас будучих усіх,
Для матері отчизни, для народу
Українського підважив справу я
І голову свою несучу в офіру...

¹⁾ Король Карл.

Клянiться ж вci, що вiрности менi
Додержите, що таїни нiкому
I друговi не виявите ви,
Що будете менi у вciм послушнi
Й на ослiп вci за мною пiдете...

Ломiков. бере в нього з рук хреста.
Клянуся цим херстом животворящим—
З тобою скрiзь, аж до кiнця життя!

Апостол I Горленко. Клянемося за матiнку-отчизну,
За вольности козацькi крiв проллем
I не вкiдаем шабель у шабельтаси,
Поки навiк не визволим її.

Войнаров. Клянуся я—вiддати все життя,
Аби здобути волю України,
Тобi у вciм коритися. Клянусь
Я таїну додержати. Нi муки,
Нi смерть сама її не вирвуть з уст!

Всi старшини витягають шаблi до половини з шабельтасiв.
Клянемося вci битися до кровi!!

Мазепа. України ударив слухний час
Загоїти свої криваві рани.
Вiд Наливайка аж до наших днiв
Вона ввесь час змагалася за волю
I кидалась немов пiдбитий птах
Серед держав зажерливих i лютих
I крiв лилась одважників святих...
Наш час настав... З'єднаймося ж усi,
Мов криця загартована. Клянiмось
Одiй за вciх i вci за одного...
I вci—життя за матiр Україну,
Заплакану отчизну нашу!

Всi старшини виривають шаблi з шабельтасiв i схрещують їх:
Всi

Клянемося життям своїм!!

Мазепа.

Амiнь!

З а в і с а.

ДІЯ П'ЯТА.

К а р т и н а 1.

Цвинтар. Праворуч глядачів на другому плані—паперть церковна, широкі сходи і двері до церкви, навколо цвинтаря баркан, за барканом лавою люди.

Я в а І.

Розмова між людьми за барканом.

Чолов. 1. А що ж воно це буде?

Чолов. 2. Присягати
Тут запорожці будуть.

Чолов. 1. А кому?

Чолов. 2. Та гетьману ж і королеві.

Чолов. 3. Лихо

Та й лишенько!

Чолов. 4. А цар лютує як!

Випалює по десять сел, щоб шведам
Ані харчів, ні фуражу.

Чолов. 1. Ох, ох!

Сидів той цар десь на Москві, на лихо
Впровадили його тепер сюди.

- Чолов. 2. З Батурина що поробив...
- Чолов. 3. Невіра
Звіроцтв таких не учинив би. Всіх
Там вистинав дітей і немовляток.
- Чолов. 5. Неситий звір.
- Чолов. 4. Ох, якось вже жили,
Ну, хай би й так. Аби вже лихо-тихо.
А що тепер ще буде!
- Чолов. 2. Що? Жили
В хатах колись, а житимемо в лісі,
Мов хижий звір.
- Чолов. 5. Ну й люди! Козаки
Із шведами та з військом запорозьким
Усіх салдат протурять.
- Чолов. 3. Ох-ох-ох!
Ще хто кого.
- Чолов. 2. Та поки сонце зійде,
А в нас товар і хліб...
- Чолов. 5. Та ж платить швед..
- Чолов. 4. Та платить... Ет!
- Баба 1. Які це в біса й люди?!
У п'ятницю скоромнее їдять
І в середу. Гріх тяжкий! Басурмени
Чи нехристи.
- Чоловіки. Та християни ж!
- Баби. Ет!
Кажі мені!
- Баба 2. І правда, куме, де вже,
Щоб християнин скоромнее трошив
У п'ятницю? А в мене швед на очах
В піст молоко глитав, мов вуж.
- Баби. Мов вуж!
- Дівчина. Говорять так, що чорт їх зрозуміє.
Цибаті всі, а довгі, а сухі.
- Чолов. 3. Прийшли сюди й повіються додому,
А цар от тут під боком в нас. Ох-ох!

Я в а Ц.

Німа мізансцена
Увіходять двоє полковників.

- Полк. 1. А кажуть всі, отаман кошовий
Січовиків привів над десять тисяч.
Це поміч нам,—та ще й яка. Ха-ха!
Тепер уже віддячим за Батурин.
- Полк. 2. Щоб часом... Ет, не буде ради з них.
Оглядається навколо і відходить на авансцену.
Ховай добро, закопуй все у землю...
Піде усюди заколот.
- Полк. 1. Петро
Стягнув сюди усе московське військо
Й армату...
- Полк. 2. Тихо. Ет! Надумались діди
Подзвенькати гостренькими шаблями.
Їм що? А нам ще довгий вік.
- Полк. 1. Ох-ох!
І батіжок московський не солодкий...
При кому ще вікторія?!
- Полк. 2. Тотож!
І люди щось принишкли... щось не теє...
- Полк. 1. Міркують теж... якомсь жилось... а тут..
Петро росте, а шведське військо тане...
- Полк. 2. І шведові припасів не дають.
А до царя сами везуть...
- Полк. 1. Ну й кляті!
- Полк. 2. Живий живе, бач, думає: король
Тут на тичку, а цар розсівсь, як дома,
Той піде,—цей лишиться нам.
- Полк. 1. озирається. Ох-ох!
- Полк. 2. Старшин усіх цар кличе в маніфесті.
Вертатися до нього... Обіця...
- Полк. 1. Обіцянки його відомі добре:
Пообіця, а шкуру злупить.

- Полк. 2. Ні,
Чуйкевича, Кожуха й Покотила
Урядами й млинами наділив.
Тепер йому старшини всі потрібні.
Задобрює і новий гетьман.
- Полк. 1. Тс... Почують ще...
- Полк. 2. Ходім туди—за церкву.
Тихо. У мене є Петровий Маніфест.
Заходять за церкву.

Я в а ІІІ.

- Увійходять на цвинтар полковник і полковниця
- Полковниця. А Кочубей помер таки за правду...
- Полковник оглядається. Мовчи!
- Полковниця. Мовчу. Чи ж він не те казав?
Чи не на його вийшло?!
- Полковник. Тс... почують...
Мовчи!
- Полковниця. Мовчу. А стратив за що цар?
За зміну. Ну, тепер кого впіймає...
- Полковник. Мовчи, кажу.
- Полковниця. Мовчу. То вже йому
Барбарами почуха спину добре,
Ще й голову...
- Полковник. Кажу, мовчи!
- Полковниця. Мовчу.
Тепер мовчу, а кілька крат казала:
«Ей, стережись! Розважуй добре!»
- Полковник. Тс...
То що ж, то й як... Ну, що ж було робити?
Ти ж бачила, що Кочубей вскурав,
А другі всі, Сулима і Забіло,
Святайло і...
- Полковниця. Прикинувся б слабим,
Та й дожидав, хто візьме гору...

Полковник. Мудра!

Полковниця. Вже ж не дурна. А що тепер?

Полковник. Мовчи!

Озирається. Он люди скрізь.

Полковниця. І їм тепер не з медом!

Полковник. Мовчи!

Полковниця. Мовчу. Цар забирає тракт
На хутори, на паші. Палять збіжжя,
Увесь товар займають, нищать все...
Десь підемо ми з довгою рукою...

Полковник. Мовчи, кажу.

Полковниця. Мовчу, мовчу, мовчу!

Підіймаються по сходах до церкви.
От напосівсь, мов гадина. Мудріші
За тебе є. Заходить до церкви.

Нові пари проходять через цвинтар до церкви

1 пара. Вже гетьман тут!

2 пара. І кошовий! Хутчіше!

3 пара. Бо в церкву й не протиснешся.

Увійходять козаки з сотником і музики військові.

Сотник командує. Шикуйсь!

Козаки стають лавами по обидва боки папертю,
попереду музики.

З церкви виходять М а з е п а, за ним О р л и к, Л о м і -
к о в с ь к и й, Г о р л е н к о й другі старшини.

Мазепа стає на паперті, за ним Орлик і старшини.

Мазепа до Орлика. Що ж, прочитай, це глас народній!

Орлик дістає папера. Зараз! Читає.

«Ніжайше віддавши раболіпне по-
клоненіє через сію нашу недостойну че-
лобітну вірність і неотмінну зичливість
освідчаємо, іж яко ми і прежде в серці
нашим жодної й найменшої нікогда не по-
мишляли пресвітлейшому престолу монар-
шому зміни, так і тепер і в потонні часи
маєм вірне й нічим не противне со всяким
усердієм служити».

- Мазепа.** І це вони цареві подали?!
Хто ж підписав?
- Орлик.** Лубенці й лохвитчани.
- Мазепа.** Так, той нарід, що розірвати хтів
Ненависне ярмо Петрове. А!
Тепер сами «нижайше, раболіпно
І вірність, і зичливість до нього
І на часи потомні освідчають.»
Батурин всіх до смерти налякав!
- Орлик.** Цар волю всім листами обіцяє.
- Мазепа.** Тепер згадав про волю. Ех, коли б,
Король сюди не повернув, а рушив.
Як я йому все радив, на Москву...
Що б тут було...
- Голоси.** Полковник Войнаровський...
- Мазепа.** Андрій і сам...
Войнаровський схиляється на і сході.
- Войнаров.** Чолом, Ясновельможний!
Підіймається по сходах.
- Мазепа.** Здоров! Робить рух, щоб старшини одійшли.
А де ж Апостол? Справивсь він, чи ні?
Ти щось блідний! Здорожився? В чім
справа?
- Войнаров.** Він справився! О, Гетьмане, пече
Злий сором... він... він уклонивсь цареві
З повком своїм. Віддавсь на ласку!
- Мазепа.** Він?!
- Полковниця.** Чоловікові з-за задніх рядів.
Чи чуєш?
- Войнаров.** Так. Рух єєред присугніх.
- Мазепа.** Коли Апостол зрадив,
Тоді кому вже вірити? Павза. Тепер
Всього чекай. Одна страшна помилка...
І маловірів острах взяв. Так-так.
Коли щастить—все видає розумним,
І певним, і бажаним, а коли

На мить одну фортуна омилила—
Зневір'я, жах, підозра... Ха-ха-ха!
Байдак схитнувсь, шукай за що вхопитись,
Хоч за батіг.

Войнаров. І цар нагородив...

Мазепа. Протертий шлях і іншим.
Вигуки серед народу. Слава, слава!
Отаман кошовий!

Увіходить Кость Гордієнко, за ним Запорожці.

Серед старшини. Орел—козак!

Сотник. Ясу воздати. Струнко!

Музика гра. Козаки беруть рушниці до ноги.

Гордієнко йде цвинтарем до паперті, за ним запорожці.
Шалений захват серед натовпу. Шапки вгору, вигуки
«Слава», «Слава», «Слава». Спиняється на нижній сході перед
Мазепою і схиляє свого бунчука. Музика стиха.

Гордієнко. Ясновельможний Гетьмане і ви
Преславнії полковники й старшини,
І козаки, й весь православний люд.
Вклоняється вам Запорізька Січ
І батько—Луг із усіма річками.
Прочулисьмо, що Гетьман наш підвівсь,
Як то вождю і лицарю й належить,
Щоб визволити з рабства рідний край
І Січ уся, все військо низове
Зібралось на раду і поклато
Всім, як один, за Гетьманом іти
І душі всі на тім позадавали.
Під прапор твій приходимо,—веди
Нас, батьку наш,—всі підемо з тобою.
У всім тобі послухні будем ми—
Я свій бунчук до ніг твоїх складаю.

Поступає наперед, схиляє перед Мазепою бунчука, але Мазепа
бере бунчука й віддає його Гордієнкові до рук.

Усі. Хвала! Хвала!

Мазепа. Хай славний цей бунчук
Над ворогом, мов блискавка, ширяє

Усі. В твоїй руці, прославленій в боях.
Vivat! Vivat! Отаманові слава.
І товариству. Слава! Слава! Честь!

Гордієнко вклоняється. А милості ми Вашій,
на ралець
Шляхом йдучи, дещицю заробили,
У царських військ відбили ми Зіньків,
Залогу їхню чисто перебили
І п'ять гармат забрали, ще й припас
Військовий ввесь.

Усі. Ну й Запорожці! Слава!..

Гордієнко. Що били, то вже не лічили, бо
Не знаємось ми добре на рахунках,
А постелили добре ворогам,
Ще й привели до вас три сотні бранців.
Та щоб Батурин кожен пам'ятав,
То кожному по вуху одітнули.

Усі. Ну й кошовий! Ну й Гордієнко! Слава!

Мазепа. Спасибі вам, брати мої, що ви
Воздвиглися і ревністю, і серцем
За скривджену отчизну в час лихий.
Я сам стою на божій вже дорозі,
Але остаток днів моїх несучу.

Усі. Щоб волю вам і людям всім здобути.
Ясновельможний Гетьман наш: Vivat!

Мазепа. Хоч спільник наш непереможний Карл,
Але Петро жене сюди все військо.
Тому кажу,—ми йдемо в бій страшний...
Здобудемо, чи ляжемо на полі!

Запорожці. Як ляжемо, то ляжемо усі,
А москалем укриємося добре.

Гордієнко. А більш того, що ляжуть вороги:
Наказ царський веде їх в бій кривавий,
А ми сами всі голови несем.
За павших прав воздвигнення, за волю,
За нашу Січ, за посполитий люд,

За знищення ненависного рабства
І ворога на списи підіймем.

Мазепа. Лицарська річ,—*fortuna fortis juvat* ¹⁾.
Та й другі є поплечники мої
Й порадники—полковник Миргородський,
Що до царя з повком своїм пішов...

Усі. Як? Хто сказав?!

Войнаров. Я сам привіз ту звістку.

Усі. Смерть зраднику! Смерть перекінцям всім!

Ломіков. Я сам його заб'ю, мов пса, у січі.
А хитрий лис фарбований! Стривай!
Як посолив Петро куліш рублями,
То й ти туди...

Горленко. Стій, қлятьболомче, стій!

На відповідь тебе покличем!

Полков. 1. другому тихо. Мудрий!

Гордієнко Ясновельможний Гетьмане, у нас
Ані скарбів, ані млинів немає...
Добува шаблю. Оце й наш скарб, і слава, і
життя.

Добули ми шаблі ці за отчизну
І доти їх не всунемо в пихви,
Поки ярмо ненависне не скинем!

Запорожці добуваючи шаблі. І, як з Богданом,—
підемо усі

І весь нарід підіймемо з собою!

Войнаров. Нехай збира на нас все військо цар,
Ми всі—мов мур, бо в нас єдина дума:
Отчизні смерть. За неї ми і кров
Проллемо всі в останній грізній січі,—
Й здобудемо їй волю, славу й честь,
І наша смерть—життям отчизни буде!
Бере прапора в руки й розвива його.

Усі. Vivat! vivat!!!

¹⁾ Доля допомага завзятому.

Мазепа.

Ходімо ж всі у храм.
Присягнемо перед святим престолом,
Що за отчизну голови складемо,
А їй життя здобудем непідтяжне.

Всі проходять до церкви. Залишаються на паперті
тільки два полковники.

Полк. 2. першому. Як всі вмиремо, кому ж тоді й
отчизна?

Полков. 1. Для інших я повинен вмерти й їм
Усі права й гонори здобувати?
Чи ж гірший я за них?!

Полк. 2. Ет, марна річ!..

А краще б нам так нищечком per pedes
Apostolorum...¹⁾

Разом.

Ха-ха-ха-ха-ха!

З а в і с а.

К а р т и н а 2.

Бендери. Невеликий темний покій, низьке склепіння. Праворуч від глядачів на першому плані—стіл, прибраний до вечері, на ньому таці, тарілки, вино, келехи,—видно, що ніхто до страви й питва не доторкався. На другому плані камінок, тліє жар. Перед камінком—столик з шахами. Шахи рівно розставлені—ніхто не грав. Обіч камінка сидить Войнаровський, схиливши голову на руки, закам'янів. Ліворуч від глядачів—широке вікно і в вікно дивиться зоряна ніч. Біля вікна високе креселко. Мазепа сидить у кріслі; перед ним невеликий стіл, на ньому шкатуля. Тиша. Чути, як вітер стогне за вікном.

Я в а І.

Довга павза.

Мазепа. Aquae et ignis interdictio²⁾.

Павза.

Войнаров. Підводиться. О, ні!

Немає сил. Стеряюсь... Страчу розум...

¹⁾ Дотеп: відомий вираз,—«шляхом апостольським», ним він натякає на полковника Апостола, кажучи: шляхом Апостоловим.

²⁾ Води й вогню позбавлений.

Ця думка. А! Мов цвях, отут сидить
І день, і ніч... і свердлом точить мозок...
Єдиний крок непевний—і кінець!
Хто Карлові надхнув шалену думку
Шукати куль Петрових жартома?
Злий фатум наш! Баталія Полтавська
Вікторію дала б нам. І Петро
Не важився, боявся все... Наш наступ,—
І гору ми б опанували. Та...
Упав король і запал впав у війську...
Ставсь заколот, замішанина... А!..
А musement à la moutarde¹⁾.

Мазепа.

Войнаров.

Гірка

Муштарда та.

Мазепа.

Не рви себе, Андрію:
Баталія—випадок, а закон—
Споконвіків призначена нам воля
І певний час. Павза Пливе над нами ніч
І світища далекії небесні
Всі покотом своїм отам ідуть
Споконвіків. І кожне шлях свій має
І збочити не може. В небесах
І на землі найменшій порошині
Своєї долі не втекти.

Войнаров.

О, ні!

Ті світища, то камінь і метал;
Вони пливуть шляхом своїм байдужі,
А в грудях цих вогонь і кров киплять
І шарпа жаль, одчай і сором лютий.
..... О, Гетьмане, чому ж
Не дав мені загинути ти в січі...
В вогні, в бою, вогнем упав би я,
Не знаючи цих лютих мук неслави.
І мов зоря б летюча покотивсь

¹⁾ Втіха з муштардою.

У темряву довічну, слід сліпучий
Лишаючи на ріднім небі.

Мазепа.

Ні,

Летючих зір,—знадний талан, але
Життя твоє потрібне Україні.
Йди сюди... Спливають дні мої,
І вічна ніч мене декретом смертним
Покриє...

Войнаров.

Ні, Гетьмане! Ти нас

Не кинеш так. Без тебе все...

Мазепа.

Андрію,

Ми не жінки, а лицарі. Вперед
Дивитися нам треба. Ти гетьманство
Обнімеш по мені...

Войнаров.

О, батьку, ні!

Не наставляй мене... немає сили...

Мазепа.

Я з спокоєм повинний одійти
І з певністю, що доля України
В міцних руках і в серці вірнім.

Войнаров.

Так,

Це серце вмре—не зрадить, але берла
Не утрима моя рука, бо тут
Ще кипить вогонь юнацький. Орлик
Твоім шляхом піде... він віда все,
Він конфідентом був твоім із давна,
А я свій меч і голову складу
У боротьбі.

Мазепа.

Так, правда, правда!.. Орлик,
Орлик!..

Я в а ІІ.

Увіходить О́р л и к.

Мазепа.

А, ось і він. Ти довго десь баривсь.
Де був, що чув?

Орлик.

Я забаривсь у місті.
Довідався, що двічі вже Толстий

Звертався оце з листом до Сераксира,
Щоб видає він царевим посланцям
Вельможність вашу.

Мазепа.

А!

Орлик.

І триста тисяч

Єфімків їм за те пропонував...

Мазепа.

Гріш не малий. Це цар розперезався...
Десь скучив вже за мною...

Войнаров.

Лютий кат,

А не монарх! Не шаблею, а грішми
Воює він противників своїх.

Мазепа.

Скупий Петро,—шага не подарує,
А триста тисяч видає... Ха-ха!
Десь голову Мазепину високо
Цінує він!

Орлик.

Обуривсь Сераксир. І одписав.

Мазепа.

А гроші турок любить...

Одмовивсь раз, а вдруге...

Орлик.

Козаки,

Як вчули це, спалахнули всі гнівом,
Січовики хопились за шаблі
І поклялись, що лавою всі стануть
Круг вашої вельможности, умруть,
Всі голови...

Мазепа.

Так-так!.. Спасибі дітям,
Спасибі їм, що в стислості такій...
Та ще господь гріхам потерпить нашим.
Якось буде. Пилипе, попрохай
Отамана й старшин на час до мене...

Орлик.

Ту ж мить. Всі тут.

Орлик виходить.

Я в а ІІІ.

М а з е п а й В о й н а р о в с ь к и й.

Мазепа.

Одмовивсь Сераксир,

А у Петра і не злічити грошей.
Чи так, чи сяк... як схоче...

Войнаров. Батьку, ні,
Таким думкам немає місця. Зроду
І сам король...

Мазепа. Король в чужій землі...

Войнаров. Та королем лишився і в поразці...

Мазепа. Не заляка мене і так Петро.
Усі скарби збере, а не здобуде
Мазепа він, бо подоланим всім
У всі часи є певний порятунок,—
Рятунку не шукати... Так. Візьми

Виймає з шкатулі папери й подає Войнаровському.

Папери ці, спали їх всі негайно.
Лишаючи оплаканий цей світ,
Не хочу я, щоб ті, про кого й думки
В царя нема, постраждали, як я...

Войнаров. О, Гетьмане... не кидай нас!

Мазепа. Vae victis!¹⁾

На, ось бери, пали...

Войнаровський бере папери й палить їх у камінку.

Горять, горять...

Так і мої заміри всі згоріли
І спеліло серце...

Войнаров. Ні!

Мазепа. Земля

Від попелу ситішає, ізростить
Нове зерно... плодюче, дуже...

Войнаров. Ні,

Ні, Гетьмане, загине все без тебе!

Мазепа Не вічні ми, та вічнеє життя!

Щоб знов зросла в гетьманщині надія
На Запоріжжі, в війську,—треба нам
І гетьмана нового обібрати:
З новим—нова й надія прилетить.

¹⁾ Горе подоланим.

Я в а ІV.

- Джура.** Ясновельможний Гетьмане, прибув
З Гетьманщини старий козак, бажає
Побачити вельможність вашу.
- Войнаров.** Хто?
- Джура.** Не відаю. Казав, що пильну справу
До Гетьмана він має.
- Войнаров.** Може шпиг!
Чи від царя...
- Мазепа.** Пустити його, Андрію!
Що вчинить нам він гіршого тепер?!

Я в а V.

- Увіходить старий козак.
Войнаровський відходить до каміну.
- Козак.** Ясновельможному чолом до ніг!
- Мазепа.** Бувай здоров, козаче добрий. Звідки
Й чого прибув?
- Козак.** Із Києва.
- Мазепа.** Як?
- Козак.** Так,
Із Києва.
- Мазепа.** Із Києва... Ну що ж там?
Що робиться на Україні в нас?
Як гетьман... цар...
- Козак.** Бодай би й не казати!
Скрізь кари, жах... Випалюють міста,
Грабують люд... деруть з живих і мертвих.
Ясновельможність вашу по церквах
Анахтемі...
- Войнаров.** Запроданці! Церкви ті
Ясновельможний Гетьман обділяв...
- Козак.** Цар наказав.
- Мазепа.** А гетьман Скоропадський,
Чи він ж людей не оборонить?
- Козак.** Та

- Куди йому! І пари з уст не пустить.
Що каже цар—те й робить.
- Мазепа. Ха-ха-ха!
Сумний талан. Що ж роблять всі
старшини
Й полковники?
- Козак. Вклонилися царю,
І плюнули, і дунули... Зреклися
Всі вашої вельможности...
- Мазепа. Так-так...
В неділю ще кричали всі: «осанна»!
А в п'ятницю:—«розпни його!»
- Козак. І цар
Їх наділя урядами, ґрунтами.
- Мазепа. Атож! Атож!.. А люди й козаки,
Що кажуть, що...
- Козак. Та більш мовчать, а ловлять
Скрізь шведів, ну і тягнуть до царя,
Бо цар за них дає рубля...
- Мазепа. Семене,
Завівся я,—завівсь, Семене, й ти.
Тиранові вклоняються... О, sancta
Simplicitas!¹⁾ І ловлять, тягнуть тих,
Що волю їм несли. А де ж полковник
Семен Палій?
- Козак. Пішов у монастир.
- Мазепа. У монастир...
- Войнаров. Семен Палій!.. Павза.
- Мазепа. Зневіривсь
І вмер козак. Павза. А хто ж тебе сюди
Прислав до нас?
- Козак. Хто? Молода черниця
З монастиря дівочого, з печер.
- Мазепа. Черниця?
- Козак. Так. Не що давно постриглась...

¹⁾ О, свята простота!

І молода, і гарна, кажуть всі,
Вона дочка старого Кочубея,
Що страчено...

Войнаров.
Козак.

Мотрона! А! Одвертається.
Вона

Мене усім, як треба, наділила,
І грішми, і харчами... і дала
Мені оцей пакуночок, казала
Ясновельможному віддати до рук.

Виймає з-за пазухи пакуночок, загорнений у хустку і подає
Мазепі. Мазепа бере. Войнаровський сперся на камін і не
дивиться.

Мазепа

разгортає пакунок. А! Вийма персня, надіва
його на палець; потім бачить ще щось.
А! Хутко згорта пакунок. Так, гаразд...
Спочинь в нас добре, діду!
Оце візьми! Вийма гроші. Бо шлях дале-
кий, це—

Вийма з шкатулі важкий гаманець.

Ти роздаси Батуринським убогим...

А це... Здійма з шиї хреста,—віддай черниці
молодій,

Перекажи, що жичу їй здоров'я
І спокою, і... Хай Мазепин хрест
В монастирі вона схова... Андрію,
Ти козака до наших відведи,
Нехай його напоють, нагодують
І привітають добре. До козака. Завтра ми
Тобі свої новини перекажем...
Ти понесеш на Україну їх.

Козак.

Вклоняється.

Ясновельможному за все спасибі!
Войнаровський з козаком виходять.

Я в а VI.

Мазепа сам.

Мазепа.

Розгорта пакунок і вийма довге пасмо чорного
волосся.

Її коса! Її коса!.. Пригорта жадібно до уст.
А! А!

І перстень мій... Не стукнув гетьман
в браму...

Умерла й ти. Припада до коси. Довга павза.

Чути, як стоне вітер.

Мазепа підводиться й підходить до каміну, притиска до вуст косу.

Прости, пробач... пробач. Прощай навік!

Кидає косу в камін. Павза.

Помилуй мене, боже,

І відпусти гріхи мої. Іду.

Я в а VII.

Войнаровський відчиняє двері.

Войнаров. Його величність,

Ясніший круль питає, може він
Одвідати Ясновельможність вашу.

Мазепа. Ясніший круль? Чекаю й прошу!

Войнаровський зачиняє двері, потім знов відчиняє їх і увиходить.

Войнаров. Ідуть до нас отаман кошовий,
Полковники й Обозний генеральний.

Увиходять Орлик, Горленко, Ломіковський і Гордієнко.

Старшини. Вітаємо ясновельможність вашу!

Мазепа. Вітаю всіх! Я скликав вас вночі,
Бо треба нам обрратись. Сідайте!
Усі сідають.

Непевний час... Хто зна, але усі,
Всі розлучаємось...

Старшини. Ясновельможний...

Мазепа. Ви чули вже, чого бажає цар...

Гордієнко. Так чули ми, і запорожці всі
Заприсяглись, що муром грізним стануть
Круг Гетьмана свого і не дадуть
Петрові доторкнутися.

Доміков.

Та чорта

Векурають тут і турки, і Петро.
Я кожного передеру руками,
А Гетьмана...

Мазепа.

Спасибі, друзі, вам,

І козакам і запорожцям... але...
Знемігся я, знебувся, підупав.
І хто ще зна, чи підіймусь на силах...
Тому даю вам цей мій заповіт.
Усі схиляють голови.

Що старшина й нарід пішли на ласку
До переможця, так бувало скрізь...
Ростуть жита і сосни недосяжні.
Одні на хліб, а ті на щогли. Так!
Хліб—голова, та не єдиним хлібом
На світі цим жив буде чоловік,
І хто за ним не бігає, той людям
І хліб дає і право на життя.
Пильнуйте ж ви, щоб всім була отчизна.
І сонцем, і життям, щоб козаки
Її добром отчистим пеклувались.
Та тільки той за других повстає,
Хто за права застановляється вміє
Й біля стерна державного стоїть,
Не про себе, а про державу дбає.
Го ж при стерні державному у нас
Сгоять нехай із криці збиті люди,
Що не підуть на ласку до царя,
За ласий шмат не продадуть і волі,
І рідного народу, і добра
Отчистого, а шаблями й мечами
Зведуть мури навкруг отчизни.

Усі.

Так!

Так, батьку наш! Так, Гетьмане!

Мазепа.

Пан Орлик

Мої думки всі відає, він вам
Напотім все, усе...

Я в а VIII.

- Джура. Його величність
Ясніший круль.
Старшини підводяться. Двері відчиняються і
увіходить Карл.
- Старшини. Величності його
Чолом до ніг!
- Король. Вітає. Спасибі! Всіх вітаю!
Підходить до Мазепи, сідає поруч, старшини всі сідають.
Як день минув? Як милость ваша?
- Мазепа. Ох,
Дух бодр, а плоть вже немощна.
- Король. Mens. sana! ¹⁾
То перша річ.
- Мазепа. Як рана на носі
У вашої величності?
- Король. Superbe ²⁾,
Вже на коня сьогодні скочив сам,—
За тиждень в бій.
- Мазепа. О, ні! Величність Ваша
Не може так ризикувати... Ми
І козака шануємо одного,
А короля життя—
- Король. І Гетьмана. Як медик мій поміг,
І сил надав?
- Мазепа. О, дякую я щиро
За ласку ту яснішому. Але
Знайшовсь мені іще славніший лікар:
Мій habitus ³⁾ цікавить і царя...
Толстий дає ефімків триста тисяч.
Щоб Сераксир мене віддав йому
Ad manis benevolans ⁴⁾

¹⁾ Здоровий дух.

²⁾ Чудово.

³⁾ Стан здоров'я.

⁴⁾ До рук доброзичливих.

Король.

Цар не віда

Лицарського закону королів
І воїнських звичаїв. Наче крамар,
Він голови торгує королів,
А не бере мечем, *armata manus*¹⁾.
В цім мужність і шляхетність москалів!
Цар і мені прислав листа з проханням
Вельможність вашу виміняти.

Усі.

Як?!

Король.

На Піпера. Але король я Шведів,—
Не холопів, і слово короля—
Честь Швеції. Зрадецьких вчинків зроду
Я не вчиню. Наш військовий закон
Нам каже так: і в щасті, і в нещасті
Ти лицарем лишатись мусиш і
Лицарський дух ніхто не переможе.
Вельможність ваша—спільник мій, король
Карл спільника не відречеться зроду.
Цареві я так написав в листі,
Так написав і Піперові.

Старшини.

Слава!

Мазепа.

Ясніший круль не шаблею й мечем,
А ласкою і мужністю, й лицарством
Перемагає навіть ворогів.
Де Карл,—зроста завзяття там, і я
Сам на коня узавтра скочу й військо
В шалений бій востаннє поведу.

Гордієнко,

Ми бурею порвемось!

Король.

*Gloria victis*²⁾

Лицарський дух зроста в нещастях, й ми
Відплатимо за сором і поразку
І за звіроцтво слуг царських.
В альянс уже ввійшов Султан Турецький

¹⁾ Дружною рукою.

²⁾ Слава подоланим.

Із шведською короною, і ми
Всі рушимо весною.

Старшини. Слава, слава!
Vivat! vivat! Carolus rex! Vivat.

Мазепа. Vivat! Vivat!

Король. Vivat Mazepa hetman
Et Ucraina libra! ¹⁾

Мазепа. Так, вона
І вільною, і дужою лишиться,
Як в Унії із Швецією...

Король. Sic! ²⁾
Лицарська честь, лицарський обов'язок
Заповіда нам помагати тим,
Що добули шаблі свої за волю,
За рідний край. Як Швеції король
Повагою і словом королевським
Застановляюсь я на всі часи
України обороняти цілість.

Мазепа. Ясніший круль,—ми голови складемо
За вольності України і разом
Із шведами в останній бій підемо
І вірними пребудемо угоді.
Україна і Швеція весь вік
У нерозривній згоді будуть.

Старшини. Слава!

Король. Так, Гетьмане! Готуймося ж у бій.
Ми—лицарі: aut vincere, aut mori! ³⁾

Усі. Aut vincere, aut mori!

Мазепа. Козак, як швед, теж не іде на ласку...
Перемага, або вмира.

Гордієнко. Або
За смерть свою сто месників поставить,
І ворога і мертвий пожене!

1) Хай живи Гетьман Мазепа і вільна Україна.

2) Так.

3) Або перемогти, або вмерти.

- Король.** Так лицарі! *Fortuna fortis juvat* ¹⁾.
Весна верне нам все!
- Старшини.** Vivat! Vivat!
Карл виходить.
- Войнаров.** Король...
Усі. Король...
Мазепа. Подоланий король!
Сам в стислості,—а слова не зламає!
- Ломіков.** Завзявся цар.
Гордієнко. І Піпера вертає.
Горленко. І золота не жалує. Ха-ха!
Заятрилось йому Вельможність вашу
Хоч так, хоч сяк добути.
- Войнаров.** Лютий кат!
Гордієнко. Тиран—не цар. Ото б уже погрався...
Мазепа. Сам шкуру б здер і кості б потрощив...
Орлик. Та не вскура!
Гордієнко. Хай степ зазеленіє,
Ми бурею порвемося!
- Орлик.** Султан
І Шведський круль, амбасадар
французький
Теж у альянс схиляється. Як ми
З усіх боків у силі тяжчій...
Войнаров. Добре
Згадаємо Полтаву ім.
- Ломіков.** А так!
Тоді уже Ясновельможний Гетьман
Прибуде сам у табір до царя.
- Усі.** Ха-ха-ха-ха!.. Ха-ха-ха-ха!
Старшини говорять щось і голосно сміються.
- Мазепа.** Тихо. *Aut vincere, aut mori.*
І ти... і ти...
- Старшини.** Ха-ха-ха-ха-ха-ха!
Ломіков. А тих в'юнів пов'яжемо на в'язки!
Усі. Ха-ха-ха-ха!

¹⁾ Доля допомога завзятим

- Орлик.** Пан Гетьман засмутивсь
В той час, коли розквітнула надія.
- Войнаров.** І час настав помститися за все.
- Мазепа.** Так, час настав. Підводиться.
Вагаться годі. Друзі,
Налийте всім і вип'ємо ще раз
За славу і за щастя України!
- Усі.** Так, Гетьмане!
- Мазепа.** Хороша мить, а їх
В житті у нас траплялося не густо...
- Горленко.** Повернуться...
- Мазепа.** Піднімемо ж чарки
За славу і за щастя України,
За знищення Петрового ярма,
За волю й непідтяжність.
- Усі.** Слава, слава!
- Мазепа.** За вічну пам'ять тим, що полягли
У боротьбі за матір-Україну,
Заплакану отчизну нашу.
- Усі.** Так!
Живим хвала,—померлим вічна пам'ять!
- Мазепа.** П'є. А!.. Похитнувсь.
- Войнаров.** Гетьмане! Що сталось?..
- Мазепа.** Одводить його руку. Ні, стривай...
Підійма знов келеха. Живим—хвала,—
померлим вічна пам'ять...
Україні ж... А!.. Пада в креселко, з руки ви-
пада келех.
- Войнаров.** Гетьмане! Сюди...
- Усі.** Кидаються. Ясновельможний..
- Войнаров.** Лікаря! На бога!
- Джура** відчиня двері. Що сталося?
- Орлик.** Лейб-медика хутшій!
- Горленко.** О, господи!..
- Козаки** увіходять. Що сталося?..
- Ломіков.** Нещастя,
Ясновельможний Гетьман...

Войнаров. Лікар де?
Горленко. Ведить хутшій—пустити кров!
Гордієнко козакам. Скликайте
 Січовиків!
Голоси. Оң лікар... лікар...
 Увіходить лікар, припадає до Мазепи, дивиться
 в келех, що лежить долі, і підводиться.
Войнаров. Що?

Лікар. Mors. Rigor mortis. ¹⁾
Войнаров. Боже!..
Ломіков. А, час і нам!
Гордієнко. Козак!
Голоси. Король іде...
 Король, король... Розступаються.

Карл. Quid actum est? ²⁾
Лікар. Venenum.
 Mors voluntaria ³⁾.
Войнаров. Що вмерло з ним!..
 До хати входять козаки, козачки, січовики.
 Всі стають навколішки.

Гордієнко. Не подолав поразки і неслави...
 Вмер Гетьман наш...
Король. Великий лицар вмер!
 Схилімося ж усі побожно!
 Усі стають навколішки. Fiat
 Voluntas Твa. ⁴⁾

Ломіковський підходить до звитого прапора, бере його, тоді
 просто широко розчиняє двері,—видно чорну
 порожнюву зоряної ночі. Ломіковський спуска
 пропора і виголошує голосно:
 Гетьман Всія України—Іван Мазепа
 преставився.
 З а в і с а.

¹⁾ Смерть, смертне задубіння.

²⁾ Що сталося?

³⁾ Отрута. Смерть добровільна.

⁴⁾ Нехай буде воля твоя.

